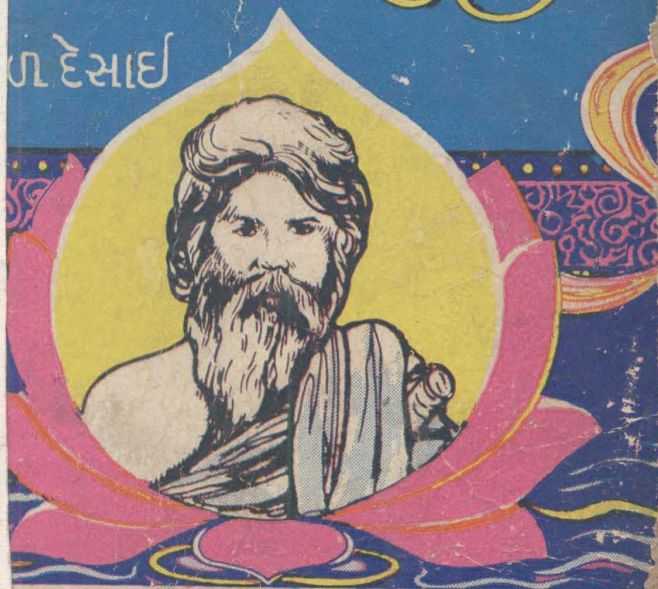
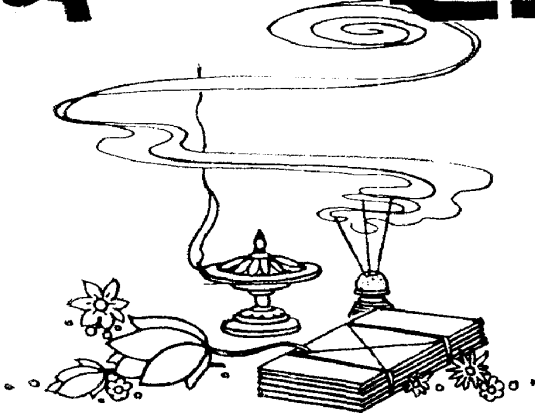


શ્રી સાગર સૂરિજી

જીવ દેસાઈ



બાબકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ



લેખક
કુમારપાળ દેસાઈ

પ્રકાશક

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિણ સાહિત્ય-પ્રકાશન ગ્રંથમાળા

અમદાવાદ

C. C. બાળકોના બુદ્ધિસાગરસુરિજી D.C.
 Q.3: 51w Bud લે. દેસાઈ કુમારપાળ બાલાભાઈ 922.944
 ૧૯૭૮, પ્રથમ આવૃત્તિ

લેખક

કુમારપાળ દેસાઈ
 ૧૩/બી, ચંદ્રનગર સોસાયટી
 ન્યૂબિખ્ખુ માર્ગ
 અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭
 સર્વ હક્ક લેખકના

પ્રકાશક

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસુરિજી સાહિત્ય પ્રકાશન ગ્રંથમાળા વર્તી
 શ્રી ચીમનલાલ જ્યેષ્ઠભાઈ શાહ
 ૯૮, કસુંબાવાડ, વચલો પાંચો
 દોશીવાડાની પોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧

મુદ્રક

કિંમત : ૮-૦૦

શ્રી અંબિકા પ્રિન્ટરી
 દિનકરરાય અંબાશંકર ઓઝા
 ઉપલી શેરીના દરવાજા સામે
 ઢાળની પોળ, આસ્ટોડિયા
 અમદાવાદ.

આવરણ અને આર્ટપ્લેટ

દીપક પ્રિન્ટરી
 રાયપુર દરવાજા પાસે
 અમદાવાદ.

ચિત્ર

ન્યૂ પંચોલી

લેખકનું નિવેદન

ચરિત્ર ચારિત્ર્યને-ઘડે છે. આ એક એવી વિભૂતિનું ચરિત્ર છે કે જે માનવમાંથી મહામાનવ બનવાની વિકાસયાત્રાનો જીવંત પુરાવો આપે છે, એનો માર્ગ પણ ચર્ચિ છે. અભણ કણ્ઠી કુટુંબમાં જન્મેલી એક વ્યક્તિ જ્ઞાનનો સાગર અને ધ્યાનનો મહાસાગર બની જાય, તેની આ રોમાંચક અને પ્રેરણાદાયી જીવનકથા છે.

આ જીવનચરિત્રની રચના પાછળ વાત્સલ્ય અને આશીર્વાદનો અમીભર્યો ઈતિહાસ રહેલો છે. આજથી નવેક વર્ષ પહેલાં પૂ. આ. ભ. શ્રી દુર્લાભસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણાથી મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી સ્વ. જયભિખ્ખુએ “બાળકોના બુદ્ધિસાગરજી” નામનું પુસ્તક લખવાનું સ્વીકાર્યું હતું. એ પુસ્તકનું હજી એક પ્રકરણ પણ પૂરું લખાયું નહોતું, ત્યાં જ તેઓશ્રીનું દુઃખદ નિધન થયું!

એ પછી પિતાનું કાર્ય પુત્રના હાથે પૂર્ણ થાય એવી પૂ. આ. ભ. શ્રી દુર્લાભસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રબળ ઈચ્છા હતી. મારે માટે આ કાર્ય ઘણું વિકટ હતું. એક બાબુ આચાર્યશ્રીનું મારા પ્રત્યેનું અપાર વાત્સલ્ય મને આ પુસ્તકના સર્જન માટે ખેંચી રહ્યું હતું, જ્યારે બીજી બાબુ ચાલુ કોલમ્સ તેમજ પીએચ. ડી ની ડિગ્રી માટેના અભ્યાસને કારણે આ કાર્ય વિલાંબમાં પડ્યું હતું. બે-ત્રણ વખત તો આમાંથી “મુકિત” આપવાની આચાર્યશ્રીને મેં વિનંતિ પણ કરી, પરંતુ તેઓએ ઉદાર મને મને કહ્યું: “તું તારો અભ્યાસ પૂરો કરી લે, પણ આ કામ તો તારે જ કરવાનું છે, એટલું તો નક્કી.” પરિણામે આ પુસ્તક એમના વાત્સલ્યના પ્રેરણાબળે જ લખાયું છે તેમ કહું તો તેમાં સહેજે અતિશયોક્તિ નથી.

આ પુસ્તકમાંના ઘણા પ્રસંગો તો આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગર-સૂરીશ્વરજીના સમગ્ર જીવનને આવરી લેતા સ્વ. જયભિખ્ખુએ લખેલા ચરિત્રમાંથી લીધા છે, જ્યારે કેટલાક પ્રસંગો આદરણીય મુનિશ્રી “વાત્સલ્યદીપ”જી પાસેથી તેમજ શ્રાવકો અને પ્રગટ થયેલા અન્ય સાહિત્યમાંથી સાંપડયા છે. આ અંગે મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી સ્વ. જય-ભિખ્ખુના સાહિત્યિક ઋણનો તો જટલો સ્વીકાર કરું તેટલો ઓછો છે.

આ આખું ય પુસ્તક મારા પિતાશ્રીના મોટાભાઈ અને જૈન-સાહિત્યના પ્રખર અભ્યાસી અને લેખક પૂજ્ય રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈએ તપાસી આખું છે અને કેટલાંય ક્રીમતી સૂચનો કર્યાં છે. તેઓની અસ્વસ્થ તબિયત હોવા છતાં એમણે જે લાગણીથી આખું ય લખાણ જોઈ આખું છે. તેને હું મારું સદ્ભાગ્ય સમજું છું. આ કારણે મારા લખાણને આ-મવિશ્વાસની એક મહોર મળી છે.

આદરણીય મુનિશ્રી “વાત્સલ્યદીપ”જીએ આ પુસ્તકના સર્જનમાં આદિથી અંત સુધી ઉત્સાહભર્યા રસ દાખવ્યો છે. એ જ રીતે આ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં આર્થિક સહયોગ આપવા માટે ખીમતના શ્રીસંબનો તેમજ જે કોઈ અન્ય ગુરુભક્તિ ભાવનાશીલ તરફથી સહકાર મળ્યો છે તેમનો આભારી છું.

આજના જમાનામાં સૌથી મોટી તંગી દૃઢ ચારિત્ર્યની છે, ત્યારે બાળકોનાં જીવનને ઉમદા મૂલ્યો ને ઉચ્ચ આદર્શથી ઘડે તેવો આશય આ પુસ્તકની રચના પાછળ રાખ્યો છે. સંસ્કારસિચનનું આ કાર્ય જટલે અંશે સફળ થશે, તેટલે અંશે આ પ્રયત્ન સાર્થક થયો ગણીશ.

ચંદ્રનગર સોસાયટી
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.

—કુમારપાળ દેસાઈ

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીને અંજલિ

“એ તો ખરેખર સાગર હતો.

“એવો સાધુ સંઘને પચાસે વર્ષોએ મળે તો સંઘના સદ્ભાગ્ય.

“એ તો સાચો સંન્યાસી હતો.

“એના દિલની ઉદારતા પરસંપ્રદાયીઓને વશીકરણ કરતી.

“બુદ્ધિસાગરજી મહાનુભાવ વિરામતામાં ખેલતા, સંપ્રદાયમાં તો એ શોભતા, પણ અનેક સંપ્રદાયીઓના સમુદાય સંઘમાં પણ એમની તેજસ્વિતા અછાની નહોતી.

“એમની ભવ્ય મૂર્તિ એમના આત્મસ્વરૂપ જેવી ભવ્ય હતી. વિશાળ મુખારવિંદ, ઉચ્ચ અને પુષ્ટ દેહસ્થંભ, યોગેન્દ્રના જેવી દાઢી ! એમનો જબરજસ્ત દંડ ! આપણે સૌ માનવજાત મૂર્તિપૂજક છીએ, અને એ ભવ્ય મૂર્તિ અદૃશ્ય થઈ છે, પણ નીરખી છે તેમના અંતરમાંથી તે જલદી ભુસાશે નહિ જ.

“આનંદધનજી પછી આવા અવધૂત જ્ઞેનસંઘમાં થોડા જ થયા હશે :

“મળે જે જતિ સતી રે કોઈ સાહેબને દરબાર

ધોંગાધોરી ભારખમાં

સદ્ધર્મ તણા શણગાર

પુન્ય પાપના પરખન્દા

કાંઈ બ્રહ્મ—

આંખલડી અનભોમાં રમતી

ઉછળે ઉરનાં પુર

સત્ ચિત આનંદે ખેલાંદા

ધર્મ ધુરંધર શૂર

મળે જે જતિ સતી રે

કોઈ આહલેકના દરબાર.”

—મહાકવિ નાનાલાલ

અગ્રક્રમ

| | | |
|----|------------------------------|-----|
| ૧ | છાશને બદલે ગોરસ | ૧ |
| ૨ | મોટો મહાત્મા થશે | ૮ |
| ૩ | ભૂતની ચોટલી | ૧૬ |
| ૪ | બ્રહ્મરાક્ષસ કે બ્રમરાક્ષસ ? | ૨૭ |
| ૫ | સાચું બળ | ૩૬ |
| ૬ | બહેચરે બીડું ઝડપ્યું | ૫૦ |
| ૭ | અબોલની આંતરડી | ૬૦ |
| ૮ | પરમાત્માને પામવાની ઝંખના | ૭૦ |
| ૯ | અંતરની અદાલતમાં | ૮૫ |
| ૧૦ | વીરનો ધર્મ | ૧૦૪ |
| ૧૧ | સુક્ર પંખેરું | ૧૧૩ |
| ૧૨ | રડવું શાને ? શોક કેનો ? | ૧૨૨ |
| ૧૩ | એકલો બને રે | ૧૩૭ |
| ૧૪ | મંગલમય પરિવર્તન | ૧૪૭ |
| ૧૫ | કરુણાનો સાગર | ૧૫૬ |
| ૧૬ | આત્મબળનાં અજવાળાં | ૧૭૨ |
| ૧૭ | ઘંટાકણીની સ્થાપના | ૧૬૩ |
| ૧૮ | ૧૦૮ અમર શિષ્યો | ૨૦૩ |
| ૧૯ | જગ-દ્વીપક | ૨૨૩ |



प्राणकोनाः पुद्दिसागरसूरिण



શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીનું સાહિત્ય એટલે :

એને હિંદુ પણ વાંચી શકે, જૈન પણ વાંચી શકે
અને મુસ્લિમ પણ વાંચી શકે.

સૌને સરખું ઉપયોગી થઈ પડે એવું એ કાવ્યસાહિત્ય
શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજીને આપણા લક્ષ્મણ અને જ્ઞાની કવિ-
ઓની હારમાં મૂકી દે એવું છે.

—મી રમણલાલ વ. દેસાઈ



પ્રગતિની પરાકાષ્ઠાસમું એ જીવન ! માત્ર એ
પરચીસીનું જ જીવન ! એ જ જીવનવસંત ! એકમાં માનવ
બન્યા, ખીબમાં મહાન ! પણ કેટલી તરબતર કરી મૂકે
તેવી સુવાસ !

એ યોગિત્વ, એ સાધુત્વ, એ કવિત્વ, એ વક્તૃત્વ,
એ આત્મપ્રેમ, એ મસ્તી, એ હિલહિલાવરી અનેખી હતી.
કવિ, તત્ત્વજ્ઞ, વક્તા, લેખક, વિદ્વાન, યોગી, અવધૂત,
એકલવીર, એમ અનેક સરિતાના સંગમ એ બુદ્ધિ-અધિષ-
માં (બુદ્ધિ-સાગરમાં) થતા જોવાય છે.

—“જયભિજ્ઞમુ”





છાશાલે બદલે ગોરુ

૧

ગુજરાતનું એક ગામ.

વિજયપુર એનું નામ.

ગામની ચારે કોર ગીચ ઝાડીવાળા ઘેઘૂર આંખાની હારની હાર ઊભી હતી. રાયણનાં તે ઝૂંડનાં ઝૂંડ જોવા મળે.

સવાર પડે ને આ સોનાની ધરતી પર મોર કળા કરે. બપોર થાય ને આંખાવાડિયામાંથી કોયલનો ટહુકાર સંભળાય. સાંજ પડે ત્યારે ગામમાં પાછી ફરતી ગાયોની ડોકેબાંધેલી ઘંટડીઓનો મધુર રણકાર રણજણે. અંધારાં ઊતરે ત્યારે તે આખું



૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

ગામ ભજન, ભક્તિ અને આરતીમાં તરખોળ ખની ગયું હોય.

ગામથી એક ગાઉના અંતરે સાબરમતી નદી વહે. નદીનાં નીર ખંને કાંઠે છલોછલ વહે. ગામના કૂવા પાણીથી સદાય ભરેલા રહે.

કુદરતે સોળે કળાએ ગામ પર મહેર કરી હતી. જ્યાં માનવીનાં મન મીઠાં હોય ત્યાં કુદરત મન મૂકીને ખીલે છે.

ગામમાં આવવાનો રસ્તો ખૂબ રળીયામણો લાગે. રસ્તાની ખંને બાજુ ઝાડની ઘટા લખી-લખીને છાંયો આપે. ઊંચા-ઊંચા વડલા, પીપળા અને આંબલી-એનાં વૃક્ષો હારખંધ ઊભાં હોય.

ગામના જમણા હાથે કણખીએનો નાનો એકો વાસ. ચારે કોર મજનાં વૃક્ષો અને વચ્ચે આ કણખી-વાસ. આ જગ્યા 'અમદાવાદી ભાગોળ' તરીકે ઓળખાય.



ઘાશને બદલે ગોશસ

૩

ભારે ધીંગા એ વાસના આદમી. ટૂંકી જડી પોતડી-થેપાડું, ઘેરદાર આંગડી-અંગરખું, માથે મોઠી પાઘડી. પગમાં કૂદડીઓના ચિતરામણવાળા પાંચશેરિયા જોડા.

જેવું એમનું જીવન સાદું, એવું જ અંતર ચોખ્ખું. જડો વેશ, મહેનતુ જીવન અને સદાય અંતરમાં ભાવનાના ઓઘ ઊછળે. મનની માયા-મમતા તો એટલી કે મહેમાન માટે મરી ક્ષીટે.

આવા કણુખીવાસમાં શિવા પટેલ રહે. ભારે પર-ગજુ આદમી. એમને ત્યાં મારો ત્યારે છાશ મળે. બદલામાં કશું લેવાનું નહીં. પોતાની પાસે હોય, તે ખીજને પ્રેમથી આપવામાં એમને ખૂબ આનંદ આવે. શિવા પટેલના ઘર આગળ એક બાઈ ધૂમ પાડતી હતી :

‘ અરે અંબાબાઈ ! છાશ લેવા આવી છું. છાશ ઘો ને ! કેમ, આજે છાશવારો નથી ? ’



૪

બાળકોના ધુન્દિસાગરસૂરિણ

પેલી સ્ત્રી આતુર નયને ઊભી રહી. હમણાં અંબાબાઈ આવશે ને મીઠી મધ જેવી છાશ આપશે !

એવામાં પડોશની એક છોકરી રમતી રમતી આવી અને બોલી :

‘ અરે બેન, અંબાબાઈ ને તો ગઈ રાતે દીકરો અવતર્યો છે, તેથી આજ છાશવારો નથી.’

ગામની સ્ત્રીના મુખ પર જાણે આનંદની છાલક વાગી. છાશ માટેની દોણી હાથમાં જ રહી ગઈ. એના અંતરમાંથી આપોઆપ વહાલપના શબ્દો સરી પડયા :

‘ ખમ્મા, ખમ્મા ! સો વર્ષનો થાજે એનો દીકરો !’

છાશ લેવા આવેલી સ્ત્રી પાછી ફરતી હતી, ત્યાં તો શિવા પટેલ અવાજ સાંભળીને બહાર નીકળ્યા. હળવે રહીને પૂછ્યું : ‘ કેમ વહુ, કેમ આવ્યાં 'તાં? ’

‘ આ તો છાશવારો જાણીને છાશ લેવા આવી





શિવા પટેલ અને ધાશ લેવા આવેલી બાઈઓ।

૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

હતી, ત્યાં વધામણીના સમાચાર મળ્યા. ખંને સાબં
તો છે ને?’

શિવા પટેલે માનથી કહ્યું : ‘હા, ખેય સાબં છે.
શિવરાતના ખરાખર ખાર વાગે દીકરો આવ્યો.’

‘કેવાં સારાં શકન મા—ખાપ ! ઘણું જીવો ધરને
એ દીવો,’ આટલું બોલીને છાશ લેવા આવેલી ખાઈ
પાછી ફરતી હતી.

શિવા પટેલે એને અટકાવીને કહ્યું : ‘આજ
છાશ તો વલોવી નથી, પણ ખાવા માટે ગોરહું
ખનાવ્યું છે, તે લેતાં જવ. અરે ઊગરી, ગોરહું
લાવજે.’

શિવા પટેલની દીકરી ઊગરી દહીં ભાંગીને
ખનાવેલું ગોરહું લઈ આવી.

એ દિવસે શિવા પટેલને ત્યાં છાશવારો હતો.
ઘણી ખાઈ એ છાશ લેવા આવી. પટેલે એકેય ખાઈને
પાછી વાળી નહિ. છાશને બદલે સહુને ગોરહું લાવીને



છાશને બદલે ગોરસ

૭

આપ્યું.

આખા કણુખીવાસમાં વાત વહેતી થઈ ગઈ. ગોરહું લેનારી બાઈએ એ ઘરના બધાને વાત કરી; કહ્યું કે, 'બે દીકરા અને બે દીકરી પછી પાંચમા સંતાનરૂપે દીકરો આવ્યો.'

તે દિવસે સહુને છાશને બદલે મીઠું મીઠું ગોરસ આપ્યું.

વિ. સં. ૧૯૩૦ની મહા વદી ૧૪ની આ વાત.

૪





મોટો મહાત્મા ધર્મ

૨

આકાશનો સૂરજ આગ વરસાવે. ધરતી આખી એના તાપમાં બળું-બળું થાય.

આતરા - ચિતરાના તાપ પડતા, ત્યારે ખેડૂતનું કુટુંબ ખેતરમાં કામ કરતું હોય, એટલે શિવા પટેલ અને એમનું કુટુંબ પણ ખેતરમાં કામ કરે. 'તળાવડી' નામનું ખેતર. પટેલ ખેતર ખેડે. અંબાબાઈ મદદ કરે. મોટાં છોકરાં સાથે આપે.

એક દિવસની વાત છે : મોટાં-નાનાં બધાં ખેતરમાં કામ કરતાં હતાં અને સૌથી નાનેરા બાળને પીલુડીના ઘટાદાર વૃક્ષ નીચે કપડાના ખોયામાં સુવાડ્યું હતું.



મોટો મહાત્મા થશે

૯

શિવા પટેલ હાક મારે. અંબાબાઈ મીઠી હલકે
કોઈ ગીત ગાય. માથે સૂરજ સળગે છતાંય આ કણુબી
કુટુંબ કામ કરે જાય.

ખેડૂતનું જીવન. એને સઘળી ઋતુ સરખી. વચ્ચે
—વચ્ચે ઘેઘૂર ઝાડીએને વીંધીને વાતો શીતળ વાયુ
એમના શરીરને અજબની તાજગી આપતો હતો.

રોંઢાનો સમય થયો. ખેડૂ કુટુંબ પીલુડીના છાંયે
જમવા ખેટું. બાજરાનો રોટલો અને માખણથી
ભરેલી છાશ. મીઠો—મીઠો સાથવો. સાથે આથેલાં
મરચાં કાઢયાં. ભેગાં મળીને બધાં ખાવા ખેઠાં.

અંબાબાઈની નજર ખોયામાં ભરનીંદરમાં પડેલા
બાળક પર હતી. ‘તળાવડી’ ને ગમે તે ખૂણે કામ
કરે, પણ એના પર નજર રાખવાનું એ ચૂકે નહિ.
વહાલો બાલુડો રડવા માંડે કે એનો સાદ પહેલો
અંબાબાઈને સંભળાય. દોડીને તરત ખોળામાં લે.
અડધી ઊંઘે ઊઠે તો જઈને તરત હીંચકો નાખે.



૧૦

બાળકોના બુદ્ધસાગરસૂરિજી

અંબાબાઈ કૂણા માખણુ જેવો રોટલો મોંમાં
મૂકવા ગઈ, એવામાં એની નજર પેલા ખોયા પર પડી.
નજર પડતાંની સાથે જ મોંમાંથી ચીસ નીકળી ગઈ :

‘આય માડી રે ! મારી નાખ્યા !’

બધાં અંબાબાઈ તરફ જોઈ રહ્યાં.

અંબાબાઈએ પીલુડીના ઝાડ પર લટકતા
નાગને બતાવ્યો.

સહુની આંખો ફાટી ગઈ. એક કાળો ભયંકર
નાગ પીલુડીના જળાંમાંથી નીકળી ઝાડ પર ચડ્યો
હતો. ખોયાના દોરડા પર વીંટળાઈ ગયો અને ઠંડી
હવાના જેરે ગેલ કરતો લટકી રહ્યો. એનું મોં આમ-
તેમ ફેરવતો હતો. આંખો ચકળવકળ થતી હતી.

નાગ તે કેવો ! ઘોળીઘોળી મૂછો, પીળી ધમરખ
આંખો. કાળી ચૌદશની રાતના જેવો કાળો ડીબાંગ !

નાનાં છોકરાં તો એને જોઈને ડરીને જીવ લઈને
નાઠાં. હાય બાપ ! આ તો નાગબાપજી ! ખાધા કે



મોટો મહાત્મા થશે

૧૧

ખાશે !

ખોયામાં દોઢ વરસનું કુમળું બાળક ભરનીંદરમાં સૂતું હતું. એની ઉપર નાગ ફેણ માંડીને બેઠો હતો. બાળકના જીવનને હવે મોતથી ઝાઝું છેટું ન હતું. હમણાં નાગ ડંખ દેશે અને કુમળું ફૂલ કરમાઈ જશે.

પણ — બે પળની જ વાર હતી. શું કોમળ કળી જોવું બાળક હજી ખીલે એ પહેલાં જ ખરી પડશે ?

શિવા પટેલ સાવધ બની ગયા. એટલું જીવન. સાપ કે નાગ — નાગણનો એને ભય ન હોય. જંગલી જનવરની રગેરગ પારખે.

એમણે કશીય હોહા કરી નહિ, ગભરાઈને રાડ પાડી નહિ કે નાગ ભણી કશું ફેંક્યું નહિ. શિવા પટેલ જાણતા કે નાગને છંછેડવો એટલે મોતને નોતરું. ગભરાટમાં ખૂમાખૂમ થાય તોય એ વિક્કરી બેસે.

માતાની ધીરજ ખૂટતી હતી. એનું હૈયું ધમ-ણની માફક ધબકતું હતું. અંતરમાં અકળામણ હતી.



૧૨

બાળકોના યુદ્ધસાગરસૂરિજી

આંખમાં ભય હતો. પોતાના વહાલા બાલુડાને કંઈ રજા-કજા તો નહિ થાય ને?

શિવા પટેલ નાગ ભણી તાકી રહ્યા; એના હલનચલનને નીરખતા હતા.

માતા તો આંખ બંધ કરીને ભગવાનને આજીજી અને વિનંતિ કરવા લાગી. ભોળી નારીએ મનોમન બાધા લેવા માંડી : ‘હે માતા બહુચરા ! મારા દીકરાને સાચવજે ! એના પ્રાણને જાળવજે ! તારા સતના પ્રતાપે એનું રક્ષણ કરજે ! મા ! મારો દીકરો બચશે તો તને પાંચ - પાંચ દીવા કરીશ ! ’

માતાના અંતરની મમતાભરી વાણી સંભળાઈ હોય કે શાંત વાતાવરણની અસર થઈ હોય, એ ગમે તે હોય, પણ નાગ ધીરે રહીને પાછો ફરીને પીલુડીના જાળામાં સરી ગયો.

શિવા પટેલનો શ્વાસ હેઠો ઘેઠો. અંબાબાઈને થયું કે મા બહુચરાએ એની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કર્યો.





ખોલામાં સૂતેલું યાજક, માથે નાગ અને પ્રભુને પ્રાર્થના કરતી
અંબાઆઈ.

૧૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસરિછ

એણે દોડીને બાળકને છાતી સરસો ચાંપી દીધો.

ફરી ખેતરને છાંયડે કણુખી કુટુંબ મહેનતનો શેટલો ખાવા બેઠું. મોંમાં શેટલાનું બટકું મૂકે, છાશનો સબડકો લગાવે અને ભોળા અંતરથી ભગવાનનો લાખ-લાખ પાડ માને.

માતાના આનંદની સીમા ન રહી. મા બહુચરાએ બાળકને નવું જીવન આપ્યું; એના કુમળા જીવનનું રક્ષણ કર્યું.

માતા અંબાબાઈના મુખમાંથી આપાઆપ શબ્દો સરી પડ્યા: 'હે મા બહુચરા! તેં મારા વહાલા બાલુડાની જિંદગીની રક્ષા કરી. તારું સત્તો હાજરાહજૂર છે. મા બહુચરા! ધીના પાંચ દીવા કરીશ. અને તેં મારા બાળકના પ્રાણની રખેવાળી કરી માટે એનું નામ બહેચર રાખીશ.'

સાંજે મંદિરમાં ભજનની ધૂન જમી. ભક્તિનાં ગીતો ગવાયાં. આખા વાસમાં બધે એક જ વાત થાય :



મોટો મહાત્મા થશે

૧૫

શિવા પટેલનો દીકરો આજે મોતના મોંમાંથી ઊગરી ગયો ! નાગે એને ડંખ ન દીધો. એ તો એનું છત્ર બની રહ્યો.

નાગ જેનું છત્ર બને તે સિદ્ધ પુરુષ થાય. સંત બનીને આખા મલકમાં પંકાય.

આ વાત સાંભળી ભજનની ધૂન પછી મહાત્મા ઇશ્વરદાસજીએ શિવા પટેલને કહ્યું :

‘ શિવા, તારો છોકરો ભારે ભાગ્યશાળી છે. જરૂર મોટો મહાત્મા થવાનો ! ’

૭





મૂતળી ચોટલા

૩

કણ્ણીની કોમ. જે વાતમાં માને : પરસેવાની
શેટી અને પરમેશ્વરમાં આસ્થા !

અંબાબાઈ તો ઈશ્વરના લાખ-લાખ પાડ માને !
મા બહુચરાએ પોતાની પ્રાર્થના સાંભળી મોતના
મુખમાંથી બાળકને બચાવ્યું. એનો ઉપકાર તો શેં
ભૂલાય ? આથી માએ દીકરાનું નામ બહેચર રાખ્યું.

નાનકડો બહેચર મોટો થવા લાગ્યો. ગોઠિયાએ
સાથે રમવા લાગ્યો. રમતાં રમતાં વળી વિચારે ચડી
બય.

એ વિચાર કરે કે ગામમાં કેટકેટલા વહેમ ભરેલા



ભૂતની ચોટલી

૧૭

છે. ક્યાંક કોઈક ભૂત થાય. ક્યાંક કોઈ ચૂડેલ નાચે. સંવત ૧૯૪૫ના ઉનાળે કોલેરા ફાટ્યો, તો લોકો કહે કે ભેગણીઓ ખપ્પર ભરવા આવી છે. કોઈ કહે કે મા કાળકા કોપી છે. ખીજ સલાહ આપે કે મેલડી માતાને કૂડું પડ્યું છે. હવે તો ગામને ખાધે જ છૂટકો કરશે !

ભૂવા આવે. ડાકલા વાગે. હોમ હવન થાય. બકરાં અને પાડાનું ખલિદાન અપાય.

ખહેચરદાસ વિચાર કરે કે આ માતાય કેવી કે જે પોતાનાં સંતાનોને જ ભરખી જાય ! આ માતા કેવી કે દૂધ પીતાં બચ્ચાંની માને મોતને ખિછાને સુવાડી દે. માતા તો વહાલની મૂર્તિ ગણાય, જ્યારે ચારે કોર વિલાપ અને વિનાશ વેરનારી એ માતા કેવી હશે ?

ખહેચરદાસના ભોળા મનમાં થયું કે ગમે તે થાય પણ આ માતાને રૂબરૂ મળવું જોઈએ. મળીને વાત કરવી જોઈએ કે માતા તો બાળકને મોતથી



૧૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

બચાવનારી હોય, મોત લાવનારી નહિ. સવારમાં હરતા-ફરતા માનવીની સાંજે લાશ પડી હોય એ તે કેવું કહેવાય ! સ્મશાન અને કબ્રસ્તાન ભરચક બનાવી દે તેવા રોગચાળાને ફેલાવનારી એ ભ્રેગણી માતા કેવી હશે ?

બહેચર તો ઠેર ઠેર ઘૂમે. કોઈ કહે કે સીમમાં આવેલ ભૂત-પીપળે રાતે એ મેલડી માતા રાસડા લે છે. અંધારી રાતે બહેચર એકલો ચાલી નીકળે. ભૂત-પીપળે બેસે, પણ કશું બેવા ન મળે.

કોઈ કહે કે ભૂત તળાવડીને કાંઠે ભ્રેગણીઓ મઘરાતે નાહવા આવે છે. બહેચર આશામાં ને આશામાં તળાવડીને કાંઠે રાત પસાર કરે, પણ કોઈ ભ્રેગણીનો મેળાપ થાય નહિ.

કોઈ એ બહેચરને કહ્યું કે આવી શોધ રહેવા દે. કાળી ચૌદશની રાતે સ્મશાનમાં બેસજો, એટલે બધું જ નજરોનજર દેખાશે.



ભૂતની ચાટલી

૧૯

બહેચર તો ગોઠિયાઓની ટોળી લઇને સ્મશાનમાં ગયો. કાળી ચૌદશની ઘોર અંધારી રાત. અધૂરામાં પૂરો આતવાર. સ્મશાનમાં ચારે કોર સૂનકાર, જેથી ભલભલા કંપી ઊઠે ! ક્યારેક કૂતરાનું કંપાવી નાખે એવું રુદ્ધન સંભળાય. ધુવડનો અવાજ હૈયું કંપાવી નાખે. શિયાળવાંની લાળી ભયાનકતામાં વધારો કરે. ક્યારેક તાજ બજેલી ચેહમાંથી ભડકા ઊઠે. ક્યાંક અડધી બજેલી લાશને પ્રાણીઓ અંધારામાં ખેંચા-ખેંચી કરી ચૂંથતા હોય.

વારેવારે સ્મશાનમાં થતા ભડકાથી ટોળીમાંના કેટલાકની આંખો ચમકે છે. કોઈ અધીરાઈથી આંગળી ચીંધીને બતાવે છે : ‘ અરે જુઓ! પણે ભડકો થાય. ભૂતના ભડકા કેવા ભયંકર હોય છે ! ’

એકાદ ગોઠિયાને ટાઢ ચડી ભય છે. કોઈ ભયથી થરથરવા લાગે છે, ત્યારે બહેચર એમને સમજાવે કે ભડકા થાય એ ભૂતના ન સમજવા. માણસના હાડ-



૨૦

આળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

કામાં ફેસ્કરસ રહેલો છે, એને હવા લાગે એટલે ભડકા થાય.

આમ બહેચરે ઘણી ઘણી મહેનત કરી, પણ એને ભૂતનો ભેટો ન થયો.

બહેચરની આ ભૂતિયા ટોળી આ રીતે સ્મશાનમાં કે કબ્રસ્તાનમાં ફરતી હોય. ક્યારેક સમી સાંજે કોઈ એકલવાયો મુસાફર નીકળે તો આ ટોળી એને ખીવડાવતી. કોઈ જાડની પાછળ છુપાઈને ખડખડાટ હસતું તો કોઈ ‘ખાઉં રે ખાઉં’ કરીને ખૂમો પાડતું.

ડરતાં ડરતાં અહીંથી પસાર થતો મુસાફર ‘ખાધા ખાપ રે!’ કરીને દોટ મૂકતો માંડ માંડ ઘેર પહોંચતો. એ એટલો બધો ડરી ગયો હોય કે એના દાંત ચોંટી જતા, મોંએ ક્ષીણ વળી જતું. ભયને લીધે એ કંઈ કંઈ બકવાસ કરતો.

પછી તો ભારે ખેલ રચાતો. ડોશીએ રાઈ—



ભૂતની ચોક્કસી

૨૩

મીઠાનો વાટકો કરી કેવી ને કેટલી નજર લાગી છે એની પરીક્ષા કરતી. ભૂવા બોલાવવામાં આવતા. ભૂવા લીંબુ કાપી લોહીની ધાર વહેવડાવતા.

જેવાં ડાકલાં વાગતાં સંભળાય કે આ ભૂતિયા ટોળી ત્યાં હાજર થઈ ગઈ હોય. ભૂત લાડવા, પૂરી માગતું હોય, કંઈ કંઈ નૈવેદ્ય માગતું હોય, અને એને રીઝવવા ચાર રસ્તાના ચોક પર એ ઉતાર મુકાતો હોય, જેવો ઉતાર મુકાય કે આ ભૂતિયા ટોળી ત્યાં પહોંચી જતી અને બધું તોડી-ફેંડીને નૈવેદ્યને હડપ કરી જતી ! આ ટોળીને કોઈ ભૂત ભડકાવવા આવતું નહિ, કોઈ પ્રેત ડરાવવા આવતું નહિ. કોઈ ડાકણ એમને વળગી પડતી નહિ. જે નૈવેદ્ય ખાધું હોય તે ખરાખર પચી જતું !

બહેચરની ભૂતિયા ટોળી બધે ફરી વળી, પણ કયાંય ભૂત - પ્રેત, ડાકણ કે ચૂડેલનો મેળાપ ન થયો.

બહેચરે એક સારું ચપ્પું વસાવી લીધું. મનમાં



૨૨

આળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિય

વિચાર કર્યો કે નસીબનેગે જે ભૂતનો ભેટો થઈ જાય તો એની ચોટલી જ કાપી નાખું ! એણે ભૂતની ચોટલીના પરચાની વાત સાંભળી હતી. ભૂતની એ ચોટલી કાપો એટલે એનું અધું જોર ઊતરી જાય, પછી જે હુકમ કરો તે કામ કરે. ઘર સાફ કરવાનું કહે તો ઘર સાફ કરી આપે, ઢગલો વાસણ માંજવાનું કહે તો પળવારમાં માંજ નાખે.

ખહેચરને ભૂતની ચોટલી મેળવવાની ભારે ઈચ્છા થઈ. આ માટે એ સ્મશાનોમાં રખડયો. ઘોર જંગલોમાં ઘૂમ્યો. ભૂત રહેતું હોય એવા કૂવામાં રાતની રાત ગાળી. પણ ભૂત જ ન મળે, ત્યાં એની ચોટલીની તો વાત જ શી કરવી ?

વળી ખહેચરને મનમાં વિચાર આવ્યો કે આ આખી ટોળીને લઈને નીકળું છું એથી કદાચ ભૂત ભાગી જતું હોય. જે એકલો જઈ તો મળે ખરું. આથી એ એકલો ઘૂમવા લાગ્યો.



ભૂતની ચોટલી

૨૩

કદીક ખેતરે રાતવાસો રહેલા પિતાને સમી સાંજે ભાત આપવા જવું પડતું. રસ્તામાં ભયાનક કબ્રસ્તાન આવતું. બધા કહે છે કે આ કબ્રસ્તાનમાં તોફાની જન રહે છે. એ જો કોઈને વળગે તો મોટા ઉત્પાત મચાવી દે.

એક વાર બહેચર આ કબ્રસ્તાન નજીકથી પસાર થતો હતો. સૂરજ ડૂબી ગયો હતો. અંધારું છવાઈ ગયું હતું. એવામાં બહેચરની નજરે કંઈક ઘોણું - ઘોણું દેખાયું. એને થયું, નક્કી આ ઘોળો જન લાગે છે !

એણે અંધારામાં વધુ ઝીણી આંખ કરી જોયું તો એ ઘોણું જન હાલતું - ચાલતું હતું. સહેજ આધું - પાછું થતું હતું.

બહેચરને થયું કે નક્કી આ ઘોણું જન એના તરફ તાકી રહ્યું છે. હમણાં ધસમસતું આવશે અને પોતાને ઝખ્ખે કરી નાખશે.



૨૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂક્ષ્મ

બહેચર સાવધ થયો. એને ઘણા દિવસની મહેનત ફળતી લાગી. જે ભૂતપ્રેતની મુલાકાત માટે એ કેટલુંય રખડી ચૂક્યો હતો, કેટલીય રાતોના ઉભગરા કર્યા હતા, એ જન આજે સામે ઊભું હતું.

બહેચર આગળ વધ્યો. સહેજ ઝાંખારો ખાઈને એણે પડકાર કર્યો : ‘અલ્યા એય, કોણુ છે તું ? ત્યાં ઊભું ઊભું શું કરે છે ? હિંમત હોય તો મારી સામે આવ. ’

પણ ઘોણું જન તો ન હાલે કે ન ચાલે; ત્યાં ને ત્યાં જ એ ઊભું રહ્યું. બહેચર સહેજ આગળ વધ્યો, તો એને હાલતો ચાલતો ઘોળો આકાર દેખાયો.

બહેચરે હાથમાં પથરો લીધો. જેરથી હાથ ઉગામ્યો, છતાં ઘોણું જન તો એમ ને એમ જ ઊભું રહ્યું.

બહેચરે પથરો વીંઝ્યો અને ખાલ્યો : ‘ આવ, હિંમત હોય તો સામે આવ. ’

જનને પથરો વાગતાં જ એ દોડી ગયું. થોડે દૂર



5-2026

6-3-97



અંધારામાં દેખાતા ઘોળા જન પર પથરો ફેંકતો અહંચર.

૨૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

જઈને હોંચી હોંચી કરીને ભૂંકવા લાગ્યું.

બહેચર બોલી ઊઠ્યો : ‘હત્તતારી ! ઘોળા જનને બદલે આ તો ગધેડું નીકળ્યું !’

એ દિવસે બહેચરને સમજાયું કે ભૂત કયાંય ફરતાં હોતાં નથી; એ તો માણસના મનમાં ભયરૂપે ભમતાં હોય છે. જે ડરપોક હોય એને ભૂત દેખાય છે; જે હિંમતવાન હોય એને ભૂત સ્વપ્નમાં આવતાં નથી.

❧





બ્રહ્મરાક્ષસ કે ભુમરાક્ષસ?

૪

વિજ્ઞપુરનો આખો પ્રદેશ ભૂત અને ભૂવાયા ભરાઈ ગયો.

ગામે—ગામ ભૂતની વાતો ચાલે. પ્રેતનો વળગાડ લાગે. ભૂવાએનું જોર જામી ગયેલું, પાળકો છળી મરે. નખળાં મનનાં માનવીને ભૂત વળગે.

બહેચર પોતાના ગોઠિયાએને કહે છે કે ભૂતની એણે ઘણી શોધ કરી, પણ ક્યાંય ભાજ્યું નથી. ડરપોક માનવીને બધે ભૂત દેખાય છે. નખળાં મનનાં માનવી પર ચૂડેલ જોર કરે છે. જો તન અને મન બેય બરાબર હોય તો ભૂતની તાકાત નથી કે તમારી આગળ ફરકી શકે. કાયરનો ડર એટલે જ ભૂત.



૨૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

ગામના સૌથી ધરડા માનવી પશાકાકા. ઉંમર કેટલી થઈ એની તો એમને પોતાનેય ખબર નહિ, પણ એાછામાં એાછા એંશી વરસનો ઈતિહાસ તો એમની જીભ પર રમતો હતો.

પશાકાકાની વાતોમાં ગામના છોકરાએાને ઘણો રસ પડે.

એક દિવસ પશાકાકા કહે : ‘બહેચર, તારા ફડાકા તો ઘણા સાંભળ્યા, પણ મરદ હોય તો એક વાર મઘરાતે દેવાની આંબલીએ જળે.’

બહેચરે જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યું : ‘બાપા, એ દેવાની આંબલી ક્યાં આવી ?’

‘મહુડી જવાના રસ્તે.’

બહેચરે પૂછ્યું : ‘તે હેં બાપા, ત્યાં થાય છે શું ?’

‘અલ્યા, ઘણી વાર રાતે હોંકારા—પડકારા સાંભળાય છે. તલવારની પટાબાજ ચાલે છે. એક આદમી



બ્રહ્મરાક્ષસ કે અમરાક્ષસ ?

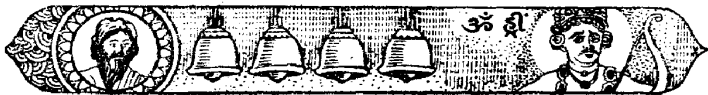
૨૯

નહિ, પણ મોટી મંડળી ઘેઠી હોય એવો કોલાહલ ચાલે છે. રૂપિયાનો રણુકાર સંભળાય છે. ઘોડાની હાવળ સંભળાય છે અને કચારેક તો બિજળા દૂધ જેવા દેહવાળો બ્રાહ્મણ ઉઘાડા ડિલે ત્યાં આંટા મારતો દેખાય છે. કોઈક વાર કોઈ બાઈ કરુણુ સ્વરે રડતી સંભળાય છે. ભલભલા હિંમતખાજનાં હૈયાં દેવાની આંખલીએ જતાં ભાંગી ગયાં છે. મોટા મોટા શમશેરખાં એમની તલવારો મૂકીને નાઠા છે. ’

બહેચર કહે, ‘ પણ બાપા, એ દેવાની આંખલી કેમ કહેવાય છે ? ’

પશાકાકાએ ઝીણી આંખે ભૂતકાળની વાતને ઉખેળતાં કહ્યું :

‘ તો સાંભળ, બહેચર. આ દેવો એટલે દેવશંકર નામનો બ્રાહ્મણ. વેરાવાસણાનો રહેવાસી. એનો બાપ કોળીએનો ગોર. પણ દેવો ગોરપદ્મ’ કરીને કોળિ-એનો ગોર તો ન થયો, પણ ચોરી કરવામાં એમનો



ગુરુ બન્યો, તલવારની પટાબાજી તો એવી ખેલે કે એકલો સો સો જણને ભારે પડે. કામઠી પરથી તીર એવું છોડે કે આકાશમાં ઊડતું પંખી પાડી દે. દેવાએ એની તાકાત લોકોને દુઃખ દેવામાં વાપરી. એણે એક ટોળી જમાવી. એ ટોળી ઘોળે દિવસે ધાડ પાડે, મા-બહેનોને પજવે અને માનવીને તો માખીની જેમ મારી નાખે !

‘આ વિજ્ઞપુર ગામ ગાયકવાડના રાજના તાબામાં આવ્યું. રાજે કડપ જેસાડવા કોઈ પણ ભોગે દેવાને પકડવાનું નક્કી કર્યું. દેવાનો એક સાથી કૂટી ગયો. દેવો પકડાયો અને એ દિવસોમાં ફાંસી નાહરમાં આપવામાં આવતી હતી એટલે હજારો માનવીની હાજરીમાં મહુડીના રસ્તે આવેલી પેલી ખખડ ધજ આંખલી નીચે ફાંસી ગોઠવવામાં આવી.’

પશાકાકાએ કરચલીવાળા કપાળે હાથ મૂકીને એ વાતને યાદ કરતાં કહ્યું, ‘એ વેળા હું ય ખારેક



અહ્મરાક્ષસ કે ઊમરાક્ષસ ?

૩૧

વરસનો. ગામેગામથી લોકો દેવાને અપાતી ફાંસી બેવા ઊમટયા હતા. જાણે કીડિયારું ઊભરાયું હોય એમ લાગે. ઘેડી પહેરાવીને દેવાને લાવવામાં આવ્યો ત્યારે એણે કહ્યું કે હું તો મરદ છું. મને ગોળીએ વીધી નાંખો, પણ આ કૂતરાના મોતે મને મારો નહિ.

‘સરકાર મા—બાપ આગળ કોનું હાલે? એનો હુકમ એટલે હુકમ. એ દિવસે દેવાને જાહેરમાં ફાંસી અપાઈ. મરદની જેમ મોતને ભેટવાની એની વાસના અધૂરી રહી. તરફડિયાં મારતાં મારતાં મરીને એ દેવો પ્રાણણ અહીં અહ્મરાક્ષસ સર્જ્યો. આજે ભલભલા મરદ પણ મધરાતે દેવાની આંખલીએ જવાની હિંમત કરતા નથી. મહુડી જવું હોય તો બાજુના રસ્તે ફંટાઈને જાય, પણ રાત પછી ત્યાંથી નીકળવાની તો વાત કેવી?’

ખહેચરને વળી એક નવી જગ્યા મળી. ભૂત અને પ્રેતની ઘણી શોધ કરી પણ એ તો કયાંય મળ્યા નહિ.



૩૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

હવે મધરાતે એ પ્રહારાક્ષસને મળવા નીકળ્યો.

ભૂતિયા ટોળી લઈને બહેચર મહુડીના માર્ગે આગળ ચાલ્યો. એના મિત્રો તો ઝાડથી દૂર ઊભા રહ્યા.

કોઈ કહે : ‘મારા કાકા કહેતા હતા કે પ્રહારાક્ષસ એટલે ભૂતોનો રાજા, તેના કાન સૂપડા જેવા, હાથ હાથીની સૂંઢ જેવા અને પગ તો જાણે થાંભલા જ ભેઈ લો ! એ ખૂમ પાડે તો સો માઈલ દૂર સંભળાય !’

બીજાએ ટાપસી પૂરી : ‘હા, મેંય સાંભળ્યું છે કે એ દિવસે આ ઝાડ પર રહે છે, રાતે કાળી ચાદર ઝાઢીને ફરવા નીકળે છે અને જો કોઈ ઝાડ પર ચડે તો તેનું ગળું જ દાખી દે છે.’

આવી આવી વાતો સાંભળી બહેચરના બીજા ગોઠિયાઓ તો ડરી ગયા. કેટલાક તો પાછા ફરવાની તૈયારી કરતા હતા, ત્યારે બહેચરે કહ્યું : ‘હાશ, સારું





દેવાની આંખથી પર બેઠેલો બહેચર

૩૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

થયું. હું પ્રહારાક્ષસને કચારનોય શોધતો હતો, પણ આજ સુધી એનો ભેટો ન થયો. આજે સારો લાગ આવ્યો છે. તે મારું ગળું દાખે તે પહેલાં તો હું જ તેનું ગળું પકડી લઈશ. જુઓ તો ખરા, હમણાં જ એ પ્રહારાક્ષસને પકડીને તમારી સામે હાજર કરું છું. પછી ભારે મજા આવશે !'

બહેચર તો 'દેવાની આંબલી'ના નામે ઓળખાતા ઝાડ પર ચડી ગયો. એક ડાળીએ ઘેસી કાતરા તોડી ખાવા લાગ્યો. થોડા કાતરા દૂર ઊભેલા ગોઠિયાઓ ભણી નાખ્યા. ખિસ્સામાંથી મીઠાં-મરચાંની પડીકી કાઢી.

એ તો નિરાંતે ચટાકેદાર કાતરા ખાતો જાય, પ્રહારાક્ષસને હોંકારા-પડકારા કરતો જાય અને કહે, 'હે પ્રહારાક્ષસ ! ખરો બહાદુર હોય તો આવ આ બહેચર સામે !'

વખત વીતવા લાગ્યો, બળ-ભાંખરું થવા આવ્યું



બ્રહ્મરાક્ષસ કે ભ્રમરાક્ષસ ?

૩૫

પણ કોઈ દેખાયું નહિ,

બહેચરે નીચે ઊતરીને ગોઠિયાચ્છાને કહ્યું :
'અહીં તો રાક્ષસ-બ્રાક્ષસ જેવું કંઈ છે જ નહિ.
બધા ખોટા ગભરાય છે. આ બ્રહ્મરાક્ષસ નથી, પણ
ભ્રમરાક્ષસ છે. આપણે મનમાં ખોટો ભ્રમ રાખીએ
છીએ ને રાક્ષસ છે એમ માની બેઠા છીએ.'

બહેચરની વાત સાંભળીને બધામાં હિંમત આવી.
એના ગોઠિયાચ્છા દેવાની આંખલી ઉપર ચડી ગયા,
કાતરા તોડી-તોડીને ખાવા લાગ્યા ને ખિસ્સામાં
ભરવા લાગ્યા.





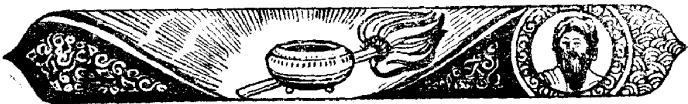
સાચું બજ

૫

બહેચર મોટો થવા લાગ્યો. માતાપિતા ખેતી કરે. બહેચર એમને મદદ કરે. એ સવાર-સાંજ ઢોર પાવા જાય, રાતે ખેતરે વાસો રહેવા જાય, બપોરે મા સાથે ભાત પહોંચાડવા જાય.

ભણે-ગણે કોણુ ? કણુખીનેા દીકરો વળી ભણીને શું દળદર ફેડે ? ગોર પૂજપાઠ કરે. શાહુકાર નામું-ઠામું લખે. સરકારી કારકુન મહેસૂલની નોંધ રાખે. કણુખીને વળી ભણીને કરવાનું શું ? એટલે લોકોમાં કહેવત ચાલે, 'ભણ્યો કણુખી કટંબ બોળે.'

બહેચર પણ ખેતરે જાય, ઢોર-ઢાંખર સાચવે.



સાચું બળ

૩૭

બાકી બણવું—ગણવું મૂરખનું કામ, ભજ લે બાવા
સીતારામ !

લેંસ દોવી, પાક લણવો, ખેતી કરવી. એમાં
બણતરનું શું કામ?

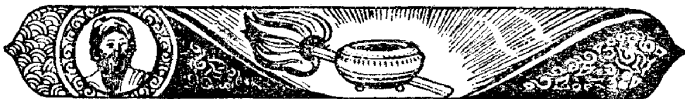
બહેચર તો સાવ મસ્તરામ. વિજયપુરના પાદરમાં
આંબલીઓનાં મોટાં મોટાં ઝાડ. એના પર કાતરા-
ઓની તો લૂમો અને લૂમો લટકે.

બહેચર મંડળી જમાવે. ગજવામાં મીઠાં—મરચાં-
ની પડીકી રાખે. મન થાય ત્યારે કાતરા પાડીને
મીઠામધ નાસ્તો કરી લે.

બહેચર તો બહેચર ! ભારે તગડો. ખૂબ બળ-
વાન. ખાય પણ પૂરું અને કોઈ કામ પણ અધૂરું ન
છોડે.

એ કોઈથી ગાંજ્યો જાય નહિ, બળમાં કદી પાછો
પડે નહિ, ત્યાં વળી ડરવાની તો વાત જ કેવી ?

એક વાર આ બહેચર પાદરમાં ફરતો હતો.



૩૮

બાળકોના યુદ્ધિસાગરસુરિણ

સાથે એના ગોઠિયાએ પણુ ખરા. બધા ભેગા મળી
આંબલી-પીપળીની રમત રમે.

એવામાં સાંજનો સમય થયો. સૂરજનારાયણ
આથમણું ઢળે. સીમમાં ચારો ચરીને ઢોર પાછાં આવે.

ગામના રસ્તા તો સાવ ધૂળિયા. એમાં વળી ઢોર
ચાલે. ઢોર પણુ એવાં કે સવારે નીકળે એના કરતાં
સાંજે બમણી ઝડપે ધર ભણી દોડે એટલે ચારે કેર
ધૂળની રજ ફેલાઈ જાય.

ઢોરમાં ડાહ્યા ઢોર પણુ હોય. એ ધીરેધીરે ધર
તરફ ચાલ્યા જાય અને એમાં અદ્વડ અને તોફાની
ઢોર પણુ હોય. ધીંગામસ્તી કરતા ચાલે, લડતાં -
બાખડતાં ચાલે. ક્યારેક જોરથી દોડ લગાવે, તો ક્યા-
રેક સામસામા શિંગડાં ભેરવે.

એક દિવસ તાજે તાજે ચારો ચરીને ભગરી ભેંસ
ચાલી આવે. ભેંસ અને વળી ભાદરવો ચરેલી એટલે
પછી પૂછવું જ શું ! એ તો જેવી આવી કે તોફાને



સાચું બળ

૩૬

ચડી. એણે કોઈ ભેંસને ધક્કો માર્યો. તો કોઈને પાડી દીધી.

તલવાર સામે તલવાર અફળાય એમ શિંગડાં સામે શિંગડાં ભટકાયાં.

બીજાં જનવર તો દૂર ખસી ગયાં, પણ એક ભેંસ એની સામે થઈ. માતેલી આ બે ભેંસો યુદ્ધે ચડી.

યુદ્ધ પણ કેવું ખૂનખાર ! ધૂળ એટલી ઊડી કે આજુબાજુ કંઈ દેખાય નહિ. શિંગડે - શિંગડાં અફળાયાં. જેરથી રેંકવા લાગી. પગ ઊંચા કરી એક-બીજા પર ત્રાટકે. એક ભેંસ થાઈ એટલે એ ભાગવા લાગી, પણ બીજા ભેંસ એને એમ ભાગવા દે શાની ? ભાગવું હતું તો સામે થઈ શા માટે ?

બીજા ભેંસે એનો પીછા પકડયો. શિંગડાં ઉલાં-ળતી એ ચારે પગે દોડી. રસ્તામાં આવે તે મર્યો જ સમજે !

લોકોએ ખૂમો પાડી : ‘ ચરે એ ! મારગમાંથી



૪૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણી

ખસી જન્ને. ભેંસ રુમલી થઈ છે. દૂર ખસી જન્ને, નહિ
તો આવી બન્ધું ! ’

ચારે બાજુ કોલાહલ મચી ગયો. કાયર માણુ-
સોએ તો આંખો મીંચીને ધર ભણી દોટ મૂકી. થોડા
હિંમતવાન હતા એ ખૂબ દૂર જઈને ઊભા રહ્યા.
ઝાડ નીચે આંબલી - પીપળી રમતા છોકરાએય
મૂંઝાઈ ગયા. કોઈ ઝાડની પાછળ છુપાઈ ગયા, તો
કોઈ ઝાડ પર ચડી ગયા.

ભગરી ભેંસ તો ચારે પગ ઊલાળતી, શિંગડાં
વીંઝતી રસ્તા પર દોડવા લાગી. આંખો રસ્તો ખાલી.

એના મારગમાં મરવા કોણ ઊભું રહે ?

આ સમયે એક ધરડા મુનિ સામેથી ચાલ્યા
આવે. મુખ પર શાંતિ. હાથમાં દંડ.

એક તો મોટી ઉંમર એટલે પૂરું સંભળાય નહિ.
મુનિ તો નિરાંતે ચાલ્યા આવે, ધીરે ધીરે ડગ ભરે.



સાચું બળ

૪૧

સામેથી ભડકેલી ભેંસ ઝાંચ ઝાંચ કરતી દોડતી આવે.

લોકોએ મુનિને જોયા. જોર જોરથી ધૂમ પાડીને એમને રસ્તામાંથી ખસી જવા કહ્યું.

મુનિ કંઈ સમજ્યા નહિ. ધૂળ એટલી ઊંડે કે ક્યાં જવું એની ખબર પડે નહિ.

અરે! આ તો ભારે થઈ. હમણાં મુનિ પાસે ભેંસ પહોંચી જ સમજે. એમનાં સોએ સો વર્ષ આજ પૂરાં થયાં સમજે.

લોકો હાય — વોચ કરવા લાગ્યા. ધૂમાધૂમ મચી ગઈ. પણ મુનિને ખચાવવા કોણ આગળ આવે? પારકા માટે મરવા કોણ તૈયાર હોય ?

માણસને વહાલામાં વહાલો પોતાનો જીવ. આ જીવને જોવાનું જોખમ કોણ ખેડે? આજે તો આ ભેંસના પંજમાં જે આવે એ ખલાસ જ.



૪૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરજ

ભડકેલી ભેંસ દોડતી આવતી હતી. એની જાણ વિનાના મુનિ ધીમે ધીમે ચાલ્યા આવતા હતા અને હવે તો ભેંસને અને મુનિને થોડુંક જ છેટું રહ્યું હતું.

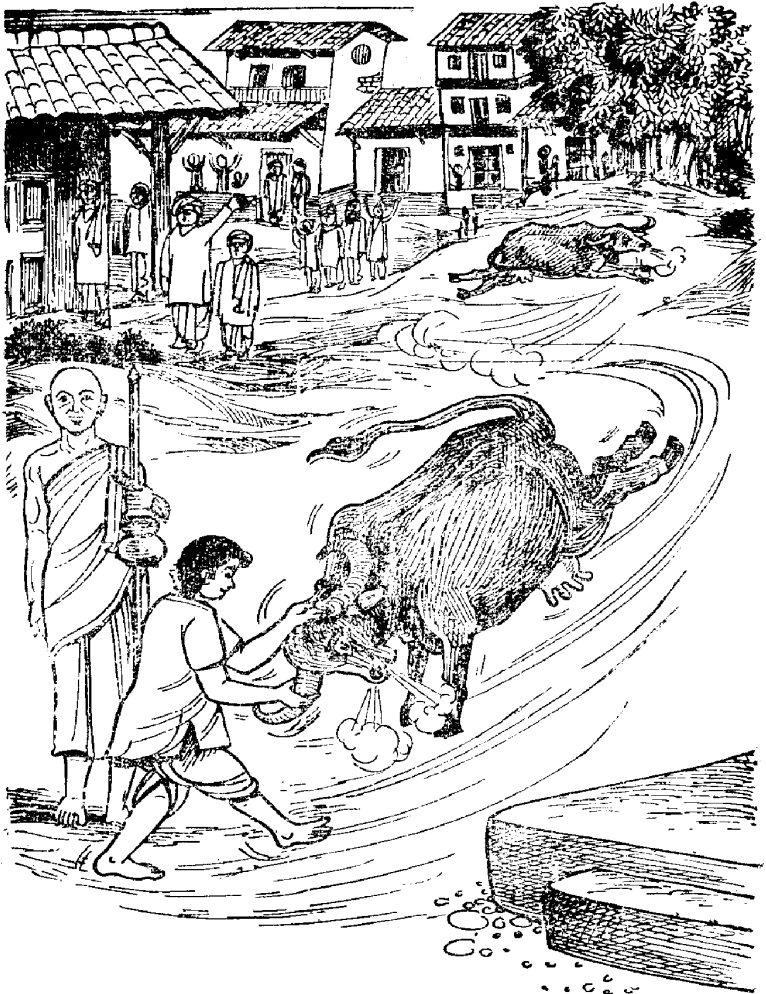
બસ, પણ – બે પણનો જ હવે ખેલ હતો. હમણાં મુનિ હતા ન હતા થઈ ગયા સમજે !

પરાબર આવે વખતે એક જુવાનિયો કૂદીને વચ્ચે આવ્યો. કોઈ લડવૈયો ધસે એમ એ ભેંસ સામે ધસ્યો. ભેંસનું ઝનૂન વિક્કેલી વાઘણ જેવું હતું. ભેંસનું તોફાન ગાંડા હાથી જેવું હતું.

પણવારમાં આ જુવાન ભોંયભેગો થઈ ગયો સમજે. ભડકેલી ભગરી ભેંસના રસ્તામાંય કોઈ ભડવીર ન આવે, અને આ તો સામે ચાલીને સામનો કરવા દોડ્યો હતો.

પણ વાહ રે જુવાન ! ભેંસે એની સામે શિંગડાં ઉલાળ્યાં તો એણે ચપળતાથી ભેંસનાં શિંગડાં પકડી લીધાં.





છીંકોટા નાખતી વિકરેલી બેસનાં શિંગરાં મળ્યૂત જુવાને
અહાદુરીથી પકડી લીધાં.

૪૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

હવે તો આવી જ બન્યું ! ભેંસ ભારે વીકરી.
એણે નસકોરાં કુલાવી છીંકોટો નાખ્યો.

આ છીંકોટાથી ભલભલાના રામ રમી જય,
હિંમતબાજની હામ ભાંગી જય, કંઈ નહિ તો એની
પકડ ઢીલી પડી જય.

વાહ રે બહાદુર જુવાન ! એણે તો શિંગડાં
પકડયાં એ પકડયાં. છોડવાની તો વળી વાત કેવી !

ચારે બાજુ હોહા મચી ગઈ. ભલભલાના હૃદય
કંપી ગયાં. અલ્યા ! આ મસ્ત જનવર પાસે વળી
આ છોકરાનું શું ગજું ? એના ગોઠિયાએની તો
જાણે જીભ સિવાઈ ગઈ. અને એમના પગ તો જ્યાં ને
ત્યાં ચોંટી ગયા !

પણ આ બાજુ કણુખી જુવાન તો પગ ખરાખર
ઠેરવી એ હાથે ભડકેલી ભેંસના શિંગડાં પકડી ઊભો
રહી ગયો હતો.

ભેંસ જનૂનમાં આવી ગઈ. એણે એક ભેંસને તો



સાચું બળ

૪૫

ભગાડી મૂકી હતી ત્યાં વળી આ કયો ભડવીર આવ્યો ?

ભેંસ શિંગડાંની પકડ ઢીલી કરવા ખૂબ ભેર કરવા લાગી, પણ ભિંચા કરી છૂટવા મહેનત કરવા લાગી. પણ જુવાન તો લોઢાના થાંભલાની જેમ અડગ ઊભો રહી ગયો.

ભેંસે ઘણી માથાકૂટ કરી, ખૂબ મહેનત કરી, પણ એક ડગલું એ આગળ ન વધી શકી. એને લાગ્યું કે આ તો શેરના માથે સવાશેર મળ્યો !

બનવર પણ હાર — જીતમાં સમજે. ઢારને પણ નિર્બળ—બળવાનની ખબર પડે છે !

ભેંસ એ ડગલાં પાછી હતી. ખહેચરે વીજળી વેગે લાકડી હાથમાં લીધી, કાયા ટટાર કરી અને ખાવડાનું બધું બળ ભેગું કરીને ભેરથી લાકડી વીંઝી.

મૂંઝાયેલી ભેંસ મહાત થઈ ગઈ. લાકડીનો ફટકો પડતાં પાછી ફરી ગઈ. ચડપ કરતી આવી હતી એ દિશામાં પાછી દોડવા લાગી.



૪૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

પંદર વરસના બહેચરની તાકાત પર સહુ ખુશ થઈ ગયા. એના ગોઠિયાઓએ એને ખભે ઊંચકી લીધા. મોટાઓએ શાબાશી આપી.

બહેચર મુનિ પાસે આવ્યો. હાથ જોડીને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું: ‘મહારાજ, આવા વખતે ન નીકળો તો સારું. કદાચ નીકળો તો કોઈને સાથે લઈને નીકળો.’

જુવાનને તો હતું કે મહારાજ એના બળનાં વખાણુ કરશે. એની બહાદુરી માટે શાબાશી આપશે. મોતમાંથી ઉગારવા માટે એનો ઉપકાર માનશે.

પણ મુનિએ તો આવું કશું કહ્યું નહિ. માત્ર આશીર્વાદ આપ્યા અને કહ્યું, ‘ભાઈ, પ્રાણી તો અબોલ કહેવાય. એને આવો ફટકો ન મરાય. તારા ફટકાથી એ અબોલની આંતરડી કેટલી કકળી હશે? જેમ આપણને કોઈ ફટકો મારે અને વેદનાં થાય તેમ એ જીવનેય કેટલી બધી વેદના થઈ હશે?’

જુવાનને થયું કે આ તો ધરમ કરતાં ધાડ પડયા



સાચું બળ

૪૭

જેવું થયું ! આ તે કેવા સાધુ ! એમને મોતના મુખ-
માંથી બચાવ્યા છતાં જાતની વાત કરતા નથી અને
ભેંસની ચિંતા કરે છે.

જીવાને કહ્યું : ‘મહારાજ, આ ભેંસ તો બધા
જાનવરમાં સૌથી વધુ જાડી બુદ્ધિવાળી. જે હું વચ્ચે
આવ્યો ન હોત, તો આજ તમારા બધાંય વરસ પૂરાં
ધર્મગયાં હોત. આ ડોખાંની જાત જ એવી કે બૂહાં
બિના પાંસળી ન થાય.’

‘ના, ભાઈ ના. એવું કશું નથી. એ અખોલ
બ્રાહ્મીનેય આત્મા હોય છે. એનોય જીવ દુભાતો હોય છે.
અમારે ખાતર કોઈનોય જીવ દુભાય એ અમને પસંદ
નથી. અમારો ધર્મ જ કહે છે કે જેમ તને તારો જીવ
વહાલો છે, તેટલો જ ખીજને એનો જીવ વહાલો
હોય છે.’

‘તે હેં મહારાજ, આ તે વળી કયો ધરમ? જે
મોતાની જાત કરતાં પારકાની વધુ ફિકર રાખવાનું



૪૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

કહે છે ? ’

મહારાજે કહ્યું : ‘ ભાઈ, અમારો ધર્મ એ જૈન-ધર્મ. એ બળની વાત કરે છે, પણ તે બાવડાંના બળની નહિ, આત્માના બળની. મારનાર મોટો નથી, તારનાર મોટો છે. તારા બળને હું શું વખાણું ? આ બળથી કંઈ તારું કલ્યાણ ન થાય. ’

જુવાન કહે, ‘ તમે વળી નવી નવાઈની વાત કહો છો ! આવા બળની વાત તો મેં કયાંય જાણી નથી. શું મારી પાસેનું બળ એ જોડું છે ? ’

મુનિ કહે, ‘ હા. તારી પાસે જે બળ છે એ તો ભેંસ પાસે પણ હતું. જે તેં એને એકાએક પકડી ન હોત તો એ તને હરાવી જત. સાચું બળ તો વિદ્યાનું બળ. એ બળથી માણસનું ભલું થાય, ખીજનું ભલું થાય, દેશનુંય ભલું થાય. ’

બહેચર કહે : ‘ એ બળ તે કેવું ? ’

મુનિ કહે : ‘ તારી પાસે શરીરનું બળ છે. તારા



સાચું બળ

૪૯

જેવું બળ તો ઘણામાં હશે, પણ વિદ્યાનું બળ એવું છે કે એ સહુને જીતે છે. તારે અધ્યાત્મવિદ્યાનું બળ કેળવવું જોઈએ. શરીરની શક્તિ અને મનની શુદ્ધિ ભેગી મળે તો જ જીવ્યું સાર્થક થાય.

જીવાનનો ગર્વ ગળી ગયો. હવે એને સાચું બળ મેળવવું હતું.

૨





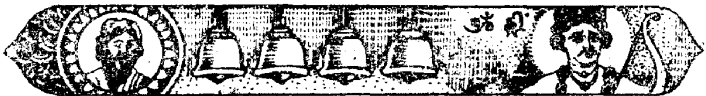
બહેચરે બોડું ઝડાવું

૬

વિજ્ઞપુરની નિશાળમાં બહેચર ભણવા યેઠા.

નિશાળના એક શિક્ષક તો ગણિતમાં એક્કા ગણાય. બધા એમને ઘેરી વળે.

બહેચર પણ એમની પાસે શીખવા જાય. શીખવા સાથે ગુરુના ઘરનાં પીળાં કામકાજ પણ કરતો આવે. એમાંય વળી શિક્ષકનાં પત્ની ગુજરી ગયાં હતાં. આથી ઘરની જવાબદારી વિદ્યાર્થીએ હોંશભેર સંભાળી લેતા. ક્યારેક રસોઈ કરવી પડે. કોઈ વિદ્યાર્થીને સંજવારી વાળવી પડે. કોઈ અનાજ લઈ આવે, તો કોઈ ઘડો પાણી ભરી આવે.



અહેચરે બીડું ઝડપ્યું

૫૨

ઘણું વર્ષો પછી આ ઘરડા શિક્ષકને ફરી પરણવાના કોડ બગ્યા. ઉંમરમાં મોટા એવા આ શિક્ષક નવી વહુને પરણી લાવ્યા. એ જમાનો એવો હતો કે, 'દીકરી અને ગાય, દોરે ત્યાં બય !'

નવી વહુએ ઘરના ઉંબરમાં પગ મૂક્યો અને એ ધૂણવા લાગી. હજી પીઠી દેહ પર હતી. પાનેતર પહેરેલું જ હતું. પહેલી રાતનાં કંકુ—કેસરનાં છાંટણું હતાં અને નવોઢા તો ઊંચા—ઊંચા ફૂદકા મારે, મોઠી મોઠી ચીસ પાડે, કચારેક રાડ પાડે અને વળી ત્રાડ પાડે : 'હાઉં ! હાઉં ! હું ચૂડેલ ! મને અડશે મા ! આઘા રહેજે ! અડશે એને ભરખી જઘશિ !'

આઘેડ પતિ હિંમત હારી ગયો. બાઈ એરડામાં ધૂણતી બેઠી હતી, પતિ બહાર ખાટલાની પાંગતે બેસી રહ્યો હતો. મિલનની રાત એમ ને એમ વહી ગઈ !

આખો દિવસ જુવાન બાઈ કામ કરે, પણ રાત પડે અને જોવો પતિ પાસે આવે કે ધૂણવા લાગે.



પર

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

સગાં-વહાલાં સમજવવા આવે કે બાઈ ચીસો નાંખવા
લાગે : ‘ બાઈ, બાઈ, સખકો બાઈ. તુમકો બાઈ,
ઉસકો બાઈ, સખકો બાઈ. ’

ભૂવા આવ્યા. ફકીર આવ્યા. જતિ આવ્યા.
બાધા, નૈવેદ્ય અને માનતા ચાલ્યાં છતાં બાઈ સાજી ન
થઈ.

આખરે એક ફકીર આવ્યો. કાગનું ઘેસવું ને
ડાળનું પડવું. એણે ઈલમ અજમાવ્યા. બાઈ ચડપ
કરતી ડાહી થઈ ગઈ.

ફકીરે ગવાડાના રસ્તે આવેલા કપ્રસ્તાનના
પીરને મસ્તીદો ચઢાવી આવવા કહ્યું.

બિચારા વૃદ્ધ શિક્ષક તો એ કહે તે કરવા તૈયાર
હતા. તેમણે મસ્તીદો તૈયાર કર્યા, પણ ચઢાવવા
કોણ જાય ?

એક તો કપ્રસ્તાન. આજુબાજુ ગીચ ઝાડી.
હૃદયના થડકારા બંધ થઈ જાય એવું ભયંકર એકાંત



બહેચરે બીડું ઝડપ્યું

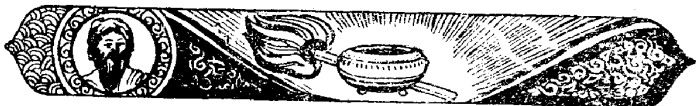
૫૩

અને એમાંય પીરપીરાણાનું જોખમી કામ. ખરે ખપોરે પણ ત્યાં જવાની કોઈક જ હિંમત કરે.

સાંજે નિશાળ છૂટી. સૂર્ય આથમણી દિશામાં ઢળવા લાગ્યો. આકાશમાંથી અંધારાં ઊતરવા લાગ્યાં. શિક્ષકે મક્કીદો તો તૈયાર રાખ્યો હતો, પણ એ ચડાવવા કોને મોકલવો, એની ઊંડી ચિંતામાં ડૂબેલા હતા.

એમણે વિદ્યાર્થીએને ઘોલાવ્યા : કહ્યું કે કપ્પસ્તાનના પીરને આ મક્કીદો ચઢાવવા જવાનું છે. તમારામાંથી કોઈ હિંમતવાન આ કામ ઉપાડી લે. બધા વિદ્યાર્થી એકબીજા સામે જોવા લાગ્યા. કેટલાકને તો કપ્પસ્તાનનું નામ સાંભળતાં જ કમકમાટી આવી ગઈ. કેટલાકને થયું કે કામ છે જોખમી અને એમાં જે ભૂલ થાય તો તો બધાં વરસ પૂરાં થઈ જાય !

કણબીનો દીકરો બહેચર શરીરે ખડતલ અને મનનો મજબૂત હતો. એ ભય જેવું કશું જાણતો નહોતો. છઠ્ઠા ધોરણમાં ભણતા બહેચરે બીડું ઝડપ્યું,



૫૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

એણે કહ્યું : ' ગુરુજી, એમાં શું ? લાવો, હું જઈશ. મને મક્કીદો આપો.'

બહેચરે મક્કીદો લીધો. આ મક્કીદો એટલે કાચા લોટ અને ઘી - ગોળની બનાવેલી કુલેર જેવું. સાથે નાનકડી વાડકીમાં દીવો કરવા ઘી, રૂ અને દિવાસળી લીધાં. એણે તો ચાલવા માંડ્યું કપ્રસ્તાન ભણી.

બહેચર તો ખૂબ ખુશ હતો. ઘણા વખતથી પીર જોવા હતા. આજે પીરનો રૂબરૂ ભેટો થશે એટલે પોતાનું કામ સરશે.

વળી બહેચરના મનમાં વિચાર આવ્યો. એણે સાંભળ્યું હતું કે દેવ-દેવીઓ અને પીર-ઓલિયા તો વાસનાના ભૂખ્યા હોય. એ અદૃશ્ય રહીને ધૂમતાં હોય; નરી આંખે તો એ નજરેય ન પડે, તો હવે આજ ભેટ કે એ આ મક્કીદો ખાય છે કઈ રીતે ?

બહેચર કપ્રસ્તાનમાં પહોંચ્યો. આજુબાજુ ગીચ ઝાડી. ચારે બાજુ થુવેરનાં ઝૂંડ. માણસનો ત્યાં કોઈ





મવીદો મૂકીને પીરની રાહ જોતો ગહેયર

For Private And Personal Use Only

૫૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિય

અણુસાર જ ન મળે.

બહેચર કબર પાસે આવ્યો. બાજુમાં થાળી મૂકી. રૂની દીવેટ કરી. ધીમાં બેાળી. દિવાસળીથી સળગાવી. શ્રીકૃળ વઘેયુ' અને પછી મક્ષીદાની થાળી કબર પાસે મૂકી. દીવો બાજુએ મૂકી હાથ જોડયા અને બોલ્યો : ' હું પીરસાઉંબ ! આપના માટે આ મક્ષીદો લાવ્યો છું. થાળીમાં રૂમાલથી ઢાંકીને આપની સામે મૂકું છું. પાએક કલાક બેઠો છું. આપ એટલી વારમાં જમી લેજો. થાળી મારે માસ્તરસાઉંબને પાછી આપવાની છે.'

બહેચર તો પલાંઠી લગાવીને ત્યાં બેસી ગયો. એકીટશે શું થાય છે તે જોવા લાગ્યો. સમય વીતવા લાગ્યો. થોડી વાર પછી એણે મક્ષીદાની થાળી પરથી રૂમાલ ઉપાડ્યો. પણ આ શું ? મક્ષીદો તો જોવો હતો એવો જ લચપચતો પડ્યો હતો !

બહેચરને માટે તો મૂંઝવણ ઊભી થઈ : થાળી લીધા વિના જય તો માસ્તર મારે, અને થાળી લેવા



બહેચરે બીડું ઝડપ્યું

૫૭

રોકાય તો રાત પડી જાય. સાંજના વાણુની વેળા થવા આવી હતી. રાતે એ જમતો નહોતો.

ફરી બહેચરે પીરસાહેબને વિનંતિ કરી અને કહ્યું :
'કૃપા કરી આપ આ મલીદો જલદી આરોગી લ્યો,
મારે ઘેર જવાનું મોડું થાય છે. વળી રાત્રે જમતો
નથી એટલે મોડું થશે તો ભૂખ્યા સૂવું પડશે. તમે
જ્યારે મલીદો જમવાના જ છો, તો વહેલા જમી
લેવામાં વાંધો શું ? માટે ઝટ કરો તો સારું.'

બહેચર થોડી વાર બેઠો. એની નજર મલીદાની
થાળી પર હતી. એ વિચારતો હતો : ક્યારે પીર-
સાહેબ આવે અને મલીદો આરોગે.

ઘણો સમય વીતી ગયો. અંધારાં ઢળવા લાગ્યાં
હતાં. બહેચરે રૂમાલ ઉપાડીને બેચું તો લચપચતો
મલીદો હજીય એમ ને એમ જ પડ્યો હતો.

તેણે ફરીથી પીરસાહેબની હજૂરમાં નિવેદન કર્યું :
'પીરસાહેબ, હું વિદ્યાર્થી છું. વળી રાતે જમતો નથી



૫૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

એય વાત આપને ક્યારનીય કરી છે. ઘેર પહોંચતા ચોક્કસ અંધારું થઈ જશે. આથી મને આશા છે કે હું મલીદો ખાઈશ તો આપ જરૂર રાજ થશો.'

આમ કહીને બહેચર તો નિરાંતે એ મલીદો આરોગી ગયો! થાળી—વાટકો ખાલી કરીને પાછો ફર્યો. માસ્તરસાહેબને થાળી—વાટકો પાછા આપ્યાં.

માસ્તર તો ક્યારનાય એની રાહ જોઈને બેઠા હતા. એમને તો ભારે ચિંતા થતી હતી. જ્યેવો બહેચરને જોયો કે તરત એમણે પૂછ્યું: 'કેમ અલ્યા બહેચર! મલીદો બરાબર ચડાવ્યો ને?'

બહેચરે કહ્યું, 'હા સાહેબ, મલીદો તો બરાબર ચડાવ્યો હતો.'

'તો પછી આટલી બધી વાર કેમ થઈ?' શિક્ષકે આતુરતાથી પૂછ્યું.

'અરે સાહેબ, મલીદો ચડાવ્યા પછી પીરસાહેબ આરોગે એટલી વાર તો રાહ જોવી પડે ને? વળી આ



બહેચરે ખાડું ઝડપું

૫૯

થાળીય પાછી લાવવાની હતી. એટલે મલીદો મૂકીને
હું પીરસાહેબની રાહ બેવા લાગ્યો.'

‘પછી... પછી થયું શું?’

‘થાય શું? પીરસાહેબ આવ્યા નહિ એટલે હું
મલીદો ખાઈ ગયો!’

શિક્ષકનો પિત્તો ફાટ્યો. કેવો ગજબનો છોકરો!
રખે એને કંઈ થઈ ન જાય!

પણ બહેચરને તો કંઈ થવાનો ડર ન હતો. એને
તો એમ થતું કે પોતે મલીદો ખાધો એથી પીરસાહેબ
ખરેખર ખુશ થયા હશે!

૨





અભોલની આંતરડી

૭

વીજપુરમાં કણ્ણીવાસમાં વાતો ચાલી.

એમા પંટેલ કહે : ‘ અલ્યા આ બહેચરને થયું છે શું ? પહેલાં પગ વાળીને એક ઘડીય એસતો નહોતો અને હવે કલાકોના કલાક સુધી ઊંડા વિચારમાં બેસી રહે છે ! ’

બાજુમાં બેઠેલા રેવાબા બોલ્યાં : ‘ અલ્યા, બેઠ્ઠના દીકરાને એડ પરથી મન ઊઠી જાય એટલે નક્કી હવે ધનોત-પનોત નીકળવાનું જ બાકી રહ્યું ! ’

એમાં વળી કોઈ હસીને ટાપસી પૂરતું : ‘ હા, હા, સાચી વાત. કાલે મારા ઢાંઢા નહોતા



અબોલની આંતરડી

૬૧

ચાલતા તે હું જરા એને સળોડતો હતો, એમાં તો બહેચરનો મિલજ ગયો. મને શિખામણ આપે કે આનેય તારી માફક જીવ છે. તને કોઈ આ રીતે સળોડે તો કેવું થાય ? માટે આ કાળાં કામ રહેવા દે.’

આ બધાની વાતમાં શિવા પટેલ સૂર પુરાવતા. ઘરમાં ખાવા દૂધ ન હોય ત્યારે બહેચર દૂધ દોહવાને બદલે પોતાની માતાના દૂધ માટે તલસતા વાછરુંને છોડી મૂકે છે. વાછરું જ્યારે એની માતાને ધાવે છે, ત્યારે ઊભો ઊભો જોઈ રહે છે અને ખૂબ ખુશ થાય છે. આવું તે શેં ચાલે ? ’

પડોશમાં રહેતા કાના પટેલે શિવા પટેલને સલાહ આપી : ‘ ત્યારે તમેય છો કેવા ? એને કહી દો કે આવું નહિ ચાલે. ગાય દોહી ક્ષીધા પછી જ વાછરું છૂટું મૂકાય. કણુખી થઈને આટલું ય ન સમજે તો થઈ રહ્યું.’

શિવા પટેલ કહે : ‘ અલ્યા ભાઈ, એક વાર એને



૬૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ચીડે બરાઈને ઠપકોય આપ્યો, કહ્યું કે ઘરમાં દૂધની જરૂર છે અને વાછરુને શા માટે છટું મૂકી દે છે ?

ત્યારે બહેચરે જવાબ વાળ્યો કે જેનો પહેલો હક્ક એને પહેલાં મળવું જોઈએ. ઘરના છોકરાં ઘંટી ચાટે અને ઉપાધ્યાયને આટો એ ન્યાય કયાંનો ?

વાહ, બહેચર તે કણુખી છે કે ભગત, એ જ સમજતું નથી !

વાતેય સાચી હતી. સાધુનાં વચનોએ બહેચરને વિચારતો કરી મૂક્યો હતો. એમનાં મીઠાં વચનો એના મનમાં ચકરાવા લેતાં હતાં. એમણે કહ્યું હતું કે જેવો જીવ આપણો, એવો જ જીવ ખીજનો. બધાનો જીવ સરખો છે અને બધાય જીવ જીવવા ઈચ્છે છે.

એ દિવસથી બહેચરનું વર્તન બદલાઈ ગયું. એટલા છોકરાને પોતાનાં ઢાર પર ખૂબ પ્રેમ જાગ્યો. રોજ કોઠ સાફ કરે, બગાઈઓ વીણે, મચ્છર ઉડાડવા ધુમાડો કરે, સૂકી માટી લાવીને પાથરે, તળાવે



અબોલની આંતરડી

૬૩

લઈ જઈ ઢોરને વહાલથી ધમારે.

એમાંય બહેચરને એક વાછડો તો ખૂબ વહાલો. વાછડો એવો કે બહેચરને જુએ એટલે દોડીને એની પાસે પહોંચી જાય. એના શરીર સાથે નાની નાની શિંગડીઓ ઘસે. ક્યારેક લાડમાં કૂદવા લાગે.

એક દિવસ એ વાછરડાને ગામ બહાર દોરી જવામાં આવ્યો. એને ખૂબ કસીને જાડ સાથે બાંધ્યો. સહેજે હાલે - ચાલે નહિ તે રીતે એને દોરડાં વીંટાળ્યાં.

બહેચર નિશાળેથી ઘેર આવ્યો, આવીને ગમાણમાં જોયું તો વાછરડો ન મળે. પોતાનો પ્યારો વાછરડો ક્યાં ગયો ?

બહેચરે ઘરનાને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે એને ગોધલો બનાવવા લઈ ગયા છે.

બહેચરે ગોધલા તો ઘણા જોયા હતા, પણ ગોધલા કેમ નીપજતા હશે એની એને કશી ખબર નહોતી. બહેચરે તો દોટ મૂકી. ગામની સીમ વટાવી.



૬૪

બાળકેના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

એને કાને પોતાના પ્યારા વાછરડાની ચીસો પડી.

ગાય ગમે તેટલી દૂર હોય તો પણ પોતાના વાછરુના ભાંભરડાને ઝાળખી જાય છે, એ જ રીતે બહેચરે પોતાના વાછરડાની ચીસો સાંભળી. અત્યંત વેદનાભરી એ ચીસો હતી. વાછરડાના અપ્પોલ અંતરમાં કેટલી બધી વેદના થતી હશે !

બહેચર મુઠ્ઠી વાળીને ત્યાં દોડ્યો. આવીને જોયું તો બહેચરને કમકમાં આવી ગયાં. એક બાજુ પ્રાણીની વેદના તરફ કરુણા જાગી, તો બીજી બાજુ માનવીનાં કાળાં કામ માટે નફરત જાગી. વાધરી કામ પૂરું કરી છરી લૂછતો હતો. જમીન પર લોહી પડ્યું હતું. વાછરડો વેદનામાં તરફડતો હતો.

બહેચર તો સ્તબ્ધ બનીને ઊભો રહી ગયો. પેલા સાધુમહારાજનાં વચનો એના મનમાં ગૂંજવા લાગ્યાં. અપ્પોલ પ્રાણીનેય આપણા જેવો આત્મા હોય છે. એનાય જીવ આપણી પેઠે દુભાતો હોય છે.





अहेयना प्यारा वाजरडाने गोधलो अनाची छरी लूछतो वाधरी

બહેચર પોતાના પ્યારા વાછરડા પાસે ગયો. એણે એની રૂપાળી નાનકડી શિંગડીઓ પર હાથ ફેરવ્યો. આજે એ વાછરડો વહાલનો જવાબ વાળી શકે તેમ નહોતો. કારમી વેદનાથી હજી એ તરફડતો હતો.

વાછરડાની આવી દશા જોઈ બહેચરથી ચીસ પડાઈ ગઈ, ‘અરે ! તમે બધાએ ભેગા મળીને આ શું કર્યું ? જનવર બોલે નહિ, માટે એને કંઈ માર ન મરાય.’

બહેચરના એક સાથીએ કહ્યું : ‘અલ્યા, અમે આ વાછરડાને માર માર્યો નથી, પણ ઉપકાર કર્યો છે. એને ગોઘડો બનાવ્યો તો કોડીની કિંમતનો વાછરડો હવે લાખના મૂલનો બન્યો. સાંઢ રહ્યો હોત તો એને કોણ ઘેર રાખત ? ડામ દઈ ને તગડી મૂકત ! ઠેર ઠેર ભટકત એને માર ખાતો ખાતો મરી જત. હવે આ ગોઘડો તો આખી જિંદગી કામનો રહેશે.’



અમ્રોલની આંતરડી

૬૭

ખહેચરથી આ વેણુ સાંભળીને રહેવાયું નહિ. એક તો જનનવરને ઇજ્જ કરવી અને પાછો ઉપકારની વાત કરવી !

એણે કહ્યું, ‘ ભાઈ લવજી, એને ગોઘણો બનાવી આખી જિંદગી કામનો રાખ્યો એ ખરું પણ એની જિંદગી નકામી કરીને જ ને ! આપણે આપણા સ્વાર્થનો વિચાર કર્યો. પછી પારકાનું તો જે થવાનું હોય તે થાય. આપણી નજરે એ કામનો રહ્યો, પછી ભલે એનું જીવન આપણે ખરબાદ કર્યું હોય.’

ખહેચરની આ વાત સાંભળીને બધા હસવા લાગ્યા.

‘અલ્યા, કણબીનો દીકરો તે આવો હોતો હશે ? આવી નકામી માથાકૂટ કરતો હશે ? આ ઉંમરે તો ખેડનો અડધો ભાર આંધો કરે, પણ આ તો ભણતરના પરતાપ ! સાવ વેદિયો બની ગયો લાગે છે !’

ખહેચર ઘરે પાછો ફર્યો. એની વાત સાંભળનાર



૬૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસુરિણી

ત્યાં કોઈ નહોતું. એ મનમાં ને મનમાં મૂંઝાતો હતો. એનું નાનકડું હૈયું દુઃખથી તરફડતું હતું. ઘેર ગયો તો ગમાણુમાંથી પેલા વાછરડાનો પોકાર સંભળાય. ગામ બહાર ખેતરે જાય તો એને એ વાછરડો તરફડતો લાગે.

બહેચરની નજર સામે આખો સંસાર સ્વાર્થી દેખાવા લાગ્યો. ગાયોની પૂજા કરવામાં આવે છે, પણ એ તો માત્ર વાતોથી કે થોડાધણા આચારથી. ગાયને પૂજા નહિ, સારી રખવાળી મળે તોય ધણું હતું. અહીં તો ગાય દૂઝતી હોય ત્યારે એની પૂજા થાય; અને વસૂકી ગયેલી ગાય ભૂખે મરે.

સ્વાર્થી સંસારની ફૂરતાનો કોઈ પાર નથી. સાંઠ પર કારમો જીલમ ગુજરવામાં આવતો હતો. કાંધ પર પડેલા બળદને કાળી યાતના ભોગવવી પડતી હતી. ઘરડા ઠારને તો કોઈ ખેલી જ નહોતો. ક્યાં તો એ મહાજનની પાંજરાપોળમાં જાય અથવા તો



અબોલની આંતરડી

૬૯

છાનો - છપનો કસાઈવાડે પહોંચે !

બહેચરના રોમરોમમાંથી રોષની જ્વાળા ઊઠવા લાગી. આ તે કેવી દુનિયા ? જ્યાં લગી સ્વાર્થ હોય ત્યાં સુધીનો જ સંબંધ ! સ્વાર્થ મટયો એટલે દુશ્મન !

બહેચરની આંખમાંથી આંસુ સરવા માંડયાં. ઠેર ઠેર એને આ પ્યારા વાછરડાનો પોકાર સંભળાવા લાગ્યો. અબોલની આંતરડી દુભવવાની ન હોય. એના તો આશીર્વાદ લેવાય !

એણે મનોમન નક્કી કર્યું કે અબોલની આંતરડી દુભાય એવું કશું કદી નહિ કરું.

જેવો જીવ આપણો, એવો જીવ સહુનો !

૪





પરમાત્માને પામવાની ઝંખના



જીવાન ખહેચરની અકળામણુનો પાર નહીં
કરવું શું એ કંઈ સૂઝે નહીં.

પિતા વિચારે કે ખહેચર જીવાન થયો, હવે તો
એને ખેતીનો અડધો ભાર ઉપાડવો જોઈએ. માતાને
તો એવા કોડ હતા કે ક્યારે ખહેચરનાં લગ્ન થાય
એને એનો સુખી સંસાર જોતી જઈ.

પારકાની ચિંતામાં સુકાતા પડોશીએ વિચારતા
કે નક્કી કોઈ બાવાએ ખહેચર પર ભભૂત નાખી છે.
આમ ન હોય તો કણખીનો દીકરો કંઈ કાયર જેવી
વાતો ન કરે. પેલા વાછરડાને ગોઘવો બનાવ્યો ત્યારે



પરમાત્માને પામવાની ઝંખના

૭૧

એ કેવી ગાંડા જેવી વાતો કરતો હતો !

ખડેચર વિચારતો કે હવે કરવું શું ? ખેતીમાં છવ લાગતો નથી. પશુઓ પર તો ભારે વહાલ થાય છે અને અંતરમાં દયા ઊપજે છે. હવે જવું ક્યાં ?

એવામાં એનું મન ચમકી ઊઠ્યું. પેલા સાધુ મહારાજ યાદ આવ્યા. કેવી મીઠી - મધુરી એમની વાણી ! કેવી સારી - સમજવા જેવી એમની વાતો !

ખડેચર મુનિરાજને મળવા ઉપાશ્રયે ગયો. ઉપાશ્રયની પાટ પર સિંહ જેવી નીડર મુખમુદ્રાવાળા મુનિરાજ વ્યાખ્યાન આપતા હતા. એમનાં નયનો-માંથી અમૃત વરસતું હતું. એમનાં વચનોમાં સાકર-શેરડીની મીઠાશ હતી. ખડેચર તો સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીને સભામાં બેસી ગયો.

મુનિરાજની વાણી વહેતી હતી. તેઓએ કહ્યું : 'આજે ભગવાન મહાવીરે રાજગૃહના ચોમાસામાં કહેલું એક દષ્ટાંત કહું. ભગવાને એમની 'જ્ઞાતાશૈલી'



૭૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

એટલે દૃષ્ટાંત દ્વારા વાત સમજવવાની શૈલીમાં કહ્યું,

‘કેટલાક લોકો અતિથિ માટે ઘેટાને પાળે છે; એને ખૂંચ લાડ લડાવે છે; સારો સારો ધાસ - ચારો ખવરાવે છે. એને ચોળા ને જવ ખવરાવી હૃષ્ટપુષ્ટ બનાવે છે. ઘેટો ખાય છે ને મોજ કરે છે.

‘એ ઘેટો મોટી કાયાવાળો ને મોટા પેટવાળો થાય છે. ઘેટો માને છે કે મારા જીવનમાં આનંદ છે, મોજ છે, મસ્ત થઈને ખાવા-પીવાનું છે. જુઓને, ખીજાં ઘેટાં કેવાં રખડે છે ! કેવાં ભૂખે મરે છે !

‘એવામાં એક દિવસ ઘરઘણી મહેમાનને જમાડવા રાતા-માતા ઘેટાને પકડીને બાંધે છે ને એનો વધ કરે છે. એના નાના કકડા કરી એની સ્વાદિષ્ટ વાનગી બનાવે છે. ઘેટાને મરતી વખતે અતિથિ આવ્યાનો શોક થાય છે !

‘પણ જરા ભાંડા ભીતરીને વિચાર કરો કે ઘડપણરૂપી અતિથિ કેને નથી આવતો ? ને મૃત્યુરૂપી



પરમાત્માને પામવાની ઝંખના

૭૩

છરી કેને હલાલ નથી કરતી ? એ અતિથિ અને છરી આવ્યા પહેલાં જે ચેતે તે ખરો ચેલો કહેવાય !'

આટલી કથા કહી મુનિરાજે અંતમાં કહ્યું કે, 'માનવીએ ધર્મ પાળવામાં પળનો પણ પ્રમાદ કરવો ભ્રષ્ટ્ર એ નહિ. માનવીનો આત્મા જ એનો સાચો મિત્ર છે. એ જ માનવીના જીવનમાં સુખ અને દુઃખ સર્જનારો અને એનો નાશ કરનારો છે. સારા માર્ગે જનારનો આત્મા મિત્ર છે; ખોટા માર્ગે જનારનો આત્મા એનો શત્રુ છે. એ આત્માને જે જાણે છે તે સર્વને જાણે છે. આથી જ પ્રભુ મહાવીરે એક રથને કહ્યું છે કે જે રીતે કેરીના હૃદયમાં રહેલી એક ગોટલીમાં એક વિશાળ આંખાનું વૃક્ષ છુપાયેલું છે, એવી જ રીતે માનવીની કાયામાં જ પરમાત્મા છુપાયેલો છે.'

આખી સભા રવિસાગરજી મહારાજની વાણી એકચિત્તે સાંભળી રહી હતી. એમની નજર ખહેચરને ઝોળખી ગઈ હતી. એમણે સભાને આ જુવાનની બહાદુરીની વાત, વખાણુ સાથે કહી સંભળાવી.



૭૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

એનાં મનોબળ અને શરીરબળનાં વખાણ કર્યાં. અંતે એમ પણ કહ્યું કે, આવા જુવાનો ધારે તે કરી શકે છે.

બહેચર તો મનોમન મૂંઝાતો હતો. એને હવે શું કરવું તે સમજતું નહોતું અને મહારાજશ્રી તો કહે છે આ યુવાન ધારે તે કરી શકે એવો છે ! એને થયું કે કેવી નમ્રતા ! મારા રાઈ જેવડા કામને કેવું પર્વતસમું મોઢું કરી બતાવે છે !

વ્યાખ્યાન પૂરું થયું. શ્રાવકો વીખરાયા. બહેચર ગુરુની પાસે ગયો. એમના પગની રજ માથે ચડાવીને એણે કહ્યું : ‘ ગુરુ મહારાજ ! આ સંસારથી તો હવે હું થાક્યો છું. પણ શું કરવું એની મને કશી સૂઝ પડતી નથી. સાચો માર્ગ મેળવવા મારે શું કરવું જોઈએ ? ’

‘ ગુરુ કરવા જોઈએ. ’

‘ તો આપ જ મારા ગુરુ. હું વળી ગુરુ શોધવા બીજે ક્યાં જઉં ? આપની વાણી સાંભળી. મારે



પરમાત્માને પામવાની ઝંખના

૭૫

ઘડપણુરૂપી અતિથિ અને મૃત્યુરૂપી છરી આવે તે પહેલાં ચેતવું છે. આપ જ મને પરમાત્માનો માર્ગ બતાવો.'

રવિસાગરજી મહારાજે બહેચરને હેતથી કહ્યું :
'ભાઈ ! પરમાત્માને ઝોળવા જવાની જરૂર નથી; એ તો આપણા આત્મામાં જ બેઠો છે. આત્માના રાગ-દ્રેષ સાથે આપણે યુદ્ધ કરવાનું છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ એ આ યુદ્ધનાં શસ્ત્રો છે. બાકી તો પેલા ભજન-વાળા કહે છે તેમ 'ઘટઘટમાં રામ' રહેલો છે. તારે તારા અંતરમાં છુપાયેલા એ પરમાત્માની પિછાન મેળવવાની છે.'

'પરંતુ એ પિછાન થાય કેવી રીતે ?'

'એ પિછાનની પહેલી શરત છે પવિત્ર મન અને પવિત્ર આચરણ. જેમ બગત્રી ઇંડામાંથી જન્મે છે અને ઇંડું બગત્રીમાંથી જન્મે છે, એમ તૃણામાંથી મોહ જન્મે છે અને મોહમાંથી તૃણા થાય છે. જે



૭૬

આળકોના બુદ્ધિસાગરસરિણી

માણુસ દર મહિને લાખો ગાયોનું દાન કરે છે એના કરતાં કંઈ ન આપી શકનારો, પરંતુ સંયમનું આચરણ કરનાર શ્રેષ્ઠ છે.’

‘આવું પવિત્ર મન થાય કેવી રીતે?’ બહેચરે જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્ન કર્યો.

‘સાધુએના સત્સંગથી અને શાસ્ત્રોના સ્વાધ્યાયથી.’

‘એથી પ્રભુ મળશે ખરા?’

‘જરૂર મળશે. અહિંસા, સંયમ અને તપનું આચરણ કરવાથી જરૂર પ્રભુ મળશે. તારા દિલમાં જ પ્રભુ છે; આત્મા એ જ પરમાત્મા.’

‘શું હું પોતે પ્રભુ થઈ શકું? શું કહો છો? આત્મા એ જ પરમાત્મા?’

બહેચરના અંતરની સૂકાતી વેલ બાણે ફરી પાંગરવા લાગી. એના હૃદયમાં નિરાશાને સ્થાને આશાનો પ્રકારા ઝળહળી ઊઠ્યો. એને થયું કે નક્કી



પરમાત્માને પામવાની ઝખના

૭૭

એના જીવનમાં નવતમ નવરંગી કૂલડાં ખીલશે.

સંવત ૧૯૪૫ના આસો માસની શુભ તિથિએ ખડેચર વિદ્યાશાળામાં શાસ્ત્રના અધ્યયન માટે દાખલ થયો.

વિદ્યાશાળાના ગુરુ પાસે આ કણુખી જીવાન જૈન ધર્મના મર્મરૂપ નવકારમંત્રનું પહેલું ચરણ શીખ્યો : ' નમો અરિહંતાણુમ્ '

આંતરના દુશ્મોને જીતનાર અરિહંતને હું નમન કરું છું. માનવીએ જગતને જીતવાનું નથી. દુનિયાને જીતનારા સિકંદર અને નેપોલિયન આખરે હાર્યા છે. જીતવાનું છે માનવીની અંદર સતત ચાલી રહેલું મહાભારત. પ્રેમરૂપી પાંડવો અને કલેશરૂપી કૌરવો વચ્ચે જેને કારણે યુદ્ધ છે, તે મદ, મોહ, માન, મત્સર અને ક્રોધની આંતરવૃત્તિઓને જીતવાની છે. જીતવાના છે જગતના રાગદ્વેષો. એને જીતવાનો જે પ્રયત્ન કરે તે જૈન.



૭૮

બાળકોના બુદ્ધસાગરસૂરિં

સંસારનો સંગ્રામ બહારનાં બળો સાથેનો હોય છે. જૈનનો સંગ્રામ અંદરનાં બળો સાથે હોય છે. આથી જૈનને કોઈ વાડા નથી, સીમા નથી. બંધન કે દીવાલો નથી. ચારે વર્ણુ અને ચોવીસે જાતિઓ— અરે, આખો સંસાર આ ભાવનાઓને અંતરમાં ઉતારીને જૈન કહેવડાવી શકે છે. આચારમાં અહિંસા, વિચારમાં અનેકાન્ત, વાણીમાં સ્યાદવાદ અને સમાજમાં અપરિગ્રહ ધારણુ કરીને જીવવાનું હોય છે. જે વેરની સામે પ્રેમ, દ્વેષની સામે ક્ષમા અને હિંસાની સામે અહિંસા કેળવે અને એ રીતે જિતેન્દ્રીય બને તે અરિહંત કહેવાય. તેને સૌ પ્રથમ પ્રણામ.

બહેચર મનમાં વિચાર કરે છે, કેવી સુંદર છે આ ભાવના, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને નહિ, પણ આદર્શને નમન છે !

બહેચરનો અભ્યાસ બરાબર ચાલવા લાગ્યો. શિષ્ય ઉત્સાહી હતો. ગુરુ સહૃદયી હતા.



પરમાત્માને પામવાની ઝંખના

૯૯

એક વાર શિક્ષકે બહેચરને કહ્યું : ‘ માત્ર એકલો વિચાર કામનો નથી. વિચારમાં આચારની સુવાસ ભળવી ઘટે. જેવો વિચાર, તેવો આચાર જોઈ એ. આ અભ્યાસથી તારું અંતર નિર્મળ બન્યું છે. તારી ભાવનાઓ ઊર્ધ્વ બની છે. તારા આદર્શો સત્યશોધકના બન્યા છે, પરંતુ આ વિચારની સાથે આચાર પણ ભળવો જોઈ એ.’

બહેચરે આતુરતાથી પૂછ્યું, ‘ ગુરુજી ! આપની વાત સાવ સાચી. વિચારની ખિત્તાવટ આચારમાં થાય તો જ એ વિચારની સાર્થકતા. પણ આપ આ બધું મને શા માટે કહો છો, તે સમજતું નથી.’

ગુરુએ કહ્યું, ‘ તારામાં સુવિચાર જરૂર છે, પણ એની સાથે સુઆચાર હોવા જોઈ એ.’

‘ સુઆચાર એટલે શું ? સદાચારની વાત સાંભળી છે. સદાચાર આચરવાનો યતન પણ કરું છું, પણ આ સુઆચારની મને ખબર નથી.’



શિક્ષકે પોતાની વાત સમજવતાં કહ્યું : ‘ જુઓ, તમે જૈન ધર્મશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરો છો, પણ માત્ર અધ્યયન કરવાથી તો વિદ્યા પોથીમાંનાં રીંગણાં જેવી રહે. એને આચારમાં ઉતારવી જોઈએ. આ માટે આછામાં આછું તમારે રાત્રિભોજન તજવું જોઈએ. ભોજનમાં લસણ-ડુંગળી ખાવ છો તેનો પણ ત્યાગ કરવો ઘટે.’

બહેચરે ગુરુની વાત પર વિચાર કરવા માંડ્યો. જૈન બાળકને માટે આ સરળ હતું, પણ કણબીના પુત્રને માટે તો આ ખંને નિયમો અનેક આક્રમો ખડી કરી દે તેવા હતા.

શિવા પટેલને ત્યાં કોઈ મોટી સમૃદ્ધિ નહોતી. રોજ કંઈ પાંચ-સાત વાનગી થતી નહિ. જમવા માટે એ કે ત્રણ ચીજ જ હોય. ભોજનમાં મોટે ભાગે રોટલો અને ડુંગળીનું શાક હોય. ક્યારેક રોટલો અને લસણની ચટણી હોય. શાક ગમે તે હોય પણ એમાં



પરમાત્માને પામવાની ઝંખના

૮૧

લસણનો વધાર તો ખરો જ.

ખહેચર માટે મોટી મુશ્કેલી ઊભી થઈ. એ વિચારે છે : જો આ નિયમ પાળે તો ભૂખ્યા જ રહેવું પડે; અને નિયમને ન પાળે તો ભણતરનો કશો અર્થ નહિ. આ એ વાતનો મેળ શી રીતે મળે ?

વળી ખેડૂના દીકરાને દિવસે તો ખેતી કરવાની હોય. નિરાંતે જમવાનું તો સાંજે ખેતરમાંથી આવ્યા પછી રાત્રે હોય. રાત સિવાય ભોજન માટે ખીજે કોઈ સમય પણ ન મળે.

તો હવે કરવું શું ? એક બાજુ ગુરુનો ઉપદેશ હતો, તો ખીજ બાજુ એના પાલનમાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ હતી. એક બાજુ સારી વિદ્યા મેળવવાની ધગશ હતી, તો ખીજ બાજુ ભૂખ્યા રહીને દિવસોના દિવસ કાઢવા પડે તેવું થાય તેમ હતું.

શિક્ષક ખહેચરની ગડમથલ પારખી ગયા. એ પણ શિષ્યની કસોટી કરતા હતા; એની જ્ઞાન માટેની



૯૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

તાલાવેલીનું માપ કાઢતા હતા. પરમાત્મા માટેની લગનીની અગ્નિપરીક્ષા કરતા હતા.

બીજે દિવસે બહેચર ભણવા આવ્યા. ગુરુએ પૂછ્યું : ‘કેમ બહેચર, શું નિર્ણય કર્યો? તમે તો આજન્મ ડુંગળી-લસણના ખાનારા અને રાતે જમનારા. આથી જે કંઈ નિર્ણય કરે તે પહેલાં પૂરું વિચારી લેજે. નિયમ ન લેવો સારો, પણ નિયમ લઈને તોડવો એ ઘણું ખોટું.’

બહેચરે જવાબ આપ્યો : ‘ગુરુજી, આપની વાત સાચી છે. એક વાર નિયમ લીધો પછી કોઈ પણ ભાગે એને પાળવો જ જોઈએ. મારો સૌથી મોટો નિયમ તો પરમાત્માનો માર્ગ પામવાનો છે. એની પિછાન માટે જે કોઈ નાના-મોટા નિયમ પાળવા જોઈએ તે બધા જરૂર પાળીશ. ડુંગળી-લસણ જેવા કંદમૂળ અને રાત્રિભોજનનો આજથી ત્યાગ કરું છું.’

બહેચરને આ નિયમને લીધે ઘણી મુશ્કેલી પડતી.



પરમાત્માને પામવાની ઝંખના

૮૩

કોઈ વાર છાશ અને રોટલાથી જ પતાવી લેવું પડતું. સવારનો રોટલો રાખી મૂકે અને સાંજે નિશાળેથી ચાવીને રોટલો અને મરચું ખાઈને ભોજન પતાવે. કંઈ ન મળે તો એ કાચા ઘઉં, કાચી બાજરી કે એ-ચાર મુઠ્ઠી મઠ કાચા ને કાચા ચાવીને પાણી પી લેતો.

કોઈ વાર ભોજનમાં બાફેલી પાપડી હાથ ચડી જતી, કોઈ વાર પોંક ચાવી મળતો ત્યારે તો બસ-બસ થઈ જતું !

કસાયેલા દેહ અને મહેનતુ જીવનમાં પેટમાં પથરા પડે તોય પચી જતા. ક્યારેક કામમાં સાંજ પડી જતી તો ભૂખ્યા પેટે સૂઈ જવું પડતું, પણ બહેચરને એનો સહેજે અફસોસ થાય નહિ. ચાવી મુક્તિખતોને જીવનની મોજ માનીને હસતે મુખે ઝીલવા લાગ્યો.

તમન્નાનાં આ તપ હતાં. એ તપ કદી નિરર્થક થતાં નથી. સાર્થકતા એને શોધતી આવે છે. બહેચરને તો ઘડપણરૂપી અતિથિ અને મૃત્યુરૂપી છરી આવે



૮૪

આળકોના બુદ્ધિસાગરસુરિજી

તે પહેલાં સારા ગુણોથી જીવન જીવી જાણવાના કોડ
હતા. આ સમયે આપોઆપ એમના અંતરમાંથી
પોતાની જીવનભાવનાને ખતાવતી એક કવિતા સરી
પડી—

જનો મોટા થતા, જન પંકાતા, સારા કરીને કાજ;
દુઃખને વેડી વિઘ્ના બણે જે, હૈડે રાખી હામ.
ખંતીલા, ઉત્સાહી, ટેકી, ઉઘમી રાખે નામ રે...જનો.
સત્ય, દયા દિલમાંહી રાખે, કરતો પર ઉપકાર;
માઆપ, શિક્ષકની ભલી દુવા, લેતો ન પામે હાર રે...જનો.
સાચી શીખ પ્રમાણે વર્તે, આજસ ને તજે ગર્વ;
ઉત્સાહી થઈ કાર્ય કરે સહુ, ટાળે વહેમના ભર્મ રે...જનો.
કાયર થાય નહીં અબ્યાસે, ટાળે સર્વ કુટેવ;
બ્રહ્મચર્યને પ્રેમથી ધારે, કરે ગુરુની સેવ રે...જનો.
જગમાં અશક્ય નહીં કોઈ કાજ છે, ધારે દૃઢ વિશ્વાસ;
સહગુરુ, સહવર્તનથી મોટાં, નરનારી અને ખાસ રે...જનો.

❧





અંતરની અદાલતમાં



કુવી અજબ જેવી વાત !

પિતા શિવા પટેલ શિવપૂજક, માતા વૈષ્ણવ ધર્મ પાળે અને બહેચર એક ચિત્તે જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરે. એ જૈન યતિઓ અને સાધુઓ સાથે સમાગમ કરે, દેરાસર અને ઉપાશ્રયમાં નિયમિત જાય, દેવદર્શનમાં ખૂબ ચીવટ રાખે.

બહેચરને પરમાત્માને પામવાની લગની લાગી હતી. એ એક સાચા સાધકની માફક જીવન જીવવા લાગ્યો. એકેએક ધર્મસૂત્ર પર ખૂબ ખૂબ વિચાર કરે; એકેએક તત્ત્વ પર ઊંડું મનોમંથન કરે.



૮૬

બાળકોના જુદાસાગરસૂરિજી

અંતરની તાલાવેલીના તાર સતત રણુઝણુવા લાગ્યા. રવિસાગરજી મહારાજના ઉપદેશે એમાં સૂર મૂક્યા. વિન્નપુરના શેઠ નથ્યુભાઈ મંછાચંદની મદદથી ભાવનાનું સંગીત વહેવા લાગ્યું.

શેઠ નથ્યુભાઈને બહેચરની વાણી, નમ્રતા અને નિખાલસતા ગમી ગયાં. નથ્યુભાઈ હીરાપારખુ ઝવેરી હતા. આ છોકરામાં એમણે હીર જોયું. એમણે પિતાની માફક બહેચરના અભ્યાસ અને એની અન્ય જરૂરિયાતોની સંભાળ રાખવા માંડી. નથ્યુભાઈનાં પત્ની જડાવકાકી બહેચર પર પેટના જણ્યા જેવો ભાવ રાખે. થોડા વખતમાં તે બહેચર શેઠ નથ્યુભાઈના ઘરનો એક કુટુંબીજન બની ગયો.

આ સમયે બધાં બાળકોની ધાર્મિક પરીક્ષા લેવામાં આવતી હતી. બહેચર સૌથી વધુ ગુણ મેળવી પ્રથમ આવ્યો. એક રૂમાલ ધનામમાં મળ્યો. ધનામ મળતાં એના આનંદનો પાર ન રહ્યો.



અંતરની અદાલતમાં

૮૭

ભાદરવા સુદ ખીજને દિવસે વળી એક નવી હરીફાઈ યોજાઈ. મહાવીર સ્વામીનું પંચકલ્યાણકનું ત્રણ ઢાળવાળું સ્તવન એક દિવસમાં મુખપાઠ કરનારને ધનામ મળવાનું હતું. ખહેચર જૈન ખાળકોને હાર આપીને ધનામ જીતી ગયો. ખહેચરનું મન ઉત્સાહિત થતું રહ્યું. એનો અંતરાત્મા આ વાતાવરણમાં પ્રલકિત ખનતો જતો હતો.

શેઠ નથ્યુભાઈએ ખહેચરને માથે એક નવી ફરજ નાખી : સારા સારા ત્રથો તેમને વાંચી સંભળાવવાની. આને કારણે ખહેચરનું પોતાનું વાચન પણ વધ્યું. એ ઇતિહાસનો અભ્યાસી ખન્યો, ભૂગોળનો જાણકાર થયો. પછી સંસ્કૃત શીખવાની ઇચ્છા થઈ. શેઠ નથ્યુભાઈએ ઇશ્વરલાલ દેસાઈ નામના શિક્ષકની વ્યવસ્થા કરી આપી.

વિચારની સાથે આચારને એ ભૂલ્યો નહોતો. એ સમજતો હતો કે વાતોના વડાથી પેટ ન ભરાય.



૮૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

એક દિવસ શ્રાવકો સાથે બેસીને સાંજનું પ્રતિક્રમણ કર્યું. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પાપોની ક્ષમા માગી. કેટલી બધી જાગૃતિ ! ખુદ એમણે આ પ્રસંગને યાદ કરીને લાગ્યું છે કે, 'મુઘ્ધ મનના એ વેળાના આનંદની તોલે-બુદ્ધિશાળી અને જૈનાચાર્ય થયા પછી પણ-આવો આનંદ મને આવ્યો નથી.'

આવી જ રીતે શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનાં દર્શન સમયે અંતરમાં અનોખો આનંદ થયો. એાળી માટે આયંબિલ કર્યા. ઘી, દૂધ, દહીં, તેલ, મરચાં વિનાનું ભોજન કરવાનું. આ તપ ઘણું અઘરું. એકાદ મિત્રની તો તબિયત લથડી અને એણે તપ અઘરું મૂકી દીધું. બહેચર પર પણ આવી આકૃત આવી. અચાનક એક દિવસ ઊલટીએ થવા લાગી. હાડમાં તાવ ભરાયો. શરીરના સાંધેસાધા જાણે છૂટા થવા માગતા હોય એમ અંગ કળવા લાગ્યું.

મિત્રએ તો અડધેથી તપ મૂકી દીધું, તો શુ'



અંતરની અદાલતમાં

૯૯

પોતે પણ એમ કરવું ?

આવા વિચાર સામે બહેચરનો આત્મા છંછેડાઈ ગયો. આટલી નાની આફતથી અકળાય એ તો કાયર કહેવાય ! દેહ કાલે પડતો હોય તો ભલે આજે પડતો, આજે પડવાનો હોય તો અબધડી પડે પણ કોઈ પણ સંભોગોમાં આદ્યું અધૂરું તો નહિ જ રહે !

મનને મક્કમ તો કર્યું, પણ આ મન કદાચ દગો દે તો ? એવું ન બને એટલા માટે બહેચરે બધાને જોલાવ્યા. સહુની આગળ પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો. વાત છાની રાખી હોય તો કદાચ મન છીડું શોધી લે, પણ જાહેર કરીને પોતાનો અટલ નિશ્ચય બતાવ્યો, મનને વધુ મક્કમ કર્યું. કુસ્તીના દાવપેચમાં ન હારનારો કર્મ સાથેની કુસ્તીમાં હારવાનું પસંદ કરતો નહોતો.

બહેચરને માત્ર મનની મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાનો નહોતો. કેટલાકને થયું કે આ



૯૦

બાળકોના ધુન્દિસાગરસૂરિજી

કણુખીનો દીકરો શ્રાવક થવા નીકળ્યો છે ! પોતાના કુલધર્મને ભૂલી ઘેઠો છે ! જૈનસાધુએ એને ભોળવી રહ્યા છે. આ સમાચારે વાતાવરણમાં ઉશ્કેરાટ લાવી દીધો. બહેચરે જેને જનમ ધરીને જોયા નહોતા એવા ધણા લોકો હેત અને પ્રીત બતાવી સલાહ આપવા દોડી આવ્યા. એના જીવન તરફ સહેજે રસ નહિ દાખવનારા એના વડીલો મુરખી બનીને સમજવવા આવ્યા.

ચારેકોર આક્ષેપો થવા લાગ્યા. બહેચરને પાછો વાળવા જૈન ધર્મની અને જૈનસાધુઓની નિંદા કરવામાં આવી.

એક વાર નિશાળના શિક્ષકે જૈન સાધુઓની રીત-ભાત માટે ધણું નિંદાજનક કહ્યું અને છેલ્લે સમજવ્યું : ‘આ જૈન ધર્મ એ તો ઈશ્વરનો વિરોધી છે; યજ્ઞનો કટ્ટર દુશ્મન છે, નાસ્તિકતાનો ખીન્ને નમૂનો છે. માટે ભાઈ,



અંતરની અદાલતમાં

૯૧

સત્વરે આ બધું છોડી દે. શીરા માટે શ્રાવક ન થવાય !'

અત્યાર સુધી બહેચર બધું શાંતિથી સહન કરતો હતો. આવો આક્ષેપ સાંભળી એનાથી રહેવાયું નહિ, જૈન ધર્મે એને વ્યવહારની માફક વચન—વાણીમાંય અહિંસા રાખવાનું શીખવ્યું હતું. એમણે પોતાના શિક્ષકને નમ્રતાથી જવાબ વાળ્યો : 'સાહેબ, હું શીરા માટે શ્રાવક થયો છું એ વાત સાચી છે. પણ ફેર એટલો છે કે આપ ધારો છો તે અને હું માનું છું તે શીરા વચ્ચે ફેર છે. એ ધી, ગોળ અને ઘઉંનો બનેલો નથી, પણ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ભક્તિનો બનેલો છે.'

શિક્ષકે કહ્યું : 'પણ તેં જૈન સાધુઓના મલિન આચાર વિશે કશોય વિચાર કર્યો ખરો ?'

બહેચરે હસતાં—હસતાં કહ્યું : 'ગુરુજી, આક્ષેપ કરનારા એકાદ કલાક પણ એ સાધુઓની સાથે નહિ રહ્યા હોય. મેં તો ચોવીસ—ચોવીસ કલાક એમનો નિરંતર સહવાસ સેવ્યો છે. એમના પ્રત્યક્ષ પરિચયે



૯૨

બાળકોના પુનઃસાગરસરિથ

એ મને વધુ પરમાત્માલક્ષી લાગ્યા છે.

‘કઈ રીતે?’ ગુરુજીએ શિષ્યને મૂંઝવવા જ પ્રશ્ન કર્યો.

બહેચરે કહ્યું : ‘એ સાધુજનો કદી વાહનનો ઉપયોગ કરતા નથી. નગર હોય કે જંગલ હોય, કડ-કડતી ઠંડી હોય કે બળબળતો ઉનાળો હોય, પણ બધે પગે ચાલીને વિહાર કરે છે. સ્ત્રીઓથી સદા દૂર રહે છે. પૈસાને અડતા નથી. વ્યસનનું તો નામ-નિશાન જ ન મળે.’

‘પણ એથી કંઈ નાસ્તિક આસ્તિક ન બની જાય.’ ગુરુજીએ દલીલ કરી.

બહેચર કહે : ‘ગુરુજી, સાચો આસ્તિક કોણ ? આ સાધુઓ પુણ્યમાં માને છે અને નાનકડા પાપથીય ખૂબ ડરે છે. એમના જીવનમાં ધ્યાન, તપ અને ભક્તિ વણાયેલાં છે. એમને નાસ્તિક કંઈ રીતે કહો છો ? જુઓ, મારી તો સત્યની શોધ છે. જ્યાં સત્ય મળે ત્યાં



અંતરની અદાલતમાં

૯૩

શિર નમાવીશ.'

બહેચરની આ વાત સામે શિક્ષક કશી દલીલ કરી શક્યા નહિ. જેમ જેમ બાહ્ય અવરોધો વધતા ગયા તેમ તેમ બહેચરનો પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટેનો અંતરનો તલસાટ વધતો ગયો. સંપ્રદાયનાં જાળાં એમની સત્યની શોધને રુંધી શક્યાં નહિ. હૃદયની સચ્ચાઈ પર કોઈ લોભાભણી વસ્તુ લપેટાઈ શકી નહિ. સંસારના ધમ્મર વલોણામાં એમનો ધ્રુવતારક અડોલ રહ્યો.

વિજ્ઞપુરમાં પાંચમા ધોરણનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. માત્ર બાણું દિવસની હાજરી હોવા છતાં પણ છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષા પહેલે નંબરે પસાર કરી. આગળ અભ્યાસ માટે વિજ્ઞપુરમાં સગવડ નહોતી, તે એણે ખાનગીમાં અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. ઉર્દૂ અને મરાઠી શીખ્યો. સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી શીખ્યો. જૈન તત્ત્વ અને જૈનશાસ્ત્રના અભ્યાસમાં તે કયાંય આગળ



૯૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

નીકળી ગયો. વત્સરાજ જીજી નામના એક ખારોટ મિત્ર મળ્યા. એમના મેળાપે કવિતાની રચના શરૂ થઈ. અભ્યાસી બહેચર ચિંતક બનવા લાગ્યો. ઝોગણીસ વર્ષની વયે સંવત ૧૯૪૯માં લખાયેલા એમના દેશની દશા અંગેના એક નિબંધમાં એક અભ્યાસીની વિશાળતા અને વિચારકની તેજસ્વિતા જોવા મળે છે.

આમ વિદ્યાની યાત્રા પૂરી થઈ. મા-બાપ માનતા કે વિદ્યા મેળવીને દીકરો દળદર ફેડી નાખશે. લોકો કહેતા કે બહેચર એક દિવસ મોટો માણસ થશે. માતા બાળપણનો પ્રસંગ કહેતી. પિતા મહાત્મા ઈશ્વરદાસજીની ભવિષ્યવાણીને સંભારતા.

આશાઓ મોટી બાંધી હતી. આકાંક્ષાઓનો કોઈ પાર નહોતો. વિદ્યા તો મેળવી લીધી, પણ હવે શું કરવું? માતા-પિતા તો ધરના ધંધામાં જોડાવાનો આગ્રહ કરતા હતા. ધરની સ્થિતિ એમને વિવશ કરતી હતી. ખેતીના રસ-ઠસ ઝોછા થયા હતા. કરજનો



અંતરની અદાલતમાં

૯૫

ભાર પીડતો હતો.

શિક્ષકો કહેતા કે ‘બહેચર, હજી સંસ્કૃત અને અંગ્રેજીનો વધુ અભ્યાસ કર. તને ઘણી મોટી નોકરી મળશે.’

માતા જોવું વાતસલ્ય ઢોળતા જડાવકાકી તો બહેચર રૂપાળું ઘર માંડે એ માટે શિખામણ આપતાં હતાં. પતિને પણ ભલામણ કરી કે હવે બહેચર પરણવા લાયક થયો છે તો એને સારી કન્યા જોઈને પરણાવી દો.

બહેચર પોતાના મિત્ર ડાહ્યાભાઈને મળ્યો. એમણે સલાહ આપી :

‘આટલી બુદ્ધિ છે, તો પરીક્ષા આપી અવલ કારકુન બની જા! સરકારી નોકરીમાં ભારે લીલાલહેર છે. કદાચ આ પસંદ ન પડે તો વકીલાતનું ભણી લે. વકીલ થશો તો કોક દા’ડો કુટુંબનો ઉદ્ધાર કરશો.’

બહેચર વકીલ રીખવદાસ અમૂલખની પેઠીમાં



૯૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

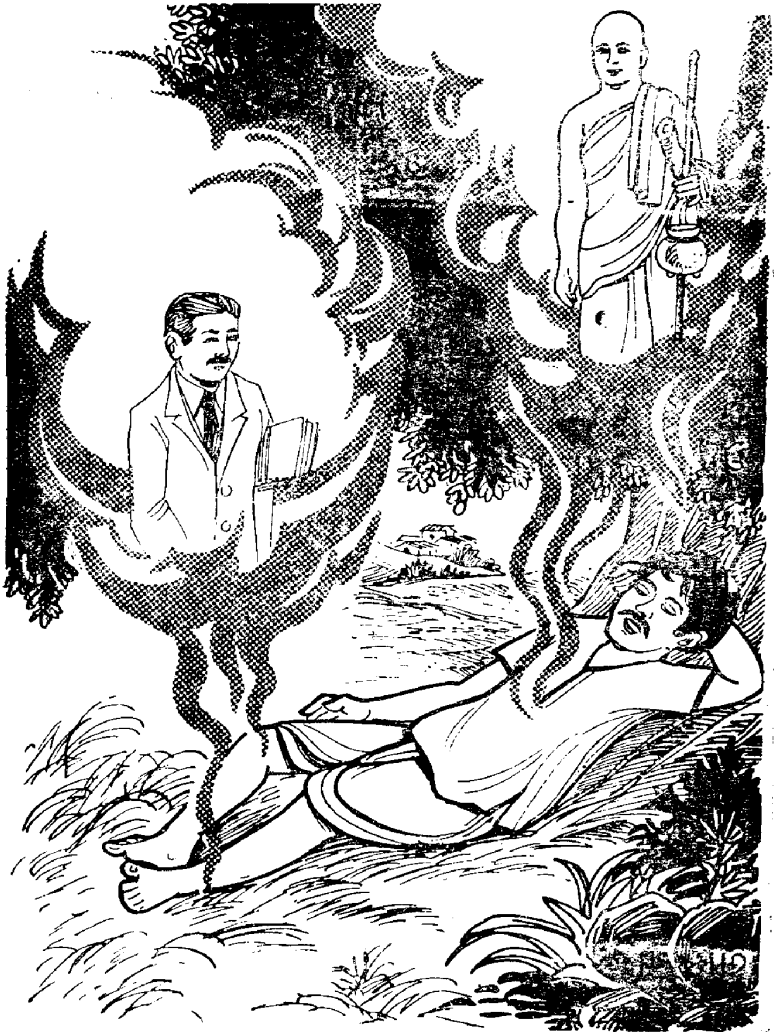
કામ શીખવા લાગ્યો. તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ, સુંદર રંગૂઆત અને મરોડદાર અક્ષરોને કારણે એમને વેગથી સફળતા મળી. વકીલાતનાં પુસ્તકોનું વાચન શરૂ કર્યું. અસીલ, મુદ્દો, દાવો, અપીલ, વાદી-પ્રતિવાદીની વમળભરી દુનિયામાં એ અટવાઈ ગયો.

એક વાર એના આત્માએ અસીલના રૂપમાં દાવો દાખલ કર્યો અને બહેચરને પૂછ્યું કે તારા જ્ઞાનનો સાચાને ખોટું અને ખોટાને સાચું ઠેરવવામાં ઉપયોગ કરવા માગે છે? પરમાત્માની પ્રાપ્તિનું તારું સાધ્ય આ દુનિયાદારીમાં સાવ ભૂલી જ ગયો કે શું?

ત્યાં વળી અંતરમાંથી પ્રતિવાદીનો અવાજ આવ્યો કે મારે પહેલાં કુટુંબનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ; આત્માનું કલ્યાણ એ પછી આવે છે.

ફરી વાદીના રૂપમાં આત્માએ પૂછ્યું કે પેલી સત્ય અને ધર્મનિષ્ઠા જળવાય છે ખરી? જૂઠભયું તરકટી જીવન તને શેં ગમે છે?





वकील यवुं के साधु यवुं अमुं मंथन अनुभवता पहेयरदास

૯૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

બહેચર વ્યાકુળ થઈ ગયો. પ્રતિવાદી પાસે આનો જવાબ નહોતો. આંખમાંથી ભાંધ ગઈ, શરીરમાંથી શાંતિ ગઈ, મનમાંથી ચેન ગયું !

બહેચર શહેરની કચેરીમાં કેસ લડે, એની સાથોસાથ એના અંતરની અદાલતમાં પણ કેસ ચાલે. સામસામી દલીલો થાય, આક્ષેપો થાય. અંતે બહેચરને થયું કે વેપારમાં છળકપટ છે, વકીલાતમાં કાળાં-ઘોળાં કરવાનાં છે. દુનિયાદારી પ્રપંચમય છે, ત્યારે પોતે પોતાના આત્મા સાથે પણ દગો નહિ રમે તેની શી ખાતરી ?

અકળાયેલા બહેચરને શીલ અને સમતાના ધારક સાધુએ પાસે શાંતિ મળતી; એમની સેવામાં આનંદ મળતો; એમની સ્વસ્થતામાંથી સાચે માર્ગે જીવન જીવવાની કેડી મળતી.

વળી મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે શેઠ નથુ-ભાઈએ જૈનસાધુ બનાવવા માટે જ મારા પર ઉપકાર



અંતરની અદાલતમાં

૯૯

કર્યો છે અને એ દિવસથી શેઠ નથ્યુભાઈ ને ત્યાં જમતા ખહેચરને ભોજનમાંથી રસ ભીડી ગયો. ક્યારેક બધું પીરસાઈ જવા છતાં એ વિચારમાં એમ ને એમ ખેસી રહેતા. ક્યારેક ચિંતામાં એક ટંકનું ભોજન ભૂલી જતા. ખોરાક પણ રોજ રોજ ઘટતો જતો હતો. ખહેચરનો હસમુખો ચહેરો ચિંતાઓથી ઘેરાઈ જતાં દુઃખી દુઃખી લાગતો હતો. મનની ચિંતાએ તનને નબળું પાડ્યું. આજ સુધી જે તનને અડવાની હિંમત તાવ કરી શકતો નહોતો તે પહાડ જેવી કાયામાં તાવ ચોથીઆ તાવના રૂપે દર ચાર દિવસે દેખા દેવા લાગ્યો.

એવામાં તન અને મનના તાપને શમાવનારા ઓળી આરાધનાના દિવસો આવ્યા. ખહેચર આયં-ખિંલ કરીને વિચારવમળમાં અટવાતો ફરવા નીકળી પડ્યો. અને પોતાના પિતાએ વાવેલા 'આડિયા' નામના ખેતરમાં પહોંચી ગયો. નજીકમાં કાજુ મિયાંનું



૧૦૦

ખાળકોના જુદિસાગરસૂરિજી

ખેતર હતું. એ આંખાના વૃક્ષ નીચે આરામ લેવા બેઠો.

મંદ મંદ હવા ચાલી રહી હતી. રાયણની ઊંચી ડાળે કોચલના ટહુકાર સંભાળતા હતા. નીલ આકાશ સ્વચ્છ અરીસા જેવું ચમકતું હતું. બહેચરનો હૃદયમાં ચાલતું તોફાન શમી જતું લાગ્યું. વમળમાં આમ-તેમ અટવાતી હૃદયનૌકા વમળને પાર કરીને પાણીમાં સડસડાટ માર્ગ કાપવા લાગી. આંખાની એ ઘટા નીચે જીવનનો માર્ગ મળી ગયો અને મન પરનો મોટો બોજ પળવારમાં હટી ગયો. અંતરનો એ નિરધાર કવિતાના રૂપમાં પ્રગટ થયો.

શુભ કાર્ય કરે નિજ જેવું ગણું, સહી સંકટ દુઃખને ધર્મ સજું,
નિજ આતમ સરખું ગણું જગને, કદિ હિંસા વિષે ન ભરું ડગને;
શુભ દૈર્ય ભરું જ રગોરગને, તનુમન વ્યથા ન કરું અધને,
નિજ આતમની પરમાતમતા, કરવા તણું મોહ અને મમતા;
પ્રભુ પ્રેમમાં લોક કરું રમતા, તજી રાગ ને રોષ, ધરું સમતા,
પ્રભુ જીવન એવું કરું જ કરું, પ્રભુ પ્રાપ્તિ વિષે જ મરું જ મરું;
આતમ પ્રભુ પ્રેરણા ચિત્ત ધરું, મુજ જન્મ વિષે આ કાર્ય ખરું,



અંતરની અદાલતમાં

૧૦૧

મુજ જીવવું નિશ્ચય મુક્ત થવા, પ્રભુ સહાય કરો તુજ પંથે જવા;
મન દોષની પ્રભુ જપ છે જ દવા, પ્રગટાવો પ્રભુ તુજ માર્ગ જવા,
તુજ અક્લ ગતિ, નહીં પહોંચે મતિ, પ્રભુ શ્રદ્ધા પ્રેમની મારે ગતિ;
પ્રભુ આપો સદા મુજને સુમતિ, પ્રભુ વણ દિલ યીજું ન ઈચ્છું રતિ.

આનંદમાં ડોલતો બહેચર ઘેર આવ્યો. પિતા સમાન નથ્યુભાઈ શેઠ અને માતા સમાન જડાવકાકી સમક્ષ એણે પોતાનો નિર્ણય કહ્યો : ‘પરાશ્રયી ન રહેવું. ધનોપાર્જન અવશ્ય કરવું, પણ કેળવણીના કોઈ અંગની સેવા—ચાકરી મેળવીને. આ માટે શિક્ષકનો ધંધો લેવો, જેમાં ભણાવવા સાથે ભણવાનો પણ મોટો યોગ રહે અને એ રીતે વિદ્વાન થવું. સદ્ગુણી જીવન જીવવું.’

જડાવકાકીએ તો આ સાંભળીને લાંબા નિસાસો નાખ્યો. એમને તો બહેચરને પરણાવવાના કેડ હતા. પિતા સમાન નથ્યુભાઈ શેઠે નજીકના આન્નેલ ગામમાં શિક્ષક તરીકે બહેચરની ગોઠવણ કરી આપી.

બહેચરનું મન વિભવપુર છોડતાં આંચકા અનુ-



૧૦૨

બાળકોના યુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ભવવા લાગ્યું. જનમભોમનો વિરહ સતાવવા લાગ્યો. આ વાડી, આ ઝાડી, આ ભૂતિયા ટોળીના સાથીઓ, પિતા સમાન નચ્ચુભાઈ અને માતા સમાન જડાવ-કાકી ! મમતાના આ મહાસાગરોને છોડવા મન આનાકાની કરતું હતું. માતાથીય અધિક જડાવ-કાકીની કેટકેટલી ઇચ્છાઓ આજે ખાખ થતી હતી ! એમનાં સ્વપ્નાં તો કોઈ જુદાં જ હતાં. છોકરો પરણે, ઘર માંડે અને વેપાર કરે ! આજે એ બધું મૂકીને ધાર્મિક માર્ગ પરનીને પરગામ જતો હતો. હાથે-રાંધશે, હાથે કપડાં ધોશે. એને માથું દુખશે તો કોણ ખખર પૂછશે ?

બહેચરને માટે જની મગનલાલ લક્ષ્મીશંકરે મુહૂર્ત કાઢી આપ્યું. જવાને એ દિવસ ખાકી રહ્યા એટલે બહેચર સોખતીઓને મળવા માંડ્યો, પાળેલાં પશુઓ સાથે ગેલ કરવા લાગ્યો, ઘરનાં બજાઈ અને ભેંસ સાથે વહાલ કરી લીધું. પોતે રોપેલાં વૃક્ષોની



અંતરની અદાલતમાં

૧૦૩

છાયામાં જઈને યેસી આવ્યો.

વિદાય વેળાએ માતાપિતાનાં ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યાં. એ ભોળા માનવીઓની આંખો આંસુથી છલકાઈ ગઈ. પિતા સમાન શેઠ નથ્યુભાઈ અને માતા સમાન જડાવકાકીને ચરણે પડયા.

એ હાથ જોડી જનમભોમને પ્રાર્થના કરી :
'માતા ! તારો ઉપકાર કદી નહીં ભૂલું. મને તારા આશિષ આપ !'

મનમાં નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને બહેચરે પગ ઉપાડયા; ડમણિયામાં યેસીને સહુની વિદાય લીધી.

૭





વીરનો ધર્મ

૧૦

કૂલની મહેંક કદી છાની રહેતી નથી. માનવીની સુવાસ કદી છુપાઈ શકતી નથી.

આબ્નેલ ગામમાં બહેચરદાસ શિક્ષક તરીકે આવ્યા. એમની મીઠી વાણીએ સહુ કોઈનાં મન હરી લીધાં. ઘોઘદાયક રાસાએ કહે, જ્ઞાનભરી વાર્તા-એ કહે, ધર્મની પરખનાં મીઠાં જળ છૂટથી વહેંચાવા લાગ્યાં.

મોટા મોટા માણસો આ સાંભળવા આવે. હોંશે હોંશે બહેચરદાસની વાણીનું શ્રવણ કરે.

બહેચરદાસ તો સહુ કોઈને સારું જીવન જીવ-



વીરનો ધર્મ

૧૦૫

વાની શિખામણુ આપે. ઘણી મહેનતે મહામૂલો મનુષ્યનો અવતાર મળ્યો છે, એને સાર્થક કરવાની સલાહ આપે.

એક વાર બહેચરદાસ છટાદાર વ્યાખ્યાન આપતા હતા. એમની વાણીના નાદે સહુ કોઈ એકરસ ખનીને ડોકી રહ્યા હતા. વાતની જમાવટ એવી હતી કે આજુબાજુની કોઈ ને કશી ખબર નહોતી.

એવામાં એકાએક ગામને સીમાડેથી યૂંગિયો સંભળાયો. ગામ પર કોઈ આકૃત આવે, એટલે આ યૂંગિયો વાગે. યૂંગિયો સાંભળતા દુકાનો ટપોટપ બંધ થઈ જાય. ઘરડાં ઘરે પહોંચી જાય. જુવાન હથિયાર લઈને બહાર નીકળે. સ્ત્રીઓ અને બાળકોને ધરના ખૂણે સંતાડી દેવામાં આવે.

યૂંગિયો સંભળાય એટલે રજપૂતો તો તલવાર, ભાલા અને ધારિયા લઈને દોડી નીકળે. વાણિયા-બ્રાહ્મણ ખડકી બંધ કરી અંદર ભરાઈ જાય.



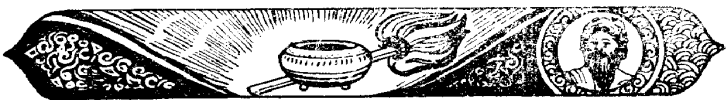
૧૦૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

બૂંગિયો સાંભળતા જ શાંતિનું વાતાવરણ કોલાહલમાં પલટાઈ ગયું. ઘડાઘડ ખડકી બંધ થવાના અવાજને સંભળાવા લાગ્યા. રજપૂતોના હોકારા-પડકારાથી વાતાવરણ ગાજી ઊઠ્યું. સ્ત્રીઓ અને બાળકોની ચિચિયારી સંભળાવા લાગી.

એવામાં ખપર પડી કે અનોડિયા ગામના ઠાકરડાઓ જૂનું વેર વાળવા આવ્યા છે. અદાવતને કારણે આજેલ ગામની ભેંસો અને ગાયોને વાળી જાય છે. વાત એવી બની હતી કે આજેલ ગામના ચોકીદારે થોડા વખત પહેલાં ગામમાં ચોરી કરવા પેઠેલા સાત ઠાકરડાઓને ભાલાથી વીંધી નાખ્યા હતા. આજ એના સાથીઓ એનું વેર વાળવા ગામ પર ત્રાટક્યા હતા.

વ્યાખ્યાન આપતા બહેચરદાસ માસ્તરને કાને આ વાત પડી. એમનો મજબૂત દેહ ટટ્ટાર થઈ ગયો. આંખોમાં એક ચમક આવી. તરત જ એમણે કછોટો



વીરનો ધર્મ

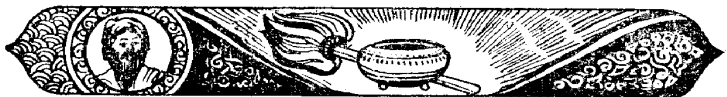
૧૦૭

ભીડચો. મોટી છલાંગ લગાવી હાથમાં લાંબી લાકડી લઈને બહાર નીકળ્યા.

ક્યાં શાંત અને સ્વસ્થ બહેચરદાસ માસ્તર અને ક્યાં અન્યાયનો સામનો કરવા નીકળેલા બહેચરદાસ માસ્તર ! એમની મોટી મોટી આંખો ભલભલાને ડારતી હતી. સાગના સોટા જેવો નક્કર અને પડછંદ દેહ પડકાર ઝીલવા થનગનતો હતો. વળી હાથમાં લાકડી ધૂમતી હતી.

રે ! ક્યાં આત્માની વાતો કરતા બહેચરદાસ અને ક્યાં હાથમાં લાકડી ધુમાવતા બહેચરદાસ !

આજ્ઞેલના લોકોને વહેલાસર ખપ્પર પડી ગઈ. પકડાઈ જવાની ખીકે ગાય અને ભેંસોને છોડીને ઠાકરડાએ નાસી ગયા. એમના હાથમાંથી પાછા વાળેલાં ગાય અને ભેંસોના ધણુ સાથે બહેચરદાસ પણ પાછા ફરતા હતા. ઠાકરડાએ ભાગી ગયાના સમાચારે ગામમાં શાંતિ ફેલાવી દીધી. ખડકીએ



૧૦૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ખૂલવા લાગી. ધરમાં ભરાઈ ગયેલા લોકો બહાર આવીને હોકારા-પડકારાભરી વાતો કરવા લાગ્યા. અરે વખતે ઝોટા એવા સહુ કોઈ મોટી મોટી બડાશ હાંકવા લાગ્યા.

એવામાં દૂરથી બહેચરદાસ માસ્તર આવતા દેખાયા. એમની પડછંદ કાયા બધામાં જુદી તરી આવતી હતી. એમના મુખ પર પ્રહ્લચર્યના તેજનો ઝળહળાટ હતો. ખભા પર લાકડી ઝુલતી હતી.

આફતને વખતે બારણાં બંધ કરીને ધરમાં પેસી જનારાઓને એક મજાક સૂઝી.

એક જણે કહ્યું : ‘ અરે માસ્તર, તમે ? તમારા જેવા શાસ્ત્ર ભણાવનારથી તે શાસ્ત્ર કેમ ઉપાડાય ? ’

બહેચરદાસ માસ્તરની કાયા ટટાર થઈ. ચહેરો સહેજ સખત બન્યો. આંખમાં ડારી નાખે તેવું તેજ પેદા થયું. તેઓ ઘોલ્યા, ‘ કેમ ભાઈ ! આ તમારો





गाय अने भेसना धनु साथे पाछा इरता अढेयरदास

૧૧૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

માસ્તર એ માણસ નથી? પહેલા હું માણસ છું, પછી માસ્તર છું.'

કોઈ એ વળી બહેચરદાસ માસ્તરને સલાહ આપી: 'અરે માસ્તર, આમ બૂંગિયો સાંભળીને આપણાથી નીકળી ન પડાય. એ તો જે ધીંગાણું કરી શકે એ જ બહાર નીકળે. બાકીનાએ તો બારણાં વાસીને ઘેસી રહેવાનું હોય.'

બહેચરદાસ માસ્તર કહે: 'શું કહ્યું? ગામ પર આકૃત આવે અને બારણાં વાસીને ઘેસી રહેવાનું? આવું કરનાર માણસ મરદ નથી, પણ કાયર છે! માનવીના બપમાં મનષો ન આવે તો આ અવતાર એળે જાય.'

એક દીખળીએ કહ્યું: 'અરે, આખરમાં તો માસ્તર કણબી ને? જૈન ધર્મ કયાંથી પૂરેપૂરો પામ્યા હોય?'

આ સાંભળતાં જ બહેચરદાસ માસ્તરની આંખો



વીરનો ધર્મ

૧૧૧

અંગારા વરસાવવા લાગી. એમણે સણસણતો જવાબ વાળ્યો અને કહ્યું : ‘ જૈન ધર્મ એ તો વીરોનો ધર્મ છે. કાયરનો કે લાચારનો નહીં. જેને પોતાની જાતની રક્ષા માટે પારકા પર આધાર રાખવો પડે એ લાચાર કહેવાય. એને જૈન કેમ કહેવાય ? પારકાના આશિયાળા ખનીને જીવવા કરતાં તો મરી જવું બહેતર છે.’

મેદનીમાંથી એક જૈને પૂછ્યું : ‘ માસ્તર સાહેબ, જૈન ધર્મ એ તો અહિંસાનો ધર્મ. તમે આ હિંસક શસ્ત્ર સાથે બહાર પડ્યા, તેનો અમને અફસોસ છે.’

‘ અફસોસ તો મને થાય છે. જીવદયાના બહાના હેઠળ અને અહિંસાના આઠાં હેઠળ તમે તમારી કાયરતાને ઢાંકવાની કોશિશ કરો છો એ જોઈને ! તમારી લાચારી અને ભીરુતાને આવી ખોટી રીતે પંપાળશો મા ! આ ઘર, આ દુકાનો, આ ઉપાશ્રયો અને આ દેરાસરોની શી રીતે રક્ષા કરશો ? ક્યારેય ધતિહાસ વાંચ્યો છે ખરો ? અઢાર અઢાર મહાન



૧૧૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

જૈન ભૂપાલોએ, જરૂર પડે, તલવાર ઉઠાવી છે. અને વખત આવે તલવારની ધાર પર ચાલવા જેટલું કપરું સંયમનું વ્રત પણ લઈ જાયું છે. જૈન ધર્મ એ તો વીરનો ધર્મ છે. જે વીર નથી, તે મહાવીરનો ઉપાસક કેમ કહેવાય ? ’

બહેચરદાસની ટીકા કરનારાએને પોતાની ભૂલ સમજઈ. બહેચરદાસ તો થોડી વાર પછી પાછા એ જ અધ્યાત્મની ચર્ચામાં ડૂબી ગયા.

એમના ટીકાકારો પોતાની ભૂલ બદલ માફી માગવા આવ્યા. બહેચરદાસે એમને મોકળે મને આદર આપ્યો.

❧





મુક્ત પાંખેરું

૧૧

કથીરમાંથી કુંદન કરે તે ગુરુ.

જ્ઞાનનો માર્ગ ખતાવે તે ગુરુ.

બાળપણમાં જ બહેચરદાસને સાચું બળ ખતાવનારા ગુરુ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજ મળી ગયા.

બહેચરદાસે કેટલાય વિદ્વાનોને આદર આપ્યો, સાધુઓને સન્માન આપ્યું, પણ એમના હૃદયના સિંહાસન પર ગુરુપદે તો રવિસાગરજી મહારાજની મૂર્તિ જ બિરાજમાન હતી.

તેઓ કહેતા કે 'મુનિ તો લાખ હોય, પણ ગુરુ તો એક જ હોય.' ગુરુનાં દર્શન પછી એમના નિત્ય



૨૨૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

સહવાસ, નિત્ય પરિચય અને નિત્ય સેવાબક્તિની બહેચરદાસને સોનેરી તક મળી. ગુરુદેવ બહેચરદાસને શિષ્યામણુ આપતા, ધર્મ વિશેની શંકાઓનું સમાધાન કરતા. કર્મ, આત્મા અને પરમાત્માની સમજણુ આપતા.

લાંબી માંદગી અને વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે શ્રી રવિસાગરજી મહારાજ છેલ્લાં ૭ વર્ષથી મહેસાણા ગામને જ પાવન કરી રહ્યા હતા. એમના આ સ્થિર વાસે મહેસાણા સંઘની શાસનબક્તિમાં નવો પ્રાણ પૂર્યો.

પૂ. શ્રી રવિસાગરજી મહારાજ જાણતા હતા કે પોતે આ બિમારીમાંથી નહિ ઊઠે. પોતાની હયાતીમાં બહેચરદાસ દીક્ષા લે તો પોતાના સંઘાડાને એક સમર્થ સાધુ સાંપડે. પોતે ન હોયત્યારે તો કેણુ જાણે એનું શુંનું શું અને? તેઓએ બહેચરદાસને મંત્ર સંબંધી ત્રણ આમ્નાયો આપી હતી. એક યા બીજી રીતે આનો અર્થ સાધુતાના ઈજન સમો હતો. સંસાર-



મુક્ત પંખેરું

૧૧૫

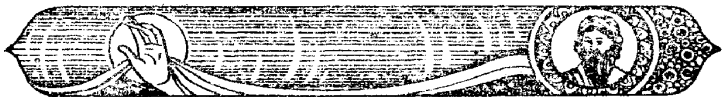
માંથી પોતાના પ્રયાણની ઘડીઓ નજીક આવતાં એક વાર રવિસાગરજી મહારાજે પોતાના પરમ શિષ્યને પૂછ્યું : ‘ખહેચર, હવે મારી વિદાયની વેળા નજીક આવી છે. શું તું સાધુ થવા ઇચ્છે છે?’

ગુરુ અને શિષ્ય વચ્ચે ગાઢ સ્નેહભાવ હતો. મીઠા દિલનો નિખાલસ સંબંધ હતો. ખહેચરદાસે કહ્યું : ‘ગુરુદેવ, હમણાં તો મારી ઇચ્છા નથી. એમાં પણ મારાં માતાપિતા જીવે છે, ત્યાં સુધી તો હું દીક્ષા લેવા માગતો નથી.’

વૃદ્ધ ગુરુએ કોઈ ભવિષ્યવાણી ભાખતા હોય તેમ કહ્યું : ‘ખહેચર, મારું હૃદય કહે છે કે તું જરૂર દીક્ષા લઈશ. મારી પાછળ તું પાકીશ.’

‘ગુરુદેવ, ભવિષ્યમાં જે અને તે ખરું.’

વાત આટલેથી જ અટકી ગઈ. શ્રી રવિસાગરજી મહારાજ ખહેચરની ઇચ્છા હોય તો જ એને દીક્ષા આપવા માગતા હતા.



૧૧૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

એવામાં વિ. સં. ૧૯૫૪ના જાેઠ સુદિ ચૌદશે રવિસાગરજી મહારાજના સંઘાડાના સાધ્વી સમુદાય-માં શ્રેષ્ઠ ગણાતાં સાધ્વી શ્રીદેવશ્રીજી કાળધર્મ પામ્યા. એમની પાલખી ઉપાશ્રય પાસેથી નીકળી ત્યારે આપોઆપ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજના અંતર-માંથી વચન નીકળી ગયું : ‘આજથી સત્તાવીસમે દિવસે મારે પણ જવાનું થશે.’

બાજુમાં ઊભેલા બહેચરદાસ ચમકી ગયા. પોતાના કાન પર એમને વિશ્વાસ ન બેઠો. એમણે ફરી પોતાના ગુરુદેવને પૂછ્યું : ‘આપે શું કહ્યું, મહારાજ ?’

‘બસ, એ જ. અને તું—બહેચરદાસ—મારા સંઘાડામાં મારી પાછળ મારો સાધુ થઈશ.’

ભાવિના બોલ સાચા પડવાના જાણે પડઘા પડતા હતા : ગુરુદેવને દીક્ષિત બનેલો બહેચર દેખાતો હતો. એ સભાએ ગજવતો હતો, ધર્મગ્રંથોનું



મુક્ત પંખેરું

૧૧૭

સર્જન કરતો હતો અને આત્મધર્મનો આહ્લેક પોકારતો હતો.

રોગ ઉગ્ર થતો ચાલ્યો. બહેચરદાસ રાત-દિવસ બૂલીને ગુરુસેવામાં રત રહેવા લાગ્યા. એક દિવસ બપોરના સમયે ગુરુજીએ પોતાની નવકારવાળી બહેચરને આપતાં કહ્યું : ‘લે, આ મારી નવકારવાળી. તું એને ગણ્યા કરજે, જેથી તારા આત્મામાં અનુભવજ્ઞાન પ્રગટશે. સૂર્ય ઉપર વાદળાં આવીને જેમ વીખરાઈ જાય તેમ તારા ઉપરનાં સંકટનાં વાદળો વીખરાઈ જશે.’

જન્મ-મરણના ફેરા ટાળનારી આ અણુમોલ ભેટ હતી. ભવની ભાવઠ ભાંગનારી આ ઔષધિ હતી. બહેચરદાસે નતમસ્તકે એનો સ્વીકાર કર્યો.

કાળની શીશીમાંથી સમયની રેતી સરી રહી હતી. મહારાજે બાપેલા સત્તાવીસ દિવસોમાંથી ધણાખરા દિવસો પસાર થઈ ગયા હતા.



૧૨૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

બહેચરદાસ તેમની પાસે ને પાસે રહેતા હતા. સવારમાં રોજ નવસ્મરણ સંભળાવે, રાતે વૈરાગ્ય અને આધ્યાત્મજ્ઞાનથી ભરેલી સજ્જાયો સંભળાવે. માંદગી વધતી ચાલી, એમ રવિસાગરજી મહારાજનો આત્માનંદ વધતો ચાલ્યો.

એમણે ભક્ત બહેચરદાસને જરા પાસે બોલાવીને કહ્યું : ‘બહેચર, તારી કંઈ ઈચ્છા છે? મોકળે મને માંગી લે.’

બહેચરદાસે હાથ જોડીને કહ્યું : ‘ગુરુદેવ ! મારા અંતરની ઈચ્છાને આપ જ જગાવનારા છો. પરમાત્માની પિછાન થાય એ જ મારા જીવનની મુખ્ય ઝંખના છે.’

ગુરુદેવના ચહેરા પર પ્રસન્નતા છવાઈ ગઈ. એમણે કહ્યું : ‘બહેચર, તને જરૂર આત્મદશા પ્રાપ્ત થશે. તારું કલ્યાણ થાઓ !’

બહેચરદાસ ગુરુકૃપાનો અનુભવ કરવા લાગ્યા. પણ એ જ સં. ૧૯૫૪ના જોઠ વદ અગિયારશની



મુક્ત પંખેરું

૧૧૬

વહેલી સવારે ગુરુદેવે ક્ષણભંગુર દેહનો ત્યાગ કર્યો.

ખહેચરદાસને માથે આકરો આઘાત થયો. જે ગુરુએ જીવતરને ઉભળવાનો માર્ગ ખતાવ્યો, એ ગુરુની વિદાય વસમી લાગી ! જેમણે સાચું બળ આપ્યું એ જ ગુરુ આ શિષ્યને છોડીને ચાલ્યા ગયા ! સંસારમાં મોતી તો ઠેર ઠેર વેરાયેલાં છે, પણ એને મૂલવનાર રવિસાગરજી મહારાજ જેવા ખીન્ન અધ્યાત્મી ઝવેરી ક્યાંથી મળશે ? ખહેચરદાસનો આત્મા જાણે અનાથતા અનુભવી રહ્યો.

ચાતુર્માસ પૂરા થયા. એક દિવસ 'સન્મિત્ર' જીના નામે સુપ્રસિદ્ધ શ્રી કર્પુરવિજયજી મહારાજ સાથે ખહેચરદાસ ડાલલા ગામમાંથી નીકળેલી એક પ્રતિમાજનાં દર્શન કરવા ગયા.

ગામમાં પેસતાંની સાથે જ ખહેચરદાસ કંઈક વિચારમાં પડી ગયા. બાળક પોતાની ખોવાઈ ગયેલી ચીજને શોધવા લાગે તેમ તેઓ જાણે પોતાનું કશુંક



૧૨૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

શોધી રહ્યા હતા. ચહેરો મૂંઝવણમાં ડૂબી ગયો હતો. પણ ગાઢ અંધકારમાં એકાએક પ્રકાશ લાધી જય તેમ થોડી વારમાં બહેચરદાસના મુખ પર આનંદની લહરી ફરકી ઊઠી.

એમણે ‘સન્મિત્ર’જીને સામે રાખીને નિયમ લેતા કહ્યું : ‘હે પૂજ્યવર્ય, દેવની સામે આજીવન બ્રહ્મચર્યની બાધા આપો.’

સંયમ પાળવો એ કોઈ સહેલ બાબત નહોતી. ઉન્મત હાથીને બાંધવો સહેલો છે, પણ બ્રહ્મચર્યની બાધા દુષ્કર છે.

‘સન્મિત્ર’જી આ બધું બરાબર જાણતા હતા, પણ બહેચરદાસના ચહેરા પર નિશ્ચયની અડગ રેખા-આ જોઈને એમણે એમને આ વ્રત આપ્યું. અંગ-ઉપાંગથી ગળી ગયેલો કોઈ ઘરડો આદમી આ વ્રત લેતો નહોતો; પરંતુ તસતસતી જીવાની જેના દેહ પર રૂપ અને જોબનની છોળો ઉછાળતી હતી, એવો જીવાન આ



મુક્ત પંખેડું

૧૨૨

પ્રત લેતો હતો.

બહેચરદાસના મન પરથી મોટા જોબ ઊતરી ગયો. સંસારની એક વાતથી તો એમને કાયમની નિવૃત્તિ મળી ગઈ. હવે લગનનું બંધન એમને નડવાનું ન હતું. એમનો આત્મા મુક્ત પંખેડું બનીને અધ્યાત્મશાના આકાશમાં ઊડવા થનગની રહ્યો.

૨





રડવું શાળે? શોક કોળે?

૧૨

કસ્તૂરીની દાખડીને ગમે ત્યાં સંતાડીએ, પણ તેની સુવાસ તેને ક્યાં સંતાવા દે છે?

કોલસાની ખાણમાં ગમે તેટલા કોલસા હોય, કિંતુ હીરાનો ઝળહળાટ જુદો જ હોય છે.

માનવી ગમે તેવી સ્થિતિમાં ઊછરે, પણ એનું હીર ધૂપું રહેતું નથી.

ખાળપણથી જ ખહેચરદાસના વિચારો, એમની નિર્ભયતા અને એમનું વિવેકી વર્તન બધાથી જુદું જ હતું.

દુનિયા જેને મોટી વાત માનતી, એને ખહેચર-



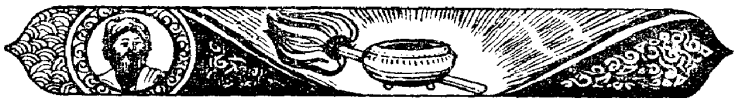
રડવું શાને ? શોક કોનો ?

૧૨૩

દાસ સહેજે ગણનામાં લેતા નહિ. દુનિયા જેની ઉપેક્ષા કરતી, એનો ખહેચરદાસ આદર કરતા. દુનિયાની નાની-મોટી વાતોમાંથી એ કંઈક જુદો જ સાર તારવી લેતા. એમની વાત સહુમાં વેગળી. એમની વાણી સહુથી જુદી. એમનું વર્તન સહુથી નિરાણું.

એ રહેતા હતા તે પોતાના વતન વિજયપુરના કણ્ણી વાસમાં. પણ કણ્ણીએમાં આ કોઈ જુદી માટીનો માનવી લાગતો હતો. ખેડનો દીકરો રાત-દી ખેતી કરે, જ્યારે ખહેચરદાસ રાત-દિવસ જોયા વિના શાસ્ત્રનો ઊંડો અભ્યાસ કરે. કણ્ણીનો છોકરો એક ધાને એ ટુકડા કરવામાં માને. ખહેચરદાસ એક ધા અને એ ટુકડાને જોડવાનું કામ કરે. કણ્ણીને તોડનારી તલવાર ગમે, જ્યારે ખહેચરદાસ સાંધનારી સોય જેવા વિચાર કરે.

એ વારંવાર એકાંતમાં જઈ ચિંતન કરે, ક્યારેક મૌનમાં ડૂબી જાય. એમના અંતરમાં વારેવારે આત્મ-



૧૨૪

બાળકેના બુદ્ધિસાગરસૂરિ

કલ્યાણની ઝંખના નજો.

સંસાર જમે ને પોતે ભૂખ્યા રહે, સંસાર ફૂલ પર ચાલે ને પોતે કાંટા પર ચાલે, એવું અજબ જેવું જીવન જીવવાના એમના કોડ હતા.

બાપ શિવા પટેલ અને દીકરા બહેચર એયના રસ્તા જુદા, દિશાએ સાવ વેગળી, છતાં બાપને દીકરાની ફિકર. દીકરાને બાપની ચિંતા. બંનેની દિશા જુદી હતી, પણ અંતરનાં વહાલ તો એટલાં જ હતાં. શિવા પટેલની દુનિયા એતરની વાડ સુધી હતી, જ્યારે બહેચરની ધચ્છા તો આતમનાં ઊંડાણ વીંધીને અગોચર દુનિયામાં વિહરવાની હતી. એકની નજર દુનિયાની દોલત પર હતી; બીજાની નજર અંતરની અમીરાત ભણી હતી.

બહેચરદાસને આ દુનિયાદારી સહેજે પસંદ ન હતી. ક્યારેક શિવા પટેલ સાથે થોડો વિવાદ પણ થતો, છતાં આ સાક્ષર પુત્રે પિતાના મનને રાજી



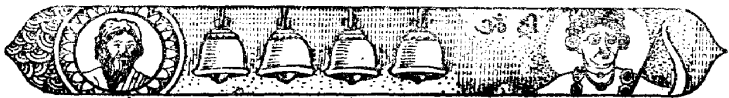
રડવું શાને ? શોક કોના ?

૧૨૫

રાખવા અને તેટલો પ્રયત્ન કર્યો. આ માટે નોકરીના બંધનમાં બંધાયા; કમાણીની પાઈએ પાઈ એમણે પિતાને મોકલી આપી. સંસારના સદ્ગુણી પુત્રની માફક એ વર્ત્યા. બાકી સંસારમાં તો બહેચરદાસે કયાંય સાચું સુખ જોયું નહોતું.

સાધુ સમાગમમાં ડૂબેલા બહેચરદાસને એક દિવસ એક પત્ર મળ્યો. વિજ્ઞપુરમાં વસતા અને પોતાના પર વાતસલ્ય ધરાવનાર શેઠ નથુભાઈએ લખેલો એ એક મેલો હતો. એમાં બહેચરદાસને સંબોધીને શેઠે લખ્યું હતું કે, એમનાં માતા-પિતા આસો માસમાં ચાર-પાંચ દિવસના આંતરે, સ્વર્ગસ્થ થયાં !

બહેચરદાસના ચિત્ત પર વિષાદનાં વાદળાં છવાઈ ગયાં. હૃદય શોકમાં ડૂબી ગયું. પોતાનાં મા-બાપના અવસાનથી પોતે કોઈ છત્ર ગુમાવ્યું હોય એમ એમને લાગ્યું. બહેચરદાસ અમદાવાદથી વિજ્ઞપુર આવ્યા. નથુભાઈએ આશ્વાસન આપ્યું. જડાવકાકીએ



૧૨૬

બાળકોના બુદ્ધસાગરસૂરિશ્ચ

માતાપિતાની મૃત્યુવેળાની વાત કરી. જે જે આવ્યા તે ખરખરો કરીને બહેચરદાસને શોક છોડી દેવા સમજવવા લાગ્યા.

બહેચરદાસ ઊંડા વિચારમાં પડી ગયા. અરે મન ! શોક છોડવાનો કેને હતો ? વળી બહેચરદાસે ભ્રેયું કે ઘણા તો શોકનો ખાલી આડંબર કરવા આવતા હતા અને આગલી-પાછલી વાતો સંભારી આંખોમાં લૂખાં આંસુ લાવતા. બહેચરદાસ સાચા ભાવના જાણકાર હતા. એમને આવી બનાવટ સહેજે ગમતી નહિ. મરનાર પ્રત્યે જીવતાં પ્રેમ રાખનાર પ્રેમ બતાવે તે સમજાય. પણ જીવતાં સહેજે દરકાર ન કરનાર એમને સંભારી સંભારીને ખાખે ખાખા આંસુ સારે તે કેવું ? મરણને કેટલી મિથ્યા બાબતોથી વીંટાળી દીધું છે ! ઓહ ! આ તે કેવો સમાજ ! જેવો જીવનમાં આડંબર, એવો મોતમાં પણ !

ધીરે ધીરે પરસાળમાં નજીકનાં સગાં આવ્યાં.



રડવું શાને ? શોક કોના ?

૧૨૭

પછી કુટુંબીજનો એકઠાં થવા લાગ્યાં. ગામના મોવડીઓ આવ્યા. કેટલાક નાતવાળા આવ્યા. સમાજ તો કહેતો હતો કે બાપની પાછળ બહેચરદાસે હૈયાફાટ રૂદ્ધ કરવું જોઈએ ! માથે લૂગડું નાખીને મોટી પોક મૂકવી જોઈએ. બીજને લાગે કે બાપને માટે કેટલી લાગણી છે ! રડયા પછી કોઈ છાનું રાખવા આવે, તો ય રડવાનું ચાલુ રાખવું જોઈએ ! બીજ વધુ માણસો ઊભા થાય. છાના રાખવા આવે ત્યારે શાંત પડાય !

બહેચરદાસ કંઈ આવું માને ખરા ? જીવનની પળપળ જગૃત બનીને જીવનાર કોઈ પણ કામ વિચાર્યા વગર કરે ખરા ! એ તો શાંત બેસી રહ્યા. ન માથે લૂગડું ઢાંક્યું કે ન પોક મૂકી !

રિવાજ તો એમ કહેતો કે બહેચરદાસે માથે લૂગડું નાખી પોક મૂકવી જોઈએ અને લોકોએ મનાવીને એમને શાંત પાડવા જોઈએ. પણ અહીં તો



૧૨૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

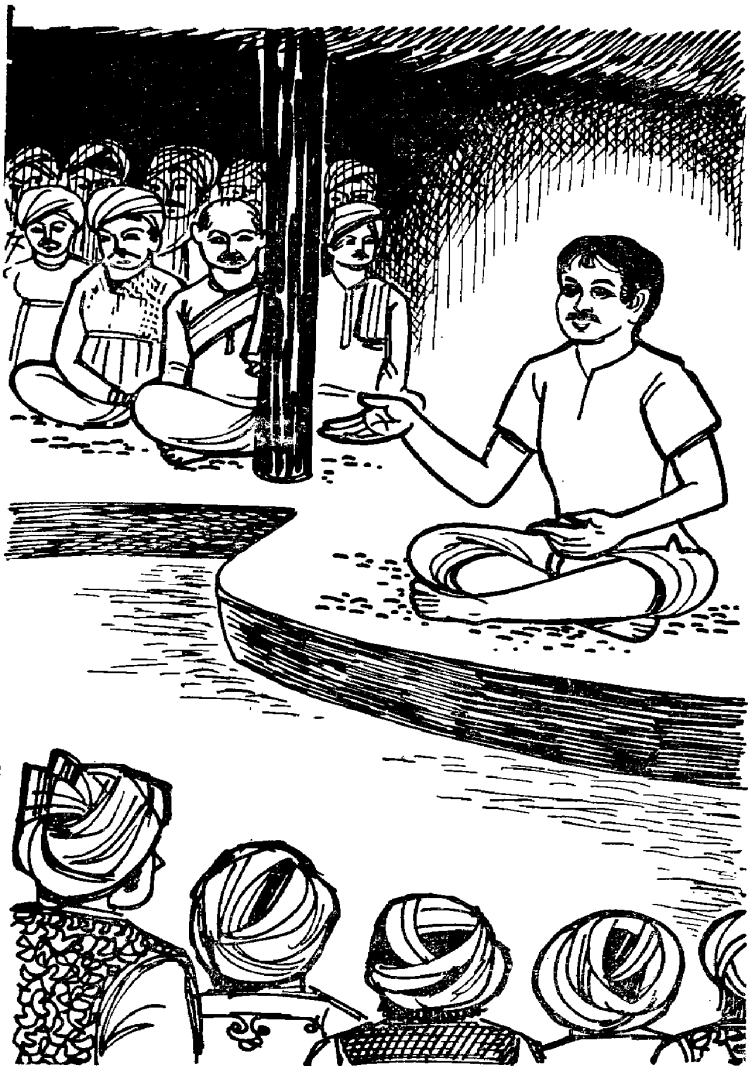
બહેચરદાસ પોતે જ શાંત હતા; એ જ સહુને કુશળ-વર્તમાન પૂછતા હતા.

પછી તો એમણે વૈરાગ્યનો ઉપદેશ આપવા માંડ્યો : ‘અરે ભાઈ! સંસારમાં કોણુ અમરપટો લઈને આવ્યું છે, ને કોણુ મરતું નથી? જ્યારે આખો સંસાર મરણુધર્મી હાય, ત્યાં કોણુ કોના માટે રડવું? રડવાથી મરનારના આત્માને કંઈ મળતું નથી. ધર્મ કરવાથી જ આપણું અને મરનારનું બંનેનું કલ્યાણ થાય છે.’

પોક મૂકવાને બદલે બહેચર બીજાને આ રીતે સાંત્વન અને ઉપદેશ આપવા લાગ્યો. ઘણાનાં દિલ દુભાયાં. કેટલાકને એનો આ ઉપદેશ વ્યવહારથી વિરુદ્ધ લાગ્યો. થોડાક આ જુવાનની પાંડિતાઈ બોધ પુશ થયા. કોઈકને એના હૃદયની સચ્ચાઈ ગમી ગઈ.

પણ કાકા કચરા પટેલથી આ સહન થયું નહિ. એમણે કહ્યું : ‘લે, હવે રાખ તારી હોશિયારી તારી





શાક કરવાને બદલે ઉપદેશ આપતા બહેચરદઃસ

૧૩૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસરિજી

પાસે. સગાં મા અને બાપ બેય મરણુ પામે અને શોક ન થાય એ તે કેવું કહેવાય? તારે તે હૈયું છે કે પથ્થર ?’

બહેચરદાસે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો : ‘ આપ સર્વના કરતાં મને માતા-પિતા તરફ વિશેષ લાગણી છે. તમારા બધાં કરતાં હું અંતરમાં વધુ શોક અનુભવું છું અને હૈયામાં છાતીફાટ રુદ્ધન કરું છું.’

બહેચરદાસની વાતથી ઘણાને આશ્ચર્ય થયું : ‘ અરે, રુદ્ધન કરે છે કોણુ? ન આંખમાં આંસુ છે, ન ગળામાં ડ્રસકાં છે. ન મુખમાં હાય-વોય છે, ન ચહેરા પર દુઃખની રેખા છે અને બહેચરદાસ કહે છે કે હું તમારા બધા કરતાં વધુ શોક અને રુદ્ધન કરું છું.’

શોક કરવા આવેલા એક સ્વજને કહ્યું : ‘ અરે, અમારા ભાઈએ પ્રાણ છોડયા ત્યારે મેં એવી ધડ-ધડાવીને પોક મૂકેલી કે પોણું વિન્નપુર નાણી ગયું કે જરૂર કંઈક થયું છે. ભાઈ જેવો ભાઈ નય, પછી



રડવું શાને ? શોક કોના ?

૧૩૧

છાતી ફાટી ન પડે તો થાય શું ? લાગણી તો આને કહેવાય.'

ખીન્નએ વળી પોતાની વાત કરતાં કહ્યું, 'મારા બાપા ગુજરી ગયા પછી મેં એવી તો પોક મૂકી હતી કે રસ્તે ચાલનારની આંખમાં ચાંસુ આવી ગયાં હતાં.'

એક ગામડા ગામમાં અને તેય કણુખીવાસમાં મોતનું માતમ ન પળાય તે કેમ ચાલે ?

પણ બહેચરદાસની દશા સાવ જુદી હતી. એ તો સાધુતાની ભૂમિકાએ પહોંચી ગયા હતા. ક્ષણિક સંસારના સંબંધો તજીને પરમાત્મા સાથે સનાતન સંબંધ બાંધવાના એમના ભાવ હતા. એમણે સાચા જીવનને જોયું હતું. મૃત્યુને ઓળખ્યું હતું. વળી આ સંબંધીએને અંતરના રુદનની ઓળખ નહોતી અને તેમના જોવું ખાલી રુદન કરવાનું બહેચરદાસને આવડતું નહોતું.



૧૩૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસરિણી

પશા પટેલે તો કડવી વાણીમાં કહ્યું : ‘ આ બહુ ભણ્યો તે મા—માપ માટે રડતાંય એને લાજ આવે છે ! ’

‘ કાકા, લોકોને જણાવવા કે વ્યવહાર સાચવવા રડવું એ રુદ્ધ નથી, પણ ઢોંગ છે. મા—બાપના ઉપકારથી આખું અંતર ભરાઈ જાય અને આંખમાંથી આપમેળે આંસુની ધારા વહી જાય એ જ ખરું રડવું. વળી સંસારમાં સદાકાળ કોણ રહ્યું છે ? જન્મેલાને મરણુ તો છે જ. ’

બહેચરદાસના મનમાં કવિતા સ્ફુરી રહી—

‘ જન્મે જે જે અવનિતલમાં, સર્વ તે તે મરે છે,
માથે મૃત્યુ સકળ જનને, કર્મથી ના બચે કો;
છે પૃથ્વીમાં સકળ જીવડા, કર્મથી પંથીઓ રે,
વૈરાગીને સકલ ઘટના, પૂર્ણ વૈરાગ્ય હેતુ. ’

બહેચરદાસની વાતોએ સમાજ પર ભારે અસર કરી.

વળી ખીજ વાત આવી. માતા—પિતા પાછળ



રડવું શાને ? શોક કોનો ?

૧૩૩

નાત તો કરવી જોઈ એ ! બહેચરદાસના બે મોટા-ભાઈ જીવાભાઈ અને ઉગરાભાઈ એ જ નાત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યાં. બધાને એમ હતું કે બહેચરદાસ એમના ભાઈની વાત તો માનશે જ પણ બહેચરદાસના મનમાં તો જુદા જ વિચારો રમતા હતા. પ્રભુ મહાવીરનો ઉપદેશ એમણે પચાવ્યો હતો. આ કપરી વેળાએ એમના મનમાં પ્રભુ મહાવીરની વાણી ગુંજવા લાગી :

‘ સદા અપ્રમત્ત અને સાવધાન રહીને, અસત્યને ત્યાગી, હિતકારી સત્ય વચન જ બોલવું જોઈ એ. સત્યની આજ્ઞા ઉપર ઊભેલો બુદ્ધિશાળી માનવી મૃત્યુને તરી જાય છે. સત્યમાં દૃઢ રહો. સત્યરત મેઘાવી વ્યક્તિ બધાં પાપોનો નાશ કરે છે.’

બહેચરદાસ સત્યને પરમેશ્વર માને; એને ભૂલીને કોઈપણ ક્રિયા કરવા સહેજે તૈયાર ન થાય. એમણે નાત કરવાની વાતનો નમ્રતાથી વિરોધ કરતાં કહ્યું,



૧૩૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

‘ન્યાત કરવાનો રિવાજ આપણા સમાજને કોરી ખાતો કુરિવાજ છે. જે રિવાજ માત્ર રૂઢિ બની ગયો હોય એને તજવો જોઈએ. વ્યાજે રૂપિયા લાવીને આવી ન્યાત કરવાથી વિજ્ઞપુરના ઘણા કણુખીએ દેવાદાર થયા છે. આનાથી મૃત માતા-પિતાને કંઈ લાભ થતો નથી, એટલું જ નહિ, આને કારણે જીવતા રહેલાઓને ગેરલાભ થાય છે. તેઓ વ્યાજમાં એવા દટાઈ જાય છે કે એમનું જીવતર મોતથીય બદતર થઈ જાય છે. કોઈના અવસાનના શોકમાં શીરો-પૂરી ખાવાં-ખવડાવવાં એ રિવાજ ખરાબ છે. આપણા ઘેરથી આ રિવાજ બંધ થશે તો ખીજ ઘણાઓનું ભલું થશે.’

બહેચરદાસની વાતથી ઘણા નાતીલાઓને આંચકો લાગ્યો. જૂના રિવાજથી ટેવાયેલાં નવું વિચારી શકે કેમ? માન્યતાઓમાં રૂબેલા સત્યને નિહાળી શકે ક્યાંથી? આખરે ધીરે ધીરે બધા વીખરાવા લાગ્યા.



રડવું શાને ? શોક કેના ?

૧૩૫

બહેચરદાસ રાત્રે વિદ્યાશાળામાં જઈને સૂઈ રહ્યા. મધરાતે એમની આંખ ઊઘડી ગઈ. એમને માતા-પિતા યાદ આવ્યાં; રાતના અંધકારમાં જાણે પોતાની સામે માતા-પિતા ઊભાં હોય તેવું લાગ્યું.

બહેચરદાસથી આપોઆપ હાથ જોડાઈ ગયા અને કહ્યું : ‘ હું પિતા, હું માતા, તમારી પાસે રહીને હું તમારા ઘડપણની લાકડી બની શક્યો નહિ. તમને સંતોષ આપવા મેં નોકરી સ્વીકારી. મારી પ્રગતિની આડે તમે કદી આવ્યા નહિ. હું માતા-પિતા ! મારાથી કોઈ અવિનય થયો હોય તો મને ક્ષમા આપશો.’

રાત વધતી ગઈ. બહેચરદાસના અંતરમાં એક પછી એક સ્મરણો ઊભરાવાં લાગ્યાં. એમણે કવિતામાં પોતાનું હૈયું ઠાલવીને માતા-પિતાને અંજલિ આપી.

નાતના નરસી ગોર સવારે બહેચરદાસ પાસે આવ્યા. એમણે મૃત માતા-પિતાની પાછળ કેટલીક વિધિઓ કરવાની વાત છેડી; ગાયનું પૂંછ પૂજવાની,



૧૩૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૌરભ

કાયટું સરાવવાની અને શય્યાદાનની વાત કરી. આ વિધિઓ ન કરાવે તો મરનારની અવગતિ થાય. પૂર્વજની અવગતિ જેવું બીજું એકે પાપ નથી.

બહેચરદાસે ગોર મહારાજને ચોખ્ખા શબ્દોમાં કહી દીધું—‘ જીવતાં કરેલી મા-બાપનાં હાડકાંની સેવા એ જ ખરી સેવા છે. એમાં જ સાચું આત્મ-કલ્યાણ છે. મરણ પામેલા જીવની પાછળ ગાય અને શય્યાદાન આપવામાં આવે છે, તે મરણ પામેલાને મળતું નથી. જે જીવ જેવાં શુભ-અશુભ કર્મ કરે છે, તેવાં ભોગવવા પડે છે. મૃત્યુ પછી આપેલું દાન મરનારને પહોંચતું નથી તેમજ મરણ બાદ બારણામાં મરેલો જીવ બેસી રહેતો નથી.’

બહેચરદાસની વાતનો નરસી ગોર પાસે કોઈ જવાબ નહોતો. એમણે મૂંગે માંએ વિદાય લીધી.

૯





એકલો જાગે રું

૧૩

બહેચરદાસ જ્યાં નજર નાખે ત્યાં એમને માતા-પિતા જ દેખાય. આખું બાળપણ એમની નજર સામે તરવરવા લાગ્યું. માતા-પિતાના શોકથી હૈયું ઊભરાવા લાગ્યું. અંતરમાં અકળામણ થવા લાગી. ચિત્ત વિહ્વળ બન્યું.

બહેચરદાસ પથારીમાંથી ઊઠ્યા. બહાર આવ્યા. હજી ભર-ભાંખણ થયું હતું. ગામ આખું વહેલી સવારની મીઠી નીંદમાં સૂતું હતું, ત્યારે બહેચરદાસ એકલા સ્મશાનને માર્ગે જતા હતા.

એકાંતમાં આવેલી સ્મશાનભૂમિ પર નીરવ શાંતિ



૧૩૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

છવાયેલી હતી. માત્ર ક્યારેક શિયાળવાની લાળીથી શાંતિનો ભંગ થતો, પણ એ ભંગ શાંતિની ભયાનકતામાં એર વધારો કરતો. પણ બહેચરદાસે તો જીવનમાં ભયને જાણ્યો જ નહોતો.

પિતાને જે ઠેકાણે દાહ દેવામાં આવ્યો હતો ત્યાં જઈને એ ઘેઠા. મનમાં વિચારનું ધમ્મરવલોણું ચાલતું હતું. માતાનું વહાલ અને પિતાનો પ્રેમ વારે-વારે યાદ આવતાં હતાં. જીવનના બનાવો ચિત્રની માફક મનમાંથી પસાર થતા હતા.

બહેચરદાસે થોડી રાખ મસ્તક પર ચડાવી અને કપાળે તિલક કરતાં કહ્યું : ‘હે પૂજનીય પિતા અને વંદનીય માતા, તમારા શરીરની રાખ પણ મારે મન પૂજ્ય છે. તમારા ઉપકારનો બદલો તો હું નહિ વાળી શકું પણ આ રાખ મસ્તકે ચડાવીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આજથી લોકોને આત્મશાંતિનો સાચો માર્ગ બતાવીશ, મારા હૃદયમાંથી મોહ, માયા અને દુર્ગુણના



એકલો જાને રે

૧૩૯

દોષોને તેમજ એ બધાંના મૂળકર્મને બાળી નાખીશ. તમે જ્યાં હો ત્યાં તમને શાશ્વત શાંતિ મળે ! હું માતા-પિતા, તમારા શરીરની પવિત્ર ભસ્મ અત્યારે મારે માથે ચડાવું છું અને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે હવે વારંવાર માતાપિતા ન કરવા પડે એ માટે પરમાત્માની સેવાભક્તિ કરીશ.'

બહેચરદાસનો આ કોઈ સ્મશાનવૈરાગ્ય કે શોકના આઘાતથી જાગેલો કોઈ વાંઝિયો વિચાર નહોતો; આમાં તો એમની વૈરાગ્યવૃત્તિનો અવાજ સ્પષ્ટ હતો. એ અવાજનો અમલ કરવાનો નિશ્ચય તો એમણે ક્યારનોય કરી નાખ્યો હતો.

અમદાવાદથી વિજ્ઞપુર આવતી વખતે બહેચરદાસ પ્રાંતિજ થઈને આવ્યા હતા. શેઠ નથ્યુભાઈના પુત્રી વીજ્ઞબહેન પ્રાંતિજમાં પરણાવેલાં હતાં. વીજ્ઞબહેન બહેચરદાસ પર ભાઈ જેટલો ભાવ ધરાવે.

આ વહાલસોયી બહેને પૂછ્યું : 'ભાઈ, તમારાં



૧૪૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

માતા-પિતા ચાર-પાંચ દિવસના અંતરે સ્વર્ગસ્થ થયાં. એનો આઘાત ઘણો વસમો હોય છે, પણ તમારા જેવા ભણેલાને હું વધુ શું કહું? હવે તમે શું કરશો?

‘બહેન, હવે કદી ન મરે તેવાં મા-બાપ કરીશું.’

વીજીબહેન બહેચરદાસની વાત સમજી શક્યાં નહિ. એમણે તરત પૂછી નાખ્યું, ‘ચરે, કદી ન મરે એવાં મા-બાપ તે વળી હોતાં હશે?’

‘હા બહેન, એવાં મા-બાપ હોય અને તે છે શુદ્ધ પરિણતીરૂપ માતા અને શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ પિતા.’

બહેચરદાસ કોઈ જુદી માટીના માનવી હતા, કોઈ નોખા મલકમાં વસનારા હતા. ધ્યેયની પાછળ દીવાના બન્યા વિના દિવ્યતાની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય?

વીજીબહેન ભાઈના જવાબથી ચમકી ગયાં. એમણે કહ્યું : ‘તો શું તમારી ઈચ્છા ચારિત્ર લેવાની છે?’



એકલો જાને રે

૧૪૧

‘ હા બહેન, સંસાર સમુદ્ર છે. શરીર નાવ છે. આત્મા નાવિક છે. મારે આત્માની સહાયથી સંસારને તરવો છે. મૃત્યુના મારણનો માર્ગ છે ધર્મનો. મારે એ માર્ગે સંચરવું છે. માતાપિતાનું મૃત્યુ થતાં ગૃહસ્થ રહેવાની મારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ. હવે ચારિત્ર લેવાનું બાકી રહે છે.’

વહાલસોયી વીજબહેને બહેચરદાસ ઉપરના પોતાની માતાના વાતસલ્યની વાતથી એમના નિશ્ચયને નાણી જોવા પ્રયત્ન કર્યો. એમણે કહ્યું : ‘ અરે ! જડાવકાકી તમને દીક્ષા લેવા દેશે નહિ. તમને પરણાવવાના એમને ઘણા કોડ છે.’

બહેચરદાસને આવી કોઈ વાત ચળાવી શકે તેમ નહોતી. ડાબલાના જૈન દેરાસરમાં સંસારની વૃદ્ધિને રોકી દે એવી બ્રહ્મચર્યપાલનની પ્રતિજ્ઞા તો પોતે ક્યારનાય લઈ ચૂક્યા હતા. એમણે કહ્યું : ‘ બહેન ! મારે રાહ તો નક્કી થઈ ચૂક્યો છે. સાંસારિક ભોગના



૧૪૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

સુખમાં મને શ્રદ્ધા રહી નથી. પ્રહ્લચર્યનું વ્રત તો મેં ક્યારનુંય લઈ લીધું છે.’

‘તો સંસારમાં પ્રહ્લચારી બનીને રહેજે ને! શ્રાવકનાં બાર વ્રત ધારણ કરો તો?’ બહેને એક અજબ દલીલ કરી.

‘સંસારમાં રહી પ્રહ્લચર્યનું પાલન કરવું, શ્રાવકનાં બાર વ્રત ધારણ કરીને રહેવું, એના કરતાં તો ત્યાગી થઈને, આત્માની શુદ્ધિ કરીને જન્મ-મરણના ફેરા-માંથી આત્માને મુક્ત કરવાનો ધર્મપુરુષાર્થ શા માટે ન કરું? બહેન, મને તો એની જ લગની લાગી છે.’

‘અરે! પણ સાધુ થવામાં તો ભારે દુઃખ છે.’ વીજબહેનના પતિ લલ્લુભાઈએ કહ્યું.

‘સાચી વાત. સંસાર જે દુઃખથી ભાગે છે એ દુઃખને સામે પગલે વધાવીશું. સંસારને મહેલ-માળિયાં ખપે છે, અમે જંગલને જગાડીશું. જગતમાં ખાવાના ઝંઘડા થાય છે. મારે ભૂખના વૈભવને માણવો



એકલો જાને રે

૧૪૩

છે. સંસારના ભોગમાં સુખ માનનાર અંતે ભોગનો શેગી બને છે. મારે તો તપ-ત્યાગના તેજને અપનાવવું છે.'

બહેચરદાસ મનોમન સંસારનાં બંધનો છેદી રહ્યાં હતાં.

વિજ્ઞપુર આવ્યા પછી એમણે પ્રકાશને પાંચે જવાનો પોતાનો નિર્ણય શેઠ નથ્યુભાઈને જણાવ્યો; અને એ માટે સૌપ્રથમ પોતાના આ ધર્મપિતાની રજા માગી. એમણે બહેચરદાસની યોગ્યતા જોઈ હતી, માટે મંજૂરી આપી. પછી બહેચરદાસ જડાવકાકીની રજા માગવા ગયા. એમના દીકરી વીજ્ઞબહેને તો ક્યારનીય બહેચરદાસના નિર્ણયની જાણ પોતાની માતાને કરી દીધી હતી. માતાએ મૂંગે મોંએ અંતરની આશિષ આપી.

તે પછી બહેચરદાસ કણુખીના માઢમાં ગયા. ત્યાં એમણે ભાઈ - બહેનોને ભેગાં કર્યાં, ને સગાં -



૧૪૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

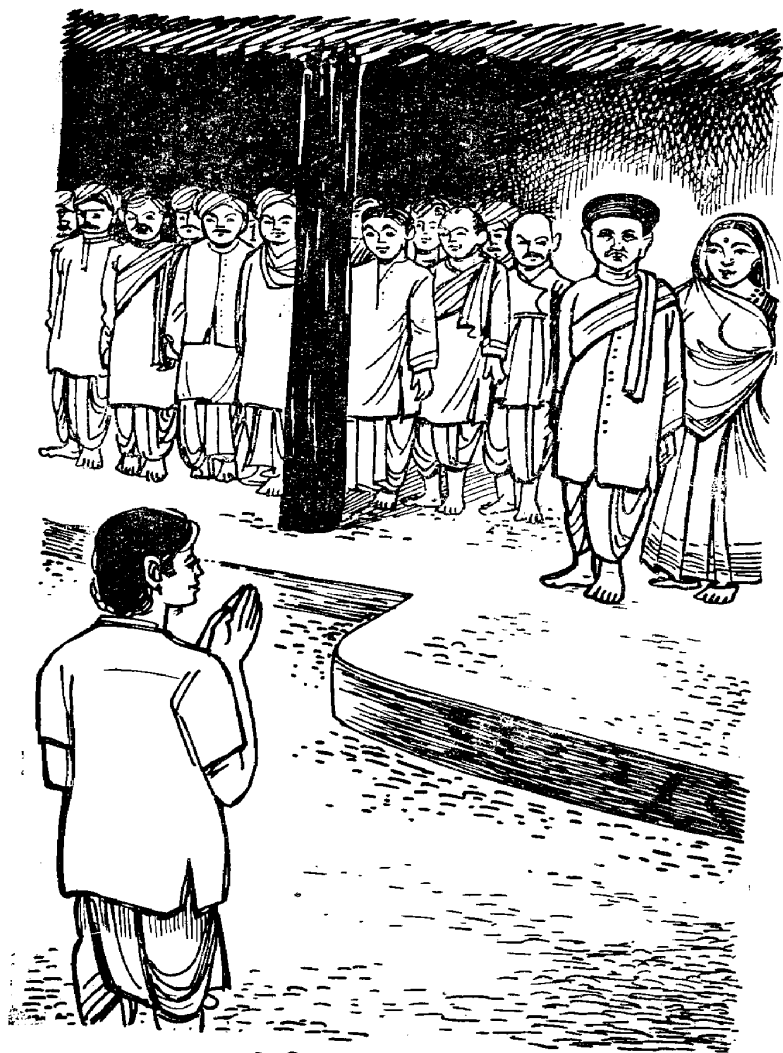
સંબંધીઓને બોલાવ્યાં. કઠીય કોઈને કટુ વચન કહેવાયું હોય તો સૌની માફી માગી.

સંસારના સંબંધો આજે અળગા થતા હતા, છતાં ન ક્યાંય રુદ્ધન કે ન ક્યાંય હાયકારો. બધા ગંભીર બનીને બેઠા હતા. છેલ્લે સાંસારિક સંબંધે છેલ્લી વિદાય લેતાં બહેચરદાસે કહ્યું :

‘એક દિવસ મારાં પૂજ્ય માતા – પિતા ગયા તેમ સહુને જવાનું છે. હું જરા વહેલો જઈ છું. જે આખરે છોડવાનું છે તેને વહેલું છોડું છું. તેનું લેશ માત્ર દુઃખ ન ધરશો. લેણા – દેણામાં મેં બનતી મદદ કરી છે. ધર કે ખેતીમાં હવે મારો કોઈ ભાગ નથી. સોનામાં કે સ્ત્રીમાં મારું મન નથી. સ્વમાત્રનો ત્યાગ કરે તે સાધુ. હવે મારું ધર ઉપાશ્રય બનશે. મારી ખેતી એ પરમાત્માપદની પ્રાપ્તિનો પ્રયત્ન બનશે. પરમેશ્વરની ભક્તિમાં હવે હું મારું જીવન વિતાવીશ.’

જેમ વરસાદથી ભરેલી વાદળી જળનો છંટકાવ





सङ्घनी विधाय लेता अह्येरदास

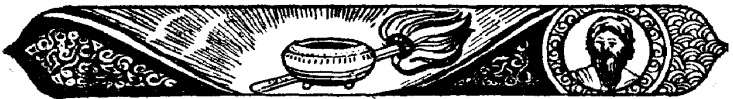
૧૪૬

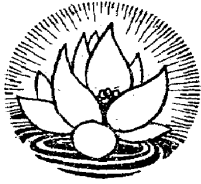
બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્ચ

કરતી કરતી, આકાશમાં આ પારથી પેલે પાર સરી
 નય તેમ બહેચરદાસ એક પછી એક સહુની વિદાય
 લેતાં આગળ વધવા લાગ્યા.

હવે એમને અટકાવી શકે તેવો કોઈ ઉપાય
 નહોતો. બધાએ લાગણીભીના હૃદયે રજા આપી.

૨





મંગલમય પરિવર્તન

૧૪

ગાય પોતાનું દૂધ પોતે પીતી નથી. વૃક્ષો પોતાનાં ફળ પોતે ખાતાં નથી. નદી પોતે પોતાનું જળ પીતી નથી.

માત્ર મનુષ્ય જ એવો છે કે જે સાપણુની માફક પોતાનું પોતે જ ખાધા કરે છે, ભોગવ્યા કરે છે ! પણ ન્યાયની રીતે તો લેનાર કરતાં દેનાર મોટો ગણાય છે. જે કંઈ સારું હોય એ તો સંસારને જ દેવાનું હોય.

બહેચરદાસ વિચારમાં ઊતરી પડ્યા. એમના હૃદયમાં કોઈ મહાસાગર ઊછળતો હતો અને એના



૧૪૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

અંતરમાં પડઘા પડતા હતા.

‘તને મનુષ્યદેહ મળ્યો, સારો દેશ મળ્યો, સારું કુળ મળ્યું, સારું શરીર મળ્યું. હવે મહામહેનતે પ્રાપ્ત કરેલા મનુષ્યજીવનને ધર્મથી શોભાવી જાણુ. ધર્મ આચરવામાં ઘડીનીય ગફલત ન ચાલે. પળનો પણ પ્રમાદ ન પાલવે.’

ભગવાન મહાવીરે પોતાના શિષ્ય ગૌતમને કહેલાં એ વચનોની ભરતી બહેચરદાસના હૈયામાં ઊભરાતી હતી. એમનું અંતર પોકારતું હતું, ‘અરે હવે ઘડીનોય વિલંબ ન કરીશ. સાગર ભરતીએ હોય ત્યારે જ નાવ છોડી મૂકવામાં મજા છે. ઊઠા દે લંગર, છોડ દે નૈયા !’

તેઓ તરત પાલનપુર પહોંચ્યા.

એમણે વિનંતી કરી : ‘મહારાજ, મને દીક્ષા આપા.’

‘કેમ એકદમ ?’ પાલનપુરમાં બિરાજતા ગુરુ-



મંગલમય પરિવર્તન

૧૪૯

દેવ રવિસાગરજી મહારાજના શિષ્ય સુખસાગરજી મહારાજે પૂછ્યું.

‘ એકદમ નથી. વર્ષોના વિચારને આજે આચાર- માં મૂકવાની વેળા આવી છે. નિર્ણય કરી ચૂક્યો છું. પહેલા મુહૂર્તે ને પહેલી પળે ભગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવી છે.’

‘ કોઈની રજ, કોઈની મંજૂરી નથી લેવાની ? ’

‘ રજ અને મંજૂરી સહુની લઈને આવ્યો છું, ગુરુદેવ ! ’

સુખસાગરજી મહારાજ ખરેચરદાસને વર્ષોથી ઓળખતા હતા. એમને એમના અગાધ જ્ઞાનનો પરિચય હતો, એમની સાધનાની પણ જાણકારી હતી. એમણે તરત જ મંજૂરી આપી.

પાલનપુર શહેરમાં દીક્ષાના ઉત્સવનો રંગ વધતો જતો હતો. કુમકુમના છાંટણાંવાળી કંકોત્રીઓ ગામે- ગામે પહોંચી ગઈ હતી. ભાવિકજનો આનંદના



૧૫૦

બાળકોના યુદ્ધસાગરસૂરિણી

ઉમંગે આવી રહ્યા હતા.

સોનેરસી અંબાડીથી ઓપતો ગજરાજ લાવવામાં આવ્યો. વરઘોડો શોભાવવા માટે ગજરાજ દ્વાર પર ઝુલી રહ્યો હતો. પાલખીઓ અને ઘોડાગાડી-શણુગારાઈ ચૂકી હતી. વાજિંત્રોના નાદ આખા નગરમાં ગૂંજી રહ્યા હતા.

ઈન્દ્રધ્વજ પતાકાઓ ફરકાવતો મોખરે શોભતો હતો. પાછળ મહાજનની ધામધૂમ હતી. દીક્ષાના ભાવિકને છેલ્લે છેલ્લે શણુગાર સજેલો જેવા માટે કંઈ કંઈ સામગ્રીઓ આવતી હતી. કોઈ નવસેરો હાર, કોઈ હીરેજડી વીંટી તો કોઈ નીલમપન્ના જડયો શિરપેચ તો કોઈ રેશમી કોરના ઘોતિયાં લાવ્યાં હતાં.

ઘેર ઘેરથી ખહેચરદાસને જમવાના ભાવભર્યાં નોતરાં આવવા લાગ્યાં. ભાવિક વર્ગ તો હોંશથી વિધ-વિધ મિષ્ટાન્ન તૈયાર કરી રાખતા, પણ ખહેચરદાસ આ



મંગલમય પરિવર્તન

૧૫૨

અનેક ચીજોમાંથી એક જ ચીજ લેતા. કોઈ વળી વહાલથી કહેતું કે આજે તો આ મિષ્ટાન્ન આરોગો. કાલે દીક્ષા લેશો, પછી આવું ક્યાં મળવાનું છે ?

બહેચરદાસ સાવધ હતા. નળરાજના પગનીકોરી પાનીમાંથી કલિ પેસી ગયો હતો. એ કથા એમને જાગતા રાખતી હતી. ચાર કંઈ દરવાજેથી આવતો નથી, પણ નાનકડા જાળિયા વાટે ઘરમાં ધૂસી જાય છે. સાવધ બહેચરદાસે એટલું જ કહ્યું,

‘લાંબા વખતથી જે ભોગ-ઉપભોગનો સંયમ જાળવ્યો એ દીક્ષા લેવાના અવસરે શા માટે છોડું ? એવી જ ઈચ્છા હોત તો દીક્ષા લેવાનો વિચાર શા માટે કરત ?’

વાહ ! કેવો વિચાર ! કેવી વાણી ! કેવો સંયમ !

કેટલાક શ્રાવકો આવીને એમને અમૂલ્ય જવાહર પહેરવા વિનંતિ કરતા, પણ બહેચરદાસને માટે તો શીલ એ જ સાચો શણગાર હતું. વિદ્યા એ એમનું



૧૫૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ધન હતું. ગુણ એ જ એમની શોભા હતી.

કેટલીક સ્ત્રીઓ બહેચરદાસને પીઠી ચોળવા આવી હતી. બહેચરદાસે એમને નમસ્કાર કરીને કહ્યું, ‘મારી માતાઓ અને બહેનો, આ દેહ પર પીઠી ચોળવાની કોઈ જરૂર નથી; આત્મા પર તો આજે આપોઆપ પીઠીનો પીળો રંગ ચડી રહ્યો છે. દસ વર્ષથી સ્ત્રી-સ્પર્શની મારે બાધા છે. હવે થોડા વખત માટે એનો ભંગ કરવો ઉચિત નથી.’

પીઠી ચોળવા આવેલી શ્રાવિકાઓ નતમસ્તકે ચાલી ગઈ.

વિ. સં. ૧૯૫૭ના માગસર સુદ છઠ્ઠો એ દિવસ હતો. એ દિવસે દીક્ષા-મહોત્સવનાં વાજાં વાગ્યાં. વર-ઘોડો ચડ્યો. બહેચરદાસ હાથીની અંબાડીમાં બેઠા. સરખેસરખી સાહેલીઓએ કંઠ-ઝંકાર કર્યો. જય-જયકારના ધ્વનિ સાથે યાત્રા ચાલુ થઈ, પણ બહેચર-દાસ હાથીના હોદ્દે માત્ર બેઠા હતા એટલું જ, એમનું



મંગલમય પરિવર્તન

૧૫૩

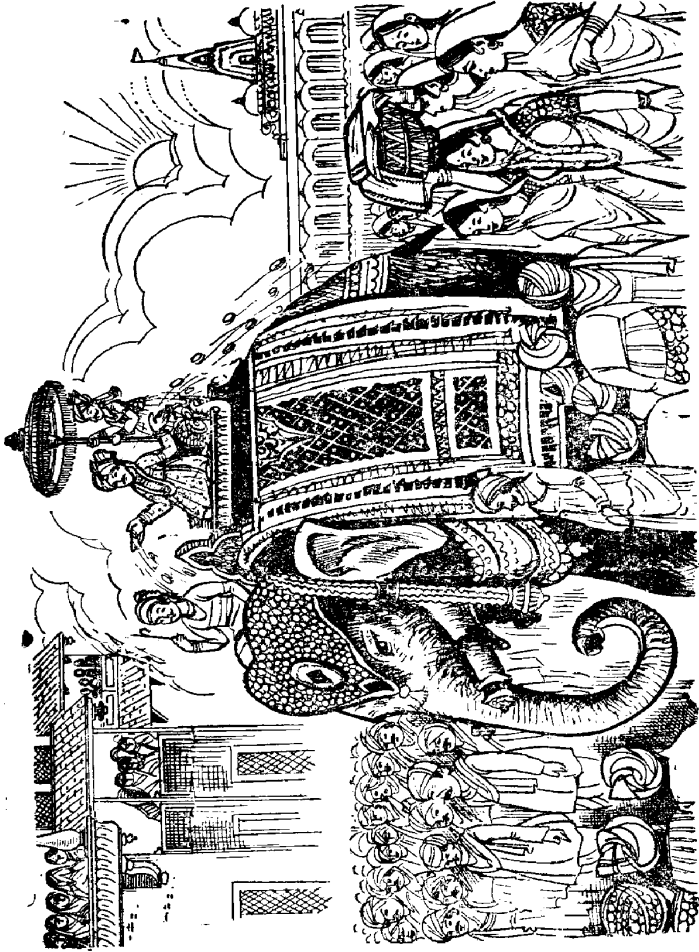
મન તો કોઈ ઊંડા ચિંતનમાં ડૂબી ગયું હતું અને આત્મવિચારણાની પાટે ઘેટું હતું. મનોમન એ એક પછી એક નિરધાર કરે જતા હતા :

સ્તુતિ અને નિંદાથી દૂર રહીશ; હર્ષ અને શોક ધારણુ કરીશ નહિ; રાગદ્વેષને સેવીશ નહિ; નિંદા કરનાર પર પણુ વેર નહિ રાખું.

બહેચરદાસ આવા આવા વિચારોમાં મશગૂલ હતા. ૨૭ વર્ષના જુવાન અને તેજસ્વી બહેચરદાસને જ્ઞેઠને નગરજનો આપોઆપ ઘે હાથ જોડી નમસ્કાર કરતા હતા. બહેચરદાસ સામે ઘે હાથ જોડતા હતા. પણુ અંતરમાં તો પેલી ધર્મવિચારણા જ ચાલુ હતી.

ચારે કોર એમની વાહ વાહ થઈ રહી હતી પણુ બહેચરદાસનું મન તો, જળમાં કમળની જેમ, એ બધાથી અલિપ્ત જ રહેતું. એ વિચારતા હતા : આ વાહ વાહ કંઈ મારી પોતાની નથી, પણુ એ તો મહાવીરે ખતાવેલ, અહિંસા, સંયમ, તપમય ધર્મનું





પાલનપુરમાં યોજાયેલો દીક્ષા મહોત્સવ

મંગલમય પરિવર્તન

૧૫૫

બહુમાન છે. આ મારા જ્યજ્યકાર થતા નથી, પણ સર્વમંગળકારી ધર્મમાર્ગના જ્યજ્યકાર થાય છે. કોઈ મને વંદન કરતું નથી, પણ મહાવીરના આદેશને વંદન કરે છે.

દીક્ષાનો વિધિ સમાપ્ત થયો અને એમને માટે એક નવું જીવન શરૂ થયું. સાવ હલકું કૂલ જેવું જીવન ! નિઃસ્પૃહી સાધુને તે કઈ સ્પૃહા હોય ?

બહેચરદાસમાંથી બનેલા બુદ્ધિસાગરની આત્મ-સાધનાની યાત્રા શરૂ થઈ.

‘ મેરા આતમ આનંદ નૂર, અમિરસ છાય રહા.

હમ લાલન મસ્ત ફકીર, અમિરસ પાન લહા.

બ્રહ્મચિદાનંદમય પ્રભુ રે, નિરખી હુઆ મસ્તાના,

‘બુદ્ધિસાગર’ આતમમે’ રે, હુઆ પરમ ગુદતાના. અમિ.’

૭





કુદ્ધિસાગરો સાગર

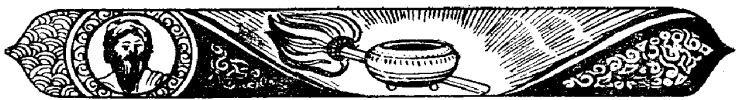
૧૫.

પાની તો ખહતા ભલા !

સાધુ તો ચલતા ભલા !

જુવાન મુનિ બુદ્ધિસાગરજી ઠેર ઠેર વિહાર કરે છે. મનમાં સતત પરમાત્માનું ચિંતન ચાલ્યા કરે છે. તેઓ એકાંત મેળવીને ગ્રંથલેખન કરે છે; તક સાંપડતા વિદ્વાનોનો સંગ કરે છે. આ બધુંય કરે છે, છતાં ધ્યાન તો મોક્ષ પર જ રાખે છે. ધ્યાનની ઉપાસના સતત ચાલતી રહે છે.

મુનિ બુદ્ધિસાગરના કપાળમાં શુભ ચિન્હ સમે ચંદ્ર શોભે છે. એમના બાહુ ઠીંચણ સુધી પહોંચતા



કરુણાનો સાગર

૧૫૭

હોવાથી તેઓ આબન બાહુ મહાપુરુષ લેખાય છે. આટલા લાંબા હાથ એ સાચી મોટાઈનું લક્ષણ લેખાય છે. એમના હાથ-પગના અઢારે આંગળા પર ચંદ્ર છે. એ સંતના પહાડી અવાજમાં વીરતાનો ધબકાર છે, તો કોમળ હૃદયમાં કરુણા અને કવિતાની ભીની-ભીની સરવાણી વહે છે. કસાયેલા મજબૂત દેહ પર આત્માની કાંતિ વિલસે છે. તેઓ સદા મસ્ત સાધકની મસ્તીમાં ડૂબેલા રહે છે. એમના વર્તનમાં સાચા યોગીની જગત તરફની ઝેપરવાહી દેખાય છે.

તેઓ વ્યાખ્યાન કરે છે, ઉપદેશ આપે છે, સામાજિક સુધારણા માટે ઝૂંમે છે, ચિંતનથી ભરપૂર ગ્રંથો લખે છે, ધ્યાન કરીને આત્માને પંથે સતત પ્રયાણ ચાલે છે, છતાં આ જગત સાધુ પોતાનું ધ્યેય ક્યારેય ચૂકતો નથી. સતત સાવધાન રહીને આત્મનિરીક્ષણ કરે છે; ડાયરીમાં એની નોંધ કરે છે, ભૂતકાળમાંથી યોગપાઠ લે છે અને ભવિષ્યને ઘડે છે.



૧૫૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

વિ. સં. ૧૯૬૮ના માગશર સુદ છઠના દિવસે આ મુનિરાજ પોતાની ડાયરીમાં સાધુજીવનનું સરવૈયું કાઢતાં લખે છે—

‘આજ દીક્ષાનાં અગિયાર વર્ષ પૂર્ણ થયાં અને બારમા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે.

‘અગિયાર વર્ષમાં એકંદર ચારિત્રમાર્ગની આરાધના સારી થઈ છે. ગામડાઓમાં સમાધિમાં વિશેષ પ્રકારે રહેવાતું હતું, ને શહેરમાં ઉપદેશમાર્ગની વિશેષતઃ પ્રવૃત્તિ કરાતી હતી.

‘ત્રીશ ઉપર પુસ્તકો લખાયાં, તેમજ પાઠશાળા આદિની સ્થાપના કરી. કોઈની સાથે ધમાધમ થઈ નથી.’

બારમા વર્ષમાં પ્રવેશતાં નીચે પ્રમાણે સંકલ્પો કરું છું—

‘ઔપદેશિક કાર્યમાં તત્પર રહેવું.

‘ચારિત્ર સમાધિનું અવલંબન કરવું.



કરુણાનો સાગર

૧૫૯

‘ ઉપાધિથી દૂર રહેવા યત્ન કરવો.

‘ પ્રારબ્ધ કર્મયોગે થતી વેદનીય-ઉપસર્ગ આદિને સહન કરવા સમતાભાવ રાખવો.

‘ અભિનવ જ્ઞાન ખીલે એવાં ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાચન કરવું.’

વિ. સં. ૧૯૭૦માં પેથાપુરનો શ્રીસંઘ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીને આચાર્યની પદવી આપે છે. માગશર સુદ પૂર્ણિમાના શુભ દિને ચતુર્વિધ સંઘે તેઓને આચાર્ય તરીકે જાહેર કર્યાં. સાધુજીવનમાં આચાર્ય પદવી એ ઘણા મોટા ખનાવ કહેવાય. પરંતુ આ નિઃસ્પૃહી સાધુએ પોતાની ડાયરીમાં આ અંગેની વાત માત્ર એક જ લીટીમાં લખી છે ! તેઓ નોંધે છે—

‘ સંવત ૧૯૭૦માં માગશર સુદ પૂર્ણિમા, શનિવાર, તા. ૧૩-૧૨-’૧૩ ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ અનેક ગામ-શહેરના શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓની સંમતિ અને આગ્રહથી આચાર્યપદ, વ્યવહારે,



૧૬૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

અનેક સંજોગોમાં, અપેક્ષાએ, પેથાપુરમાં ગ્રહણ કયું?'

આટલી નોંધ લખીને તેઓ પેથાપુર અને સાખરમતીના સૃષ્ટિસૌંદર્યનું વર્ણન કરે છે અને પોતે ક્યાં ક્યાં ધ્યાનસમાધિ લગાવી તેની નોંધ કરે છે.

કેવી અનોખી છે એમની નમ્રતા અને અનાસક્તિ! ન કોઈ પદવીની લાલસા, ન પદપ્રાપ્તિનો હરખ. જીવનને સમતાભાવે જીવવા ચાહતા સાધુને માટે તો સમતા એ જ શણુગાર. સુખ કે દુઃખમાં ચિત્તની એકસરખી સ્વસ્થતા એ જ સદાનો આનંદ.

સુરતમાં એક ધનિક સજ્જનના ઘર-દેરાસરમાં પૂજા ભણાવાતી હતી. એણે મોંઘેરા હીરાની મનોરમ આંગી રચી હતી. આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજી પ્રભુ સામે ભાવથી પૂજા ભણાવી રહ્યા હતા. એવામાં એક મુનિ-રાજે આંગીના વખાણ કરતાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું :





બહેચરદાસમાંથી
શ્રીમદ્બુદ્ધિસાગરમુનીશ્વરજી



કરુણાનો સાગર

૧૬૧

‘ઓહ ! કેટલી બધી કીમતી આંગી રચી છે !’

આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ મુનિરાજના અહો-ભાવ તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. મુનિરાજે ફરી આંગીની તારીફ કરતાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું : ‘અરે, આપને ખબર છે ? આજે તો પાંચ લાખના હીરાની આંગી થઈ છે.’

પ્રભુની પૂજમાં તલ્લીન થયેલા આચાર્યશ્રીએ મુનિરાજની વાત સાંભળી ન સાંભળી કરી. મુનિરાજે માન્યું કે એમની આવી મહત્ત્વની વાત આચાર્યશ્રી-એ સાંભળી નથી. પરિણામે ત્રીજી વાર એમણે આંગીની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું : ‘આવી પાંચ લાખના હીરાની આંગી આપે આ અગાઉ કયાંય જોઈ હતી ખરી ?’

આખરે આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ કહ્યું : ‘પ્રભુની આંગી જોતી વખતે તમારી નજર આંગી પર અટકવી ન જોઈ એ, પણ પ્રભુ પર ઠરવી જોઈ એ.’



૧૬૨

આળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

આંગીનું હું અનુમોદન કરું છું, પરંતુ આવી આંગી ભેતી વખતે આપણે એ વિચાર કરવાનો હોય કે આથી પણ વધુ કીમતી જર-ઝવેરાતને પ્રભુએ તુચ્છ ગણીને સ્વેચ્છાએ છાંડી દીધા હતા. કેવો એમનો અપરિગ્રહ ! વળી અંતરમાં એવું ભાવીએ કે આનાથીય મૂલ્યવાન આભૂષણોનો પ્રભુએ પળવારમાં ત્યાગ કર્યો હતો અને હું કેવો પામર છું કે આવા પદાર્થો પરની મારી આસક્તિ જતી નથી ?'

આમ આચાર્યશ્રી સત્ય કહેતાં કદી અચકાતા નહિ. નિકટનો સાધુ જન હોય કે અબાણી સંસારી વ્યક્તિ હોય, છતાં એ સત્યના ચોક્કા સત્ય અંગે કોઈ ખાંધછોડ કરતા નહિ.

સાધુભવનના કેટલાંક ભયસ્થાનોને તેઓ ખરાખર જાણતા હતા. સાધુ તરીકેનું એમનું ભવન અનુકરણીય હતું. તેઓ સ્ત્રીઓના પરિચયથી દૂર રહેતા. વળી સ્ત્રીઓને એકલા વંદન કરવા આવવાની,



કુણાનો સાગર

૧૬૩

એકાંતમાં વાર્તાલાપ કરવાની તેમજ વ્યાખ્યાન સિવાય એમના સ્થાનકમાં આવવાની મનાઈ હતી. આમ છતાં એમનાં વ્યાખ્યાનોમાં સ્ત્રી-સમાજ તરફનો એમનો ઊંડો આદર દેખાઈ આવતો.

જીમના સ્વાદને તો એમણે પહેલેથી વશ કર્યો હતો. કણુખીના આ સંતાને બાળપણથી જ રાત્રિ-ભોજનનો ત્યાગ કર્યો હતો. લસણ અને ડુંગળી તજવાને પરિણામે ઘણીવાર ભૂખ્યા રહીને દિવસો કાઢ્યા હતા. ક્યારેક કાચા ઘઉં કે કાચી બાજરી ચાવીને પાણી પી લઈ પેટની આગ ખુઝાવી હતી. સાધુ થયા પછી તો જે આહાર મળે તે બધો એક જ પાત્રમાં ભેગો કરીને ખાઈ લેતા. તેઓ સવારમાં ચા, બપોરે ભોજન અને સાંજે વાણુ એમ ત્રણ વખત ભોજન લેતા નહિ. ચોવીસ કલાકમાં બસ એક જ વાર ખાવાનું ! પછી જમવાની કોઈ પજોજણ નહિ.

વિ. સં. ૧૯૫૬માં સૂરિજી માણસામાં આવ્યા



૧૬૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિ

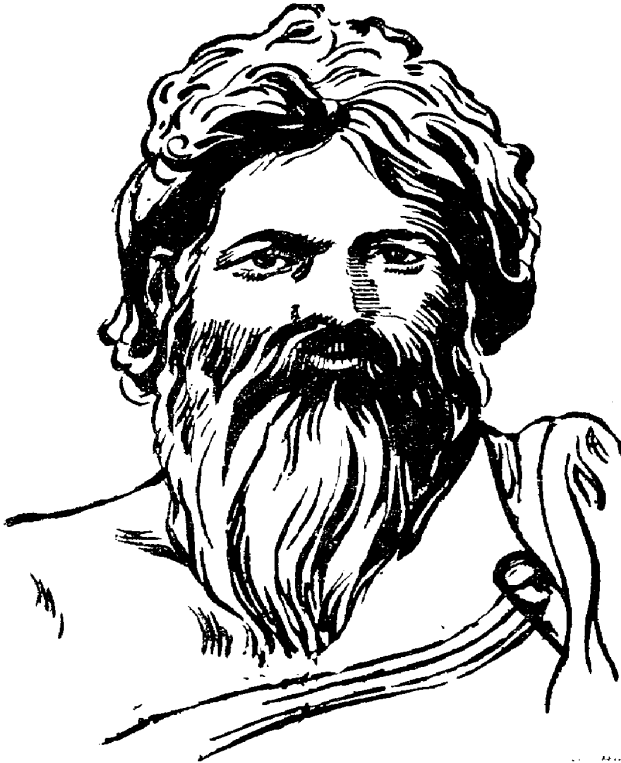
હતા. આ સમયે ભોજન કરતી વખતે સ્વાદિષ્ટ
 ઝોસામણ ખૂબ ભાવી ગયું, પણ એ જ પળે વિચાર
 આવ્યો કે આ તો હું જીભના સ્વાદનો ગુલામ થઈ
 રહ્યો છું. તરત જ આ જગૃત આત્માએ ઝોસામણ-
 માં પાણીનાખી દીધું અને એને ફિક્કું બનાવી ખાધું.
 ઝોણી પર તો એમને અદ્ભુત શ્રદ્ધા હતી. મૃત્યુના
 મોંમાં સપડાયા છતાં એકે વાર એને છોડી નહોતી.

બાળપણમાં અખોલ જીવોની આંતરડીનો
 અવાજ સાંભળનારા શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ પોતાના
 પ્યારા વાછરડાની વેદનાભરી ચીસો જીવનભર ભૂલ્યા
 નહોતા. એક વાર તેઓ પોતાની ડાયરીમાં કપૂતર
 પર કવિતા લખતા હતા. કવિતા લખે ત્યારે એમાં
 એકરૂપ બની જતા. એમના અંતરના ભાવ અને
 કુદરતનાં હેતુ એટલાં બધાં એકરૂપ બની ગયાં કે
 કવિતાની બીજી પંક્તિ લખાય તે પહેલાં તો એક
 કપૂતર આવીને એમની ડાયરી પર બેઠું !



કરુણાનો સાગર

૧૬૫



એક વાર સૂરિજી પાદરા ગામના વકીલ શ્રી
મોહનલાલ હેમચંદ સાથે માણસાનાં કોતરોમાં
ધૂમતા હતા. અચાનક એક વાંદરો કૂદવા જતા ઠેક



૧૬૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ચૂક્યો અને ઊંડા કેતરોમાં ગખડી પડ્યો. સૂરિજીએ એની પાછળ છ કૂતરાએને દોડતા જોયા. આ જોતાં જ કડુણાભીના અવાજે સૂરિજીએ ખૂમ પાડીને કહ્યું : ‘ વકીલજી, જલદી દોડો. જલદી દોડો. પેલા ડાઘિયા કૂતરાં ખિચારા વાંદરાને ફાડી ખાશે.’

આટલું જોલીને સૂરિજી પોતે જખરજસ્ત દંડ ઉપાડીને વાંદરાને ખચાવવા દોડ્યા. કેતરોનો ચઢાણ અને ઢાળાવવાળો રસ્તો હતો. સૂરિજી ઠેકતા અને કૂદતા દોડવા લાગ્યા; આવી પાંચેક નાની ટેકરીઓ વટાવીને ઊંડા કેતરમાં ઊતરી પડી છેક વાંદરા પાસે પહોંચી ગયા, પણ તે પહેલા તે કૂતરાઓએ કામ તમામ કરી નાખ્યું હતું. યોગીની આંખમાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં. તેઓએ કૂતરાઓએ પીંખી નાખેલા વાંદરા પાસે જઈ કાનમાં પુણ્યમંત્ર સંભળાવ્યો, અંતે ગદ્ગદ કંઠે બોલ્યા : ‘હે જીવ ! તારી શુભ ગતિ થાઓ !’



કરુણાનો સાગર

૧૬૭

તે વખતે એમની સાથે દોડેલા સહુએ જ્ઞાની ગુરુના કરુણાભીના અંતરનો અનુભવ કર્યો.

સૂરિજી જ્યાં જ્યાં જતા, ત્યાં પાંજરાપોળમાં જઈને જાતે તપાસ કરતા. પશુએ તો તેમને પ્રાણુની માફક ખ્યારાં હતાં. ગાયને માતારૂપે જાેતા. ઘણી વાર કહેતા પણ ખરા કે પશુએએ મનુષ્ય પર કેવા કેવા ઉપકારો કર્યા છે અને સ્વાર્થી મનુષ્ય ગરજ સર્યા પછી કેવી અપકારી રીતે વર્તે છે.

જગતમાં માનવી બધું તજી શકે છે અને બધું મેળવી શકે છે, પણ જનની અને જન્મભૂમિને કદી તજી શકતો નથી અને તજેલી કદી મેળવી શકતો નથી.

એક વાર સૂરિજી પોતાના વતનની આસપાસના વિસ્તારોમાં ધૂમતા હતા. મહુડીનાં આ કોતરોમાં નિર્દોષ બાળપણુની કેટલીય મોજ માણી હતી. એની હવામાં એક જુદી જ તાજગીનો અનુભવ થતો.



૧૬૮

બાળકોના યુદ્ધસાગરસૂરિજી

સૂરિજીની સાથે લલ્લુભાઈ નામના એમના એક ભક્ત પણ હતા. આ બંનેએ આ કેાતરોમાં એક જાડ પર એક વાંદરો બેઠેલો જોયો. ભયથી એ કૂકૂડતો વાંદરો થરથર ધ્રુજતો હતો. માતને સામે જોઈને એની મતિ મૂંઝાઈ ગઈ હતી.

સૂરિજીએ જોયું તો જાડની નીચે એક વડુ બેઠું હતું. વડુ રાહ જોતું હતું કે ડરનો માર્યો આ વાંદરો ક્યારે જાડ પરથી નીચે પડે અને હું એને ખાઈ જાઉં !

જાડ પર રહેલો વાંદરો પણ શિયાંવિયાં થતો હતો. હમણાં પડ્યો કે પડશે !

સૂરિજીએ ઈંટનો એક ટુકડો લઈને જોરથી વાંદરાની નજીક ઘા કર્યો.

ઈંટનો ટુકડો વાગવાના ડરથી વાંદરો જાડ પરથી કૂલ્યો. એક આંખા પરથી બીજા આંખા પર અને બીજા આંખા પરથી ત્રીજા આંખા પર. એ પછી



કરુણાનો સાગર

૧૬૬

તો એ વાંદરો કેતરોમાં ગાયબ થઈ ગયો.

સૂરિજની સાથે ચાલતા લલુભાઈએ સૂરિજને પૂછ્યું : ‘ઓહ ! સાધુ થઈને આપનાથી પ્રાણી પર ઈંટનો ઘા થાય ખરો ?’

સૂરિજએ હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘ભાઈ, કાર્યનો આધાર મન પર છે. મેં વાંદરાની નજીક ઈંટનો ઘા કરીને એની શક્તિને નગૃત કરી. મારો વિચાર તેને પથરો મારવાનો નહોતો, પરંતુ એને વરુના પંજમાંથી ખચાવવાનો હતો અને થયું પણ એવું જ કે વાંદરાની શક્તિ નગતાં એ જાતે જ વરુના પંજમાંથી છટકી ગયો.’

કરુણા અને અહિંસા એ એક જ સિક્કાની એ બાજુ છે. સૂરિજ કરુણાના સાગર હતા, તો એ જ રીતે અહિંસાના ભેખધારી હતા. જૈનોમાં તો અહિંસાની ભાવના જોવા મળતી પણ જૈનેતરોમાં એની કંઈક ઉપેક્ષા થતી. સૂરિજ આવા જૈનેતરોને



૧૭૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

અહિંસાનું મહત્ત્વ સમજવતા અને હિંસાના પાપ-
માંથી ઉગારતા.

એક વાર ધરમપુર રાજના રાજવી સૂરિજીની
સુવાસ સાંભળીને એમનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા
આવ્યા. સૂરિજીએ સાત વ્યસન વિશે એવો સુંદર
બોધ આપ્યો કે રાજવીએ તરત જ એમની પાસે
શિકાર ન કરવાનું વ્રત લીધું.

ગુજરાતના દરિયાકિનારે ડુમ્મસ ગામ આવેલું
છે. ચૈત્રીએાળી ઊજવવા સૂરિજી અહીં આવ્યા હતા.
રાજ દરિયાકિનારા પાસેથી સૂરિજી પસાર થાય અને
માછીમારોને જાળ ખિછાવીને બેઠેલા જુએ. સૂરિજીએ
આ માનવીએાને પામર જાણીને એમનો તિરસ્કાર ન
કર્યો; મોંએ કપડું દાખી, મુખ આડું કરીને એમની
નજીકથી પસાર ન થઈ ગયા. એમની નજર તેા માન-
વના આત્માના સદ્ગુણ પર હતી. તેએા અભણ
માછીમારો પાસે ગયા. સીધી સાદી વાણીમાં એમની



કરુણાનો સાગર

૧૭૧

સાથે વાતો કરી; હિંસાની ભયાનકતા સમજવી, દારૂનું દૂષણ સમજવું. હિંસા અને વ્યસનમાં ક્યેલા માછીમારોના હૃદયમાં છુપાયેલી દયાની લાગણીને ઢંઢોળી, પરિણામ એ આવ્યું કે ડુમ્મસના કેટલાય માછીમારોએ એમની પાસે દારૂ અને માંસાહાર છોડી દેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

આમ રાત્ર હોય કે રંક, સાધુ હોય કે શ્રાવક, જૈન હોય કે અજૈન, એ દરેકને સૂરિજીએ ઉપદેશ આપ્યો—ક્યારેક તો સામે પગલે જઈ ને પણ. સાચા ધર્મની આડે પોતાનું માન-અપમાન કદી ન લાવતા. આથી જ તેઓ અઢારે આલમના અવધૂત કહેવાયા.

૭





આત્મજાળાં અજ્યાળાં

૧૬

ચારે કોર સૂનકાર છે. ઊંડાં કોતરો ભેંકાર લાગે છે. શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી તો સાબરમતીના તીરે એકલા ચાલ્યા જાય છે. એકલ-દોકલ માનવી જ્યાં કદીય ફરકવાની હિંમત ન કરે તેવાં વાંધાઓમાં સૂરિજી નિર્ભયપણે ડગ ભરતા જાય છે અને કોઈ ગુફા જેવી જગ્યામાં જાપ જાપવા જેસી જાય છે. કયાંક પન્નાસન લગાવી ધ્યાનમાં ડૂબી જાય છે. ત્રણ-ત્રણ ચાર-ચાર દિવસ સુધી અખંડ સમાધિ લગાવી જેસી જાય છે. નિર્ભયને વળી ભય શો ? અભયને ઓળખનારને ખીક હોય ખરી ?



સૂવરનો ભેટો

એક વાર સૂરિજી આ રીતે ધ્યાન લગાવીને બેઠા હતા. અંતરની દુનિયામાં સરી ગયેલાને બહારની દુનિયાની પરવા ક્યાંથી હોય? સૂરિજી જ્યાં ધ્યાન લગાવીને બેઠા હતા ત્યાં બાજુમાં જ સૂવરની બોડ હતી. બોડમાંથી બે સૂવર અચાનક બહાર આવ્યા. એની નાની-નાની દંતાળીઓ માનવીને છેદવા માટે પૂરતી હતી. તેઓએ પોતાની બોડ પાસે યોગીને ધ્યાન ધરીને બેઠેલા જોયા. સ્વભાવથી જ હિંસક પ્રાણીઓ આ યોગીને જોઈને અહિંસક બની ગયા. અડધો કલાક પસાર થઈ ગયો. એક બાજુ ધ્યાન લગાવીને બેઠેલા યોગી અને સામે ઝનૂની સૂવર! ધ્યાન પૂરું થતાં સૂરિજી ઊભા થયા. એમના અંતરમાં આનંદ જાગ્યો. એ દિવસે એમણે આત્માની નિર્ભયતાનો અનુભવ કર્યો. એમને લાગ્યું કે અભય સામે ભય નિર્બળ છે. જે પોતે ખીતો નથી અને ખીજને બિવડા-



૧૭૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

વતો નથી, એ જ સાચો અહિંસક છે.

સાપ શાંત થઈ ગયો

એક વખત સૂરિજી પેથાપુરના એક મેદાનમાં શ્રાવકના પાંચ સંતાનોને યોગ શીખવતા હતા. તેઓ પોતે સમાધિ લગાવીને બેઠા હતા. એવામાં એાતરાદિ દિશાના વાંધામાંથી એક સાપ કુંકાડા મારતો બહાર આવ્યો અને ધ્યાન લગાવીને બેઠેલા સૂરિજીની સાવ નજીક પહોંચ્યો. પાંચે બાળકો ભયથી ચીસ પાડી ઊઠયા, પણ સૂરિજી જરાય ડગ્યા નહિ. એમના અંતરના વાતસલ્ય આગળ સાપ શાંત બની ગયો. સાચા પ્રેમની ભાષા માનવ તો શું સાપ પણ સમજે છે. સૂરિજીએ હસતાં હસતાં છળી ગયેલાં બાળકોને કહ્યું : ‘આ સાપ આપણને ઉપદ્રવ કરવા આવ્યો નથી.’ સાચે જ સાપ થોડીવારમાં શાંતિથી સરકીને દૂર ચાલ્યો ગયો.

આવી જ રીતે એક વાર સૂરિજીને મહુડીનાં



આત્મબળનાં અજવાળાં

૧૭૫

કેતરોમાં મૂછાળા સાપનો ભેટો થયો હતો. એમની સાથેના કેટલાક તો નાસવાની તૈયારીમાં હતા. સાપ સૂરિજીની નજીક આવ્યો; બધાનાં હૈયાં ભયથી ફૂંડી ઊઠ્યાં, ત્યારે સૂરિજીએ કહ્યું : ‘ એ તો સંતોની પાસે આનંદ કરે છે. ડરશો મા ! ’

થોડી વારમાં સાપ સૂરિજીની પિલકુલ નજીકથી સરી ગયો. તેઓ સહેજે હાલ્યાચાલ્યા નહિ. એમના અંતરમાં જીવમાત્ર પર વહાલ વરસતું હતું. એમનું વાતસલ્યભયું હૈયું જંગલી પ્રાણીઓને એમનો સ્વભાવ ભુલાવી દેતું. ઝનૂની કે ઝેરીલા સાપ પોતાની હિંસક પ્રકૃતિને ભૂલી જતા.

દીપડાનો ભેટો

જીવનનાં છેલ્લાં વર્ષોમાં તેઓએ જંગલોમાં વાસ કર્યો અને તે પણ સાવ નિર્જન જંગલોમાં! શહેરમાં માણસથી માણસ ભટકાય એમ જંગલમાં જનવરે જનવર અથડાય. એક વાર દીપડાનો ભેટો થયો હતો.



૧૭૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

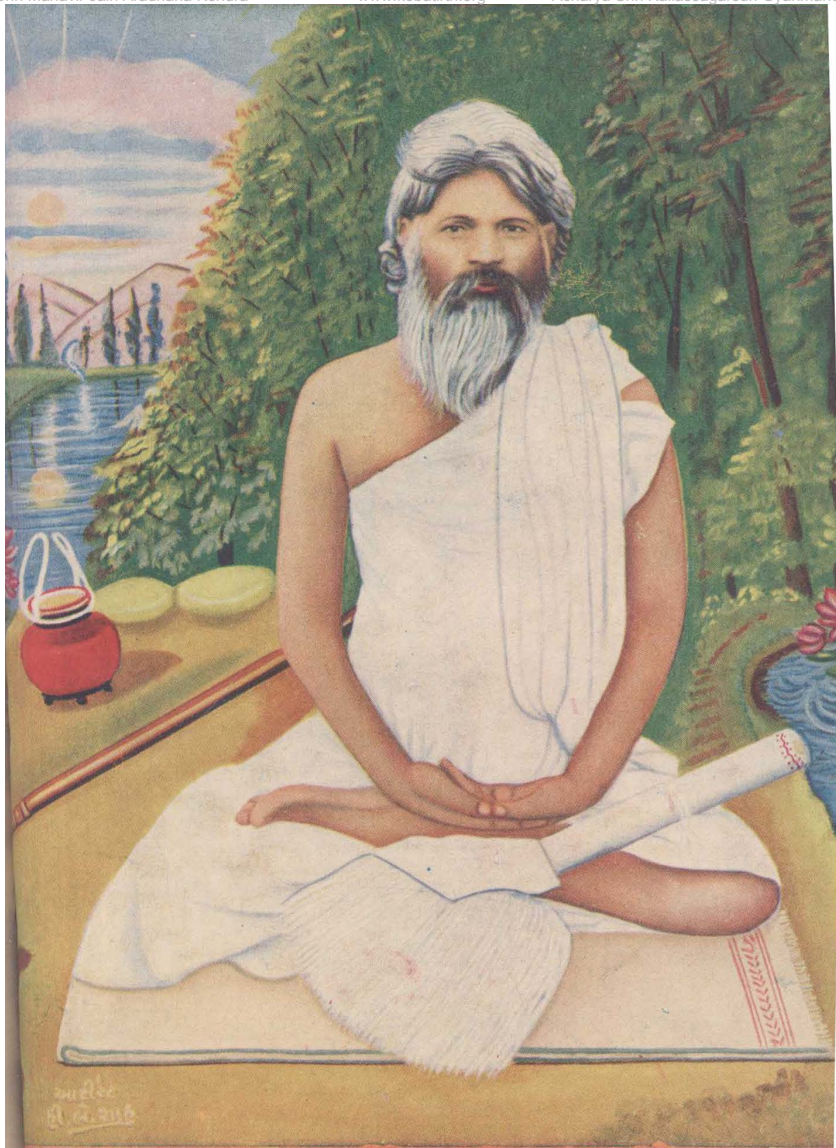
દીપડો વાંદરાના શિકારે નીકળ્યો હતો. સૂરિજી નજીક પહોંચતા જ દીપડો શિકાર છોડીને જંગલમાં અલોપ થઈ ગયો હતો.

શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિની નિર્ભય આત્મદશાથી એવા બનાવો બન્યા કે જેને જગત ચમત્કાર તરીકે ખપાવે. જગત તો સ્વાર્થની પૂજા કરે છે. જગતના લોકો પોતાનો કંઈ ને કંઈ સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા સૂરિજી પાસે આંટા મારવા લાગ્યા. અનેક રોગિયા-દોગિયાય આવવા લાગ્યા. સૂરિજી તો સદાય હૃદયમાં સહુના કલ્યાણના મંત્રો રટતા હતા. એમને સિદ્ધિઓમાં રસ નહોતો, ચમત્કારોથી નામના જમાવવી નહોતી. એ તો યોગી આનંદધનની માફક પોતાની ધ્યાનની મસ્તીમાં ડૂબેલા હતા. માગનારને ક્યારેક માગ્યું મળતું પણ ખરૂં. એટલે જેને કૃષ્ણે એ મહિમાનો વિસ્તાર કરે. કોઈકની પેટની પીડા મટી, તો કોઈકની સૂરિજીના આશીર્વાદે સંસારની ઉપાધિ ઘટી.



આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીને વંદન કરતા મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ





योगनिष्ठ आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागरसूरीश्वरः

આત્મખળનાં અજ્ઞવાણાં

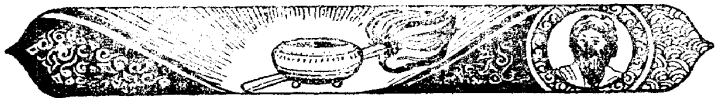
૧૭૭

વ્યાધિ ઠળી ગઈ !

વિ. સં. ૧૯૭૫ની વાત છે. માણુસાના શેઠ વીરચંદ કૃષ્ણાણને પેટની ભારે પીડા ઊપડતી; પીડા એવી થાય કે જાણે હાથાં મરણુ આવશે. અનેક ઊપચારો કરવા છતાં કોઈ ઔષધ કારગત નીવડ્યું નહિ. એક વાર પ્રતિક્રમણુ વખતે જ સખત પીડા ઊપડી; મૃત્યુ સામે આવીને ઊભું હોય એમ લાગ્યું. સૂરિજીએ એઘો ફેરવ્યો અને તેએ સારા થઈ ગયા. જન્મનો રોગ ગયો.

પેથાપુરના એક શ્રાવકને વ્યાખ્યાનમાં જ તાણુ આવી ગઈ. વર્ષોથી આ વ્યાધિ એમને વળગેલી હતી. સૂરિજીએ વ્યાખ્યાન પૂરું થયા પછી એમના શરીર પર એઘો ફેરવ્યો અને તાણુ આવતી હાંમેશને માટે બંધ થઈ ગઈ.

વિ. સં. ૧૯૫૯ના મોહરમના દિવસે એક જુવાન મહેસાણાથી મુંબઈ જતા અમદાવાદ



૧૭૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ઊતરીને સૂરિજીનાં દર્શન કરવા આવ્યો. આ જુવાન મુંબઈમાં ધંધાની શોધ માટે જતો હતો. સૂરિજીએ કેટલીક શિખામણો આપી. સાથોસાથ મુંબઈમાં પ્લેગ ચાલતો હોવાથી એક મંત્ર આપ્યો. આ મંત્ર ભણવાથી પ્લેગનો ભય ટળશે અને ઉન્નતિ થશે એમ કહ્યું. એ વ્યાક્તને તો મંત્રખળે પ્લેગ ન થયો, પણ એમણે મુંબઈમાં પ્લેગના કેટલાય દર્દીઓની સારવાર કરી અને છતાં પોતે જીવલેણ રોગથી બચી ગયા.

એક સાધ્વીજીને રાત્રે સર્પ કરડ્યો. સૂરિજીએ મંત્રેલું પાણી મોકલાવ્યું અને દંશની અસર ઊતરી ગઈ.

પેથાપુર ગામમાં એક જૈન સજ્જનને સર્પ કરડ્યો. સગાં-વહાલાં ભેગાં થયાં. એને મરી ગયેલો જાણી નનામી તૈયાર કરી અને મડદાંને ઉપાડીને સ્મશાને જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં સૂરિજીનો ભેટો થયો. એમણે લોકોને પૂછ્યું : 'ભાઈઓ, શું થયું છે ?'



આત્મખળનાં અજવાળાં

૧૭૯

લોકોએ જવાબ આપ્યો : ‘રાત્રે આ શ્રાવકને સર્પ કરડયો હતો અને તે મૃત્યુ પામ્યો છે.’

સૂરિએ સ્વાભાવિકતાથી કહ્યું : ‘ના હોય, હજી તો એ જીવતો છે.’ આમ કહીને એમણે નનામી છોડવા કહ્યું. કેટલાકે શ્રદ્ધાથી અને કેટલાકે કચવાતે મને નનામી છોડી. એના શરીર પર સૂરિએ ત્રણ વખત એવો ફેરવ્યો. પેલો માનવી આજસ મરડીને ઘેઠો થયો !

વચનસિદ્ધ વાણી

સૂરિ આતુર્માસ કરવા માટે સુરત આવ્યા હતા. એક વાર તેઓ તાપી નદીને કાંઠેથી પસાર થતા હતા. તાપીના ઊંડા જળમાં એક માછીમાર જળ નાખીને ઘેઠો હતો. માછલાં ફસાય એની રાહ બેતો હતો.

સૂરિ તેની સમીપ ગયા અને એને કહ્યું : ‘ભાઈ, તારી આ જળ બહાર કાઢી લે. તું મારા



૧૮૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

દેખતાં ફરી જાળ નાખીશ નહિ.’

માછીમાર પર સૂરિજીની વાતની કોઈ અસર ન થઈ. એમનો હુકમ માનવાની એને શી જરૂર? માછીમારને અવજયં ડાઈ સૂઝી. એણે પોતાની જાળ વધુ પહોળી કરી.

સૂરિજીએ એક કાંકરી લઈ ને પાણી તરફ ફેંકી અને બોલ્યા : ‘જેર, તારે જાળ નાખવી હોય તો નાખ. પહોળી કરવી હોય એટલી પહોળી કર પરંતુ એમાં એકેય માછલી આવશે નહિ.’

માછીમાર હસી પડ્યો. સૂરિજી તો કાંઠે કલાક સુધી નજર ઠેરવીને બિભા રહ્યા. માછીમારે માછલું સપડાવવા ઘણી માથાકૂટ કરી, જાળને ખૂબ ફેરવી પણ ખરી. પણ લાંબી મહેનતને અંતે જાળ કાઢીને જુએ છે તો જાળમાં એક નાનું માછલું પણ એને જોવા ન મળે. માછીમારને થયું કે નક્કી જાળ કોઈ યોગી લાગે છે. દોડીને એમને પગે પડ્યો અને કહ્યું :



આત્મબળનાં અજવાળાં

૧૮૧

‘ખાવાજી, કોઈ હુકમ આપો.’

સૂરિજીએ જવાબ આપ્યો : ‘આજનો દિવસ આ પાપની કમાણી બંધ કર ! જળ ઉઠાવી લે અને ઘેર જતો રહે.’

માછીમારે સૂરિજીને પગે લાગીને પોતાની જળ ઉઠાવી લીધી. એ ઘર તરફ ચાલવા લાગ્યો.

ભાવિના ભેદ ઉકેલ્યા

સૂરિજી જેમ જેમ બધાનો સંગ છોડતા ચાલ્યા, એમ એમ એમના સંગી વધવા લાગ્યા. અમદાવાદના શેઠ જગાભાઈ જેવા શ્રેષ્ઠીએ આવીને એક વાર કહ્યું : ‘ખાપજી, મલખાર ટીંબર નામની કંપની કાઢી છે.’

હજી એ પૂરું કહે તે પહેલાં જ સાધુરાજ ટપ દહને ઘાલે છે : ‘ખાટું કયું’. લીલાં ઝાડ વાઢવાનો ધંધો ? બંધ કર...’

પણ કંપની લાખ્યાની થાપણુથી શરૂ થઈ હતી એટલે એને બંધ કરવી એક માણસના હાથની વાત



૧૮૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ન હતી. આખરે સૂરિજીના શબ્દો સાચા પડ્યા. કંપની શરૂ થતાં પહેલાં તૂટી ગઈ. કેસ ચાલ્યો. દીવાની ને ફેજવાદારી ચાલી. સબ થવાનો ઘાટ આવ્યો.

જગાભાઈ શેઠ સૂરિજી પાસે આવ્યા. બહુ બહુ વિનંતિઓ કરી. આખરે એક માળા આપી : ‘ગણુજી, કર્યાં કર્મ છૂટતાં નથી, છતાં ધર્મ પસાચે સારું થશે.’

જગાભાઈને દાંડ તો ભરવો પડ્યો, પણ જલની સબ્જમાંથી છૂટી ગયા.

વિજ્ઞપુરના વતની યુનીલાલ દુર્લભદાસ એલ.એલ. ખી.નો અભ્યાસ કરે. પરીક્ષા અગાઉ ખીમારી-માં સપડાયા. પૂરતી તૈયારી થઈ નહિ. પરીક્ષા આપવાનું માંડી વાળ્યું. સૂરિજીને ખબર પડતાં એમને માથે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું : ‘પરીક્ષામાં જજો. જરૂર પાસ થઈશ.’ સૂરિજીની આજ્ઞા માની તેઓ પરીક્ષામાં બેઠા અને પાસ થયા.



આત્મખળનાં અજવાળાં

૧૮૩

સૂરિજનો શ્રી મોહનલાલ ભાખરીયાને ધનિષ્ઠ પરિચય હતો. એક વાર મોહનભાઈ ટાઈ ફોડમાં સપડાયા. તાવ હઠે જ નહિ. ડોક્ટરોને પણ ચિંતા થવા લાગી.

એ વખતે સૂરિજ એમના ઘેર આવ્યા. આવીને કહ્યું : ‘ક્યાં છે તાવ ? એ તો હઠી રહ્યો છે.’ અને જ્ઞેયું તો તાવ નીચી ડિગ્રીએ જતો હતો. સવારે તો મોહનલાલભાઈને સારું થઈ ગયું.

ચાતુર્માસ પ્રસંગે કોઈક વાર શ્રાવકોને યાલાવીને સૂરિજ કહે : ‘આજે સ્ટેશને જાએ. કોઈ આવનાર છે. જમવાની પણ જોગવાઈ રાખજો.’

‘પણ કોઈનો કાગળ તો નથી.’

‘છતાં જાએ.’

ને એ દિવસે મહેમાનો આવે જ.

વિ. સં. ૧૯૭૪માં સૂરિજ પોતાના વતન વિન્નપુરમાં આવ્યા. ત્યાં પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો હોવાથી



૧૮૪

બાળકોના યુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ગામ ખાલી થઈ ગયું હતું. સૂરિજી કાજુમિયાં નામના એક ભક્ત મુસ્લિમના ખેતરમાં આંખા નીચે રાવઠીમાં રહ્યા. જંગલમાં મંગલ થયું. આ આંખા પર છેલ્લાં ચાલીસ વર્ષથી કૃળ નહોતાં આવ્યાં; તે આંખા સૂરિજીના પવિત્ર પગલે, એ જ વર્ષે કૃળયો. એ પછી વર્ષોવર્ષ એના પર કૃળ આવવા લાગ્યાં. આજે પણ એ આંખા 'ગુરૂ આંખા' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

વર્ષોથી બંધ કમાડ ઊઘડ્યાં

રિદ્રોલ ગામના દેરાસરમાં એક ભૂગર્ભ ગૃહ હતું. ઘણા લોકોએ એ ખોલવા માટે પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ એને કોઈ ખોલી શક્યું નહિ. એક વખત સૂરિજી આ ગામમાં આવ્યા. ગામના જૈનોએ વર્ષોથી બંધ રહેલા ભૂગર્ભગૃહની વાત કરી. સૂરિજી ઊંડી સમાધિમાં ઊતરી ગયા. ધ્યાન કરીને જ્ઞેયું તો એમને અંદર પ્રભુનું બિંબ દેખાયું. બાજુમાં રમતા એક નિર્દોષ બાળકને ખોલાવીને આ દ્વાર ખોલવાનું કહ્યું. નાના



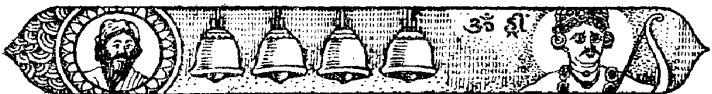
આત્મબળનાં અજવાળાં

૧૮૫

ખાળકે સહેજ જોરથી ધક્કો મારતાં જ વર્ષોથી બંધ રહેલાં કમાડ ખૂલી ગયાં.

જનને ઝૂકાવ્યા

શ્રી મોહનવિજયજી નામના એક સુરતી સાધુના શરીરમાં એકાએક જન (જન)નો પ્રવેશ થયો. જન એમના શરીરમાં પ્રવેશીને ખૂબ તોફાન મચાવતો. પહેલાં તો કોઈ રોગ ધારીને ઘણી સારવાર કરી, પણ દર્દ તો વધતું જ ચાલ્યું. શ્રી બુદ્ધિસાગરજીથી આ મુનિની વેદના જોઈ ન શકાઈ. એમણે એકાંતમાં શ્રી મોહનવિજયજીના દેહમાં ધર કરી રહેલા જનને પડકાર કર્યો. સૂરિજી તો મંત્રસાધક નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી હતા. બ્રહ્મચર્ય એ એક પ્રકારનું મોટું બળ છે. એમાં એમનું મંત્રબળ ભળી ગયું. એમણે જનને પકડાર કરતાં કહ્યું, ‘તેં એક ત્યાગી મુનિ પર કબજો જમાવીને ઘણું ખોટું કર્યું છે. તારી તાકાત બતાવ. હું સામનો કરવા તૈયાર છું. હવેથી આ મુનિરાજ તો શું, પરંતુ



૧૮૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

કોઈપણ ત્યાગી મુનિ પર પંબે માર્યો, તો પરિણામ સાડું નહિ આવે.’

જને ખૂબ ધમપછાડા કર્યાં. ભલભલાના છક્કા છટ્ટી જાય તેવા એ ધમપછાડા હતા, પરંતુ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીની પ્રખળ તાકાત પાસે જનને નમવું પડ્યું. સાધુરાજ સદાને માટે એ જનની પરેશાનીમાંથી મુક્ત થયા.

ભવિષ્ય ભાખી દીધું

સાચા યોગીને માટે ભવિષ્ય એ ખુલ્લી કિતાબ જેવું હોય છે. ભાવિને ભેદતી એમની નજર કોઈને આગાહીરૂપ લાગે ખરી, પણ એમને ભવિષ્યને ખોળવા જવું પડતું નથી; ભવિષ્યની ઘટનાઓ એમની સામે સાફ-સાફ ઊભી હોય છે. માણસાના એક સજ્જનનો પુત્ર રિસાઈને ઘેરથી ચાલ્યો ગયો. એમને શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ પર ભારે આરથા. આવીને સૂરિજીને પોતાની વીતકકથા કહી, ત્યારે સૂરિજીએ જવાબ



આત્મબળનાં અજવાળાં

૧૮૭

આપ્યો કે, 'બહુ ચિંતા કરશો નહિ. થોડા દિવસમાં જ તમારા પુત્રનો પત્ર આવશે.' થયું પણ એવું જ. આઠ દિવસ બાદ કલકત્તાથી એમના પુત્રનો કાગળ મળ્યો અને તેઓ ત્યાં જઈને એને પાછો લઈ આવ્યા.

એક ભાઈને પેથાપુરમાં ઉજવાણું કરવું હતું. સૂરિજીને તે અંગે મળવા જવાનો વિચાર કર્યો, પણ તે દિવસે જઈ શક્યા નહિ. ત્રીજે દિવસે ગયા ત્યારે સૂરિજીએ કહ્યું : 'કેમ, પરમ દિવસે આવવાના હતા ને?' બધાને આશ્ચર્ય થયું કે સૂરિજીને આ ખપ્પર કેવી રીતે પડી ગઈ?

એક વાર સૂરિજીના પડી ગયેલા દાંતને કેટલાક શ્રાવકોએ એક ડબ્બીમાં મૂકી, વાસકોપથી મંત્રી, તેને ઉપાશ્રયના નજીકના ખાડામાં દાટ્યો. સૂરિજીએ કહ્યું કે તેના પર પારસ-પીપળા-નું વૃક્ષ થશે અને ભવિષ્યમાં તે ધ્યાન ધરવાને માટે ઉપયોગી થઈ પડશે. આજે તેના પર એક સુંદર પારસ-પીપળો મોજુદ છે.



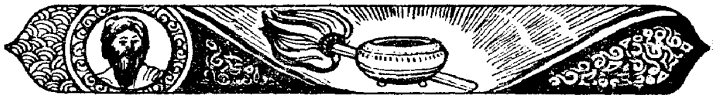
૧૮૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

વિરલ શક્તિથી દૂર દર્શન

પેથાપુરમાં સાગરગચ્છ અને વિમળગચ્છ બંનેનું જોર ચાલે. સૂરિજી તો ગચ્છના ભેદમાં માનનારા નહોતા. એમનું જ્ઞાની અને ધ્યાની ચિત્ત તો આવી સંકુચિતતાએને ક્યારનુંયે ભેદી ચૂક્યું હતું. બંને ગચ્છનાં બાળકો સાથે શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ સ્થંડીલ, (શૌચ) જઈ રહ્યા હતા. એવામાં રસ્તાની વચ્ચે એક સાપ પડેલો જોયો. બાળકો ગભરાઈ ગયા. સૂરિજીએ એમને હિંમત રાખવા કહ્યું. એમણે રસ્તાની વચ્ચે રહેલા સાપને પકડીને બાજુએ મૂકી દીધો. સૂરિજી સ્થંડીલ ગયા. સાગરગચ્છવાળા એક બાળકે કહ્યું, ‘જોયુંને, અમારા સૂરિ કેવા સમર્થ છે! સાપ જેવા સાપને પકડીને બાજુએ મૂકી દીધો.’

વિમળગચ્છનો બાળક આ સાંભળીને એકાએક બોલી ઊઠ્યો, ‘એહ! એમાં વળી કઈ મોટી વાત છે? સાપને તો મદારી પણ પકડે છે, પણ તમારા



આત્મબળનાં અજવાળાં

૧૮૯

સૂરિજીમાં શક્તિ હોય તો પેરિસમાં રહેલા મારા પિતા શું કરે છે તે મને બતાવે તો હું એમને ખરા કહું.’

થોડીવારમાં શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ પાછા આવ્યા. બાળકોએ ચડસાચડસીની વાત કરી. સૂરિજીએ વિમળગચ્છના બાળકને કહ્યું : ‘ભાઈ, તારી આંખો બંધ કર એટલે તને બધું જ દેખાશે.’

બાળકે થોડીવાર આંખો બંધ કરી અને પછી ખોલી. સૂરિજીએ મૂછયું : ‘શું જોયું ?’

બાળકે જવાબ આપ્યો : ‘અરે, આંખ બંધ કરી ત્યારે ફ્રાંસ દેશની રાજધાની પેરિસમાં રહેલા મારા પિતાજી દેખાયા. તેઓને પડી જવાથી ફેકચર થયું હોય એમ લાગ્યું.’

સૂરિજીએ કહ્યું, ‘હવે ઘેર જઈને તપાસ કરજે. તારે ઘેર આની ખબર આપતો તાર આવ્યો હશે.’ બાળક ઘર ભણી ગયો અને જોયું તો ઘેર તાર આવીને પડ્યો હતો !



૧૯૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

યોગનું ચરમ શિખર

‘ભાવનગર સમાચાર’ નામના ભાવનગરથી નીકળતા અઠવાડિકના તંત્રી શ્રી જયંતીલાલ મોરારજી મહેતાને તો સ્ફરિણના યોગ-પ્રભાવનો સાક્ષાત્ અનુભવ થયો હતો, એમણે સ્ફરિણને યોગવિદ્યાની તાકાત ખતાવવા કહ્યું ત્યારે સ્ફરિણએ પોતાની પ્રાણુશક્તિ પ્રહ્લરંદ્રમાં કેન્દ્રિત કરીને ખતાવી. તેમનું શરીર તંગ થઈ ગયું. પગનાં આંગળાં સાવ સીધા થઈ ગયાં. જયંતીભાઈ એ જ્ઞેયું તો નાડી બંધ હતી. હૃદયના ધબકારા સંભળાતા નહોતા. શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા પણ બિલકુલ થંભી ગઈ હતી. ધીરે ધીરે એ સપાટ અને નિશ્ચેષ્ટ લાગતું શરીર ચારેક આંગળાં ઊંચે આવ્યું. આ દૃશ્ય જોઈને તો જયંતીભાઈ સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા.

આગ બૂઝાવી

એક વાર શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ એમના શિષ્યોને વિભવપુરના ઉપાશ્રયમાં કોઈ સૂત્ર સમજાવતા હતા.



આત્મખળનાં અજવાળાં

૧૯૧

એકાએક તેઓ બોલતા બંધ થઈ ગયા. હથેળીઓ ઘસવા લાગ્યા. પાંચ મિનિટ સુધી તેઓ આમ હથેળીને એકબીજા સાથે ઘસતા રહ્યા. તેઓને આ રીતે હથેળી ઘસતા જોઈ એક શિષ્યે જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યું : ‘આપની હથેળીઓમાં ખંજવાળ આવતી લાગે છે. ખસ કે ખરબવું આપને પજવી રહ્યું છે કે શું?’

સૂરિજીએ હસતાં હસતાં કહ્યું, ‘ના રે ના. મને કશું થયું નથી. આ તો શત્રુંજયમાં ભગવાનના દેરાસરનો ચંદરવો એકાએક સળગી ઊઠ્યો હતો. પવનના સુસવાટાને કારણે પળવારમાં મોટી આગ લાગે તેવું હતું. આથી બંને હાથની હથેળીઓ મસળીને એ સળગતો ચંદરવો ખુઝાવી દીધો હતો.’

શિષ્યો તો ગુરુની વાત સાંભળીને આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયા. વિભવપુરના ઉપાશ્રયમાં બેઠા બેઠા કઈ રીતે ખસો માઈલ જેટલા દૂર આવેલા શત્રુંજયના દેરાસરનો ચંદરવો બે હથેળી ચોળીને ચોલવી નાખ્યો હશે? કેટલાક શિષ્યોએ આની સત્યાઈની ખાતરી કરવા



૧૯૨

બાળકોના ૧૬સાગરસૂરિજી

માટે ઝીણવટભરી તપાસ કરી. એમને જાણવા મળ્યું કે બરાબર જે સમયે ગુરુજીએ હથેળીઓ મસળી હતી, તે જ સમયે શત્રુજયના દેરાસરનો ચંદરવો સળગ્યો હતો. તે ઉપરાંત એમ પણ જાણવા મળ્યું કે એ આગ એકાએક ગેબી રીતે ઓલવાઈ પણ ગઈ હતી.

શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ પાસે પ્રત્યક્ષરૂપે મહાન પ્રતાપ હતો. હૃદયના વાત્સલ્યનું અખૂટ ઝરાણું વહેતું હતું. આત્માનું દિવ્ય સામર્થ્ય એમની પાસે હતું. આ બધું જ્યાં ભેગું મળે ત્યાં જે કાર્ય થાય તે આજે કદાચ ચમત્કાર લાગે.

હકીકતમાં આ ચમત્કાર એ તો આત્માની પ્રબળ તાકાતમાંથી આપોઆપ સર્જાતી સહજ પ્રક્રિયા હતી. સૂરિજીને માટે એ માન ખાટવાનું કે દામ પામવાનું સાધન નહોતું. આત્મામાં આપોઆપ સત્યની જે અનુભૂતિ થતી તે પ્રગટ થતાં સામાન્ય માણસને ચમત્કાર સમી લાગતી.

સાચી પ્રતિભા એ સ્વયં ચમત્કાર છે !

❧





ધંટાકર્ણની સ્થાપના

૧૭

અજ્ઞાન અંધકાર સર્જે છે.

આણુસમજ આપત્તિ લાવે છે.

અન્નણુ અને અજ્ઞાન માનવી આ આપત્તિને વહેમમાં ફેરવી નાખે છે.

મુનિ બુદ્ધિસાગરજી વિન્નપુર, પીલવાઈ, વસોડા અને માણુસાની ભૂમિમાં ઘૂમી રહ્યા હતા. જે ભૂમિમાં બાળપણુ પસાર કર્યું હતું, એ ભૂમિ માતાના ખોળા જેવી લાગતી હતી.

એમના હૃદયમાંથી આપોઆપ વતન માટે વહાલ



૧૯૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

છૂટતું, પણ વતનની દશા જોઈ એમની વેદનાનો પાર ન રહેતો.

ગામેગામ ભૂતપ્રેતની વાતો ચાલે. ઠેર ઠેર ડાકણ અને ચૂડેલના વળગાડથી ધૂણતા લોકો જોવા મળે. ભૂવાઓ ધારે તે કરે. ભોળી પ્રજા વહેમમાં દૂબી જાય. પ્રજાના શરીરમાં તાકાત તો ઘણી હતી, પણ એનું હૈયું સાવ નબળું પડી ગયું હતું.

સંસારી કાળથી આવા વહેમ તરફ બુદ્ધિસાગરજી મહારાજને ભારે નફરત હતી. એમને એની પોકળતાની ખબર હતી. ભૂતનો ભેટો કરવા એ ઠેર ઠેર ફરેલા પણ કયાંય ભૂત મળ્યું નહોતું. ભયને લોકો ભૂતનો વેશ પહેરાવતા હતા.

પોતાના વતનની અવદશા જોઈને એમનું કાળજું કોરી ખાવા લાગ્યું. કોઈ મોંમાં ખાસડું લઈ કબરે જાય; કોઈ પીરના થાનકે જઈ પંજ છાતીએ લે. ગરજે ગમે તેનો ગમે તેવો પ્રસાદ ચાખે !



ઘંટાકર્ણની સ્થાપના

૧૯૫

માનવતાની આ ઘેહાલી મહાસાધુના કરુણા-
લીના અંતરને ઘેચેન બનાવી રહી.

એમણે આત્માની વાતો કરી, સોએ એકાદને
ગળે એ માંડ ઊતરી. એમણે ચમત્કારની વાતો કરી;
સોમાંથી નવ્વાણુંને ગળે એ ઊતરી.

એમણે પોકાર કર્યો : ‘ અંતરમાં આત્મજ્યોતિ
પ્રગટાવો, અદ્ભુત આત્માનંદ મળશે.’

પરંતુ જગતના રસ અને રાહ જાણે જુદા હતા.
એ તો એમ જ માને કે સાધનાનો પંથ તો સાધુનો.
પોતાને તો ચમત્કાર જોઈએ. જ્યાં ચમત્કાર, ત્યાં
નમસ્કાર !

પોતાના વિચારો પ્રગટ કરતા એ સાધુરાજ
કહે છે : ‘ નિષ્કલંક વજાંગ પ્રહ્લચર્ય આજે કોઈએ
જોયું નથી. આત્માની નિર્ભયતા અદ્દશ્ય થઈ છે.
ધર્મ સગવડિયો બન્યો છે. માન્યા માટે માથું આપ-
વાની તમન્ના નથી. સેવામાંય સ્વાર્થની મોટાઈ છે.’



૧૯૬

બાળકોના ભુદ્ધિસાગરસૂરિજી

આવા સમાજને દોરવો કઈ રીતે? પોતે યોગના અભ્યાસી હતા. અંતરમાં જીવોના કલ્યાણ માટે કંઈક કરી છૂટવાનો એ વિચાર કરી રહ્યા. માણસ મનથી ગુલામ બન્યો હતો. વહેમનો શિકાર બન્યો હતો. દુર્દશાને જોઈ તેઓ મનોમન વિચારે છે—

‘કલ્યાણ અને પ્રેમનો ઝરો માનવીના હૃદયમાંથી શોષાઈ ગયો છે. ચિંતા, અસંતોષ અને ઈર્ષ્યા આજે માનવજીવનનાં ખાસ અંગ બન્યાં છે. દેહનું જ પૂરું ભાન ન હોય, ત્યાં આત્માની પિછાન કોને હોય? માણસ જાણે જીવતું ભૂત બન્યો છે. ભૂતને ભૂત જ મળે. બીજું શું મળે?’

સાધુની કરુણા અજબ હતી. એ તો મહુડીના દેરાસરના ભોંયરામાં આસો વદી તેરસની વહેલી સવારના ચાર વાગતાંથી પન્નાસન લગાવીને બેસી ગયા. છેલ્લા ત્રણ દિવસથી ન ખાવું, ન પીવું, ન હાજત—પાણી. અંગને સહેજે હલાવ્યા વિના આ સાધના કરવાની હતી.



घंटाकर्णनी स्थापना

१८७

मंत्रसिद्धिनां त्रणु दिव्यदर्शिनो. आमांथी ऐकनुंय
दर्शनं थाय तो मंत्रसिद्धिं भजे. आ साधुने तो
अमासनी पाछली रात्रे त्रणु दिव्य दर्शिनो थयां, छतां
तेअो तो ऐ न ध्यानमग्न दशाभां डूपी रह्या. ऐमनो
संकल्प तो श्री घंटाकर्णु वीरनां साक्षात् दर्शनं
करवानो હતો.

वेदिकाમાંથી ऐક પ્રચંડ મહાપુરુષ પ્રગટયા.
હાથમાં ધનુષ અને બાણ સાથે એ ધીરે ધીરે ઊંચે
આવ્યા. કાનમાં ઝળકતા કુંડળ, માથે ચળકતો મુકુટ
અને હાથમાં અજ્ઞેય વીરતાને બતાવતાં ધનુષ-બાણ.
કેડે કચ્છસહિત પ્રગટ થયેલ આ વીર પુરુષનું દર્શન
સાધુના મનમાં રમી રહ્યું. એમણે ધરાઈ-ધરાઈ એનાં
દર્શન કર્યાં. થોડા સમયમાં એ આકૃતિ અદૃશ્ય થઈ.

ત્રણુ દિવસ બાદ આ સાધુ બહાર આવ્યા.
એમના મુખ પર દિવ્ય પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો હતો.
સાધુએ ઉપાશ્રયમાં જઈને જે ઘંટાકરણુ વીરની



૧૬૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્રી

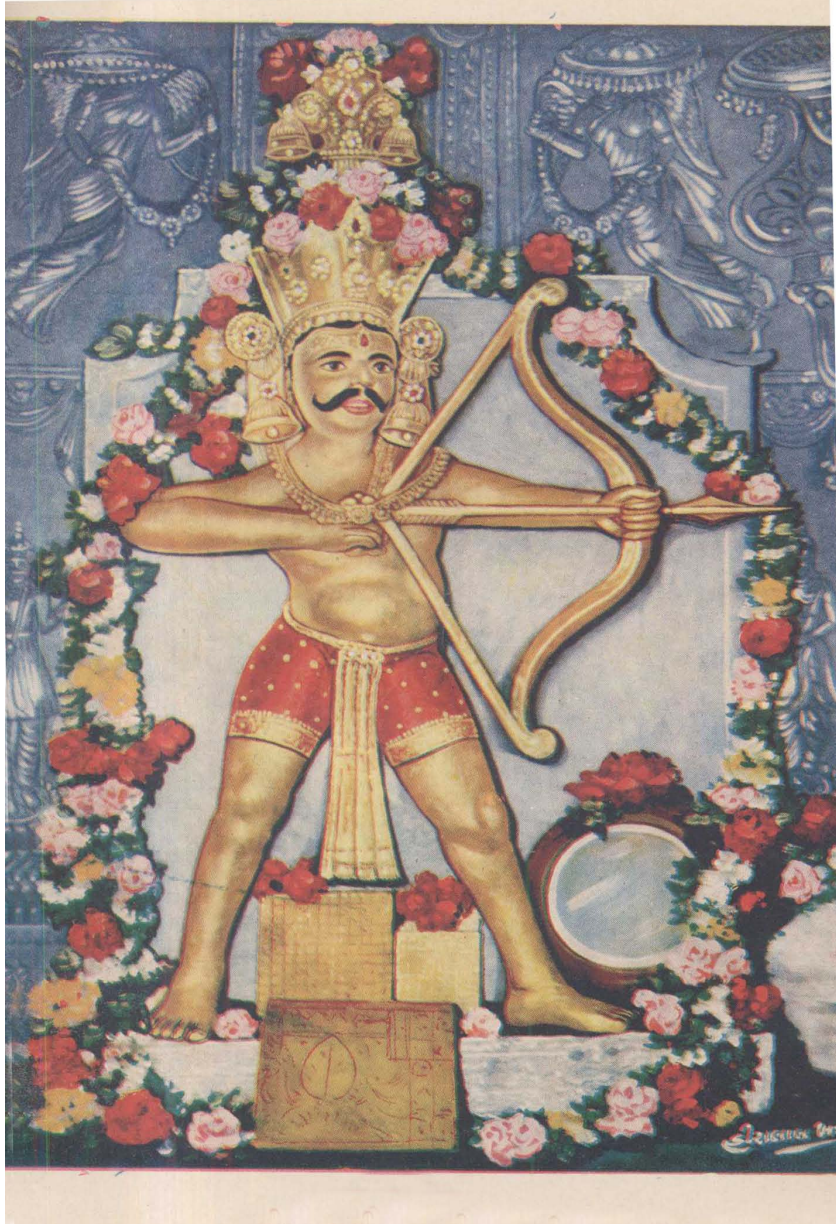
મૂર્તિનાં દર્શન થયા હતા તેની મૂર્તિ દીવાલ પર ચાકથી દોરી.

પછી તેઓએ શિલ્પીઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું : 'મેં સ્વપ્નમાં નીરખેલી મૂર્તિને તમે પથ્થરમાં ભક્તિ-ભાવપૂર્વક સાકાર કરો. જુઓ, એના હાથમાં સંકલ્પનું તીર અને સિદ્ધિનું બાણ છે. એનું એક કદમ આગળ બઢાવેલું છે. કેડ પર યોગીના જેવો લંગોટ છે. મસ્તકે રાબનો મુગટ છે. એની મૂછો મૃત્યુંજય છે. એની આંખમાં અભય છે.'

સાધુએ કરેલું વીરનું વર્ણન અનેરું હતું. એની મૂર્તિ ઘડવી મુશ્કેલ હતી, પણ જમાનો સહકારનો હતો. શિલ્પીઓ રાત-દિવસ મથ્યા. આખરે મૂર્તિ તૈયાર થઈ.

વળી મનમાં પ્રશ્ન થયો કે સંસારમાં મૂર્તિઓ કયાં ઓછી છે? પૂન-અલંકારના આડંબર કયાં ઓછા ચાલે છે કે નવા વધારવા ?





ઘંટાકર્ણની સ્થાપના

૧૯૯

જોગીરાજે મધુપૂરીમાં (મહુડી ગામમાં) આ મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત કરી; પણ સાથોસાથ એક નિયમ પણ નક્કી કર્યો કે મૂર્તિની રોજેરોજની પૂજા બંધ. બાર મહિને માત્ર એક જ વાર, કાળી ચૌદશની રાત્રે, હોમ-હવન સાથે, એની કેસરથી પૂજા થાય. એ માટે જોગીરાજે મંત્રો બનાવ્યા. એ મંત્રો હોમ વખતે બોલવાના.

આ સમકીતી દેવને નિવેદનમાં માત્ર સુખડી ચડે. ગમે તેટલી સુખડી ચડે, પણ એ મંદિરની દીવાલની બહાર લઈ જવાય નહિ, અને રાત વાસી રખાય નહિ. ત્યાં ખવાય તેટલી ખાવ, બાકી વહેંચો-નાતજતના ભેદ વગર સૌને વહેંચો !

ગામની અઢારે કોમ એ સુખડી પામે. જાણે સુખડીનું સદાપ્રત બાંધ્યું.

બુદ્ધિસાગરજી તે અઢારે આલમના અવધૂત હતા. સાંપ્રદાયિકતા કે સંકુચિતતા એ મુનિના હૈયામાં નહોતી. એ સહુના હતા, સહુ એમના હતા.



૨૦૦

બાળકોના યુદ્ધસાગરસૂરિજી

વિ. સં. ૧૯૮૦ ના માગશર સુદી ખીજના દિવસે આ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરી.

દેવનું નામ ઘંટાકર્ણ.

જાણીતા વીરોમાંના એ એક. ઊંચા થંભ પર એક મોટા ઘંટ પણ મંત્રિત કરીને મૂક્યો. જે ઘંટા આજે પણ એ દેવનો મહિમા ગજવી રહી છે.

‘દેવ ઊભા છે, પણ સહુથી મોટી આસ્થા છે. મનને ચોખ્ખું રાખો. તમારી નાવને શ્રદ્ધાના સુકાનથી હાંકો. ખેડો પાર થઈ જશે.’

ચોગીરાજનો આ દિવ્ય સંદેશ આજે પણ સંભળાય છે.

સાધુરાજને આ વીરના પૂજનનો વિરોધ કરનારા પણ મળ્યા. એમણે ‘જૈન ધાર્મિક શંકા સમાધાન’ નામના ગ્રંથમાં ઘંટાકર્ણ મંત્રની પૂર્વાચાર્યોએ કરેલી મહત્તા દર્શાવી અને સુખડી ધરાવવાની વિધિની પરંપરા ખતાવી.



ઘંટાકર્ણની સ્થાપના

૨૦૧

આસપાસના પ્રદેશના લોકોના વહેમનાં જાળાંઓ ભેદાઈ ગયાં. ભ્રષ્ટ થતી પ્રજનાં સત્ત્વનું ધર્મ, આસ્થા અને આચારની ત્રિવેણીથી રક્ષણ કર્યું. હજારો ભાવિકોને નવી આસ્થા મળી, સાચી શ્રદ્ધા મળી. ભૂત-પ્રેત અને પીરના વહેમમાં ડૂબેલી પ્રજાને નવું બળ મળ્યું. એના હૈયાની વીરતા જાગી ઊઠી; અંતરની શ્રદ્ધા પ્રગટી નીકળી.

હારેલા અને થાકેલા મનની કાણી નાવને જાણે તારણરૂપ દૈવી સહારો મળ્યો. આ દૈવી સહારો આત્માની તાકાત ખીલવનારો અને એ જ સાધુરાજનો હેતુ હતો.

આજે તો મહુડી હાજરાહજૂર દેવશ્રી ઘંટાકર્ણ વીરનું ચમત્કારિક તીર્થ બન્યું છે. અઢારે આલમના યાત્રાળુઓ આવીને દેવને ચરણે પોતાનો ભાવભીનો અર્ધ્ય ધરે છે.

આજે વર્ષે દસેક લાખ યાત્રાળુઓ આ તીર્થની યાત્રાએ આવે છે. એમાં પણ કાળીચૌદશે હવન થાય



૨૦૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

છે, ત્યારે દેશ અને વિદેશમાંથી ત્રીસથી પાંત્રીસ હજાર યાત્રાળુઓ આવે છે. સવા રૂપિયાથી માંડીને સવા લાખ રૂપિયા સુધીની સુખડી ચડાવાય છે. મહિને સરેરાશ પોણે લાખ રૂપિયાની સુખડી અહીંના સુખડીઘરમાંથી વેચાય છે. સુખડીનો આ પ્રસાદ મંદિરની ખહાર લઈ જવાતો નથી. આશરે પંદર એકરના વિસ્તારમાં વિસ્તરેલા આ ધર્મસ્થાનમાં યાત્રાળુઓના ધસારાને પહોંચી વળવા તેર લાખના ખર્ચે નવી ધર્મ-શાળા તૈયાર કરાઈ છે. અહીંની ભોજનશાળામાં માત્ર પ્રતીકરૂપે જ રૂપિયા લઈને શુદ્ધ ધીની રસોઈ જમાડવામાં આવે છે. કાળીચૌદશના દિવસે દશથી પંદર હજાર લોકો આ રસોડે જમે છે.

સંસારની ભૌતિક લાલસાથી આવેલો યાત્રાળુ અહીંથી આધ્યાત્મિક ભાવનાનું ભાતું લઈને જાય છે.

૭





૧૦૮ અમર શિબ્દો

૧૮

નાનકડો બાળક.

એને ભણવાની લગની લાગી. મનમાં થયું કે મારે ખૂબ ખૂબ ભણવું છે, ઘણું ઘણું જાણવું છે અને વિદ્વાન તરીકે પંકાવું છે.

માતા સરસ્વતીની એક છપ્પી મળી. છપ્પી લઈને ઘરના ગોખમાં મૂકી.

સવારમાં ઊઠીને એ માતા સરસ્વતીનું નામ લે, નાહી-ઘોઈ છપ્પીને પ્રણામ કરે, નિશાળે જાય, નિશાળમાં ગુરુજનો આ છોકરા પર ખૂબ ભાવ રાખે.

સાંજે નિશાળેથી છટીને ઘેર આવે. કકડીને ભૂખ લાગી હોય, ખૂબ થાક લાગ્યો હોય, તોય આ છોકરો



૨૦૪

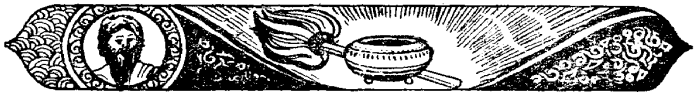
બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

તો ઘેર આવી દફતર ટીંગાડે. હાથપગ ધૂએ. માતા સરસ્વતીને દીવો કરે, પછી પેટને ભાડું આપે.

ક્યારેક નિશાળમાં કોઈ દાખલો ન આવડે ત્યારે બાળકનું મન મૂંઝાઈ જાય. ઘેર આવી સરસ્વતીની છબી સામે હાથ જોડી એ આજીજી કરે : ‘મા ! મારા પર પ્રસન્ન થાવ. મા ! તમે કહો તે તમારી સેવા કરું. આજે નીમ લઉં છું કે જ્યાં સુધી તમે પ્રસન્ન નહિ થાવ ત્યાં લગી પાન, સોપારી અડદની દાળ અને ટીંડોળાનું શાક ખાઈશ નહિ.’

એવામાં એને એક મંત્ર મળી ગયો. કોઈ જૂના પાનાં પર એ મંત્ર લખેલો હતો. માતા સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરવાનો મંત્ર.

ખોવાયેલા બાળકને ઘર મળતાં જોડેલો આનંદ થાય તેટલો આનંદ આ બાળકને સરસ્વતીનો મંત્ર મળતા થયો. એ રોજ રોજ મંત્રનો જપ જપે. લખેલા કાગળ પર કદી પગ ન મૂકે. કોઈ ગોઠિયો એમ કરતો



૧૦૮ અમર શિલ્પો

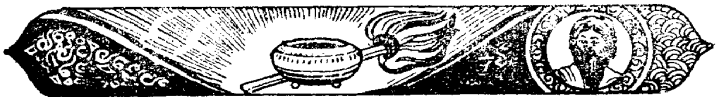
૨૦૫

તો આ બાળકનું અંતર કકળી ઊઠે. એ બધાના સોગંદ ખાય, પણ માતા સરસ્વતીના સોગન તો કદી ન ખાય.

બાપ ખેતી કરવાનું કહે. મન વિદ્યા મેળવવાનું કહે. હજી ખેડવા કરતાં એને પુસ્તકો વાંચવાં વધુ પ્રિય બન્યાં. પાકની લણણીને બદલે જ્ઞાનની લણણીને એને રંગ લાગ્યો.

આ ખેડૂતના દીકરાની જ્ઞાનની ખેતી સદા ચાલુ રહી. બહેચરદાસમાંથી બુદ્ધિસાગર બન્યા. આચાર્ય બન્યા, યોગનિષ્ઠ કહેવાયા. સંતો, મહંતો, રાજાઓ, તવંગરો અને ભક્તોની એમની આસપાસ ઠઠ જામવા લાગી, પણ સરસ્વતીની ઉપાસનાને કદી આંચ આવવા દીધી નહિ.

અભ્યાસ માત્ર છ ચોપડી સુધીનો થઈ શક્યો, પણ સરસ્વતીના સાધકની સાધના તો જીવનભર ચાલુ રહી.



૨૦૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

બાળપણમાં ડાહ્યાભાઈ નામના મિત્રનો મોટો સાથ મળ્યો. આ ડાહ્યાભાઈ પાસે પુસ્તકોનો ભંડાર હતો. સરસ્વતીનો ચાહક એ ભંડારમાં એકલીન ખની ગયો. વત્સરાજ જી નામના ખારોટનો એમને મેળાપ થયો. ખારોટને ગજથૂથીમાં કવિતાદેવી વરી હોય છે. વાતવાતમાં કવિતા રચી નાખે.

આ બાળક મનમાં વિચાર કરે : કવિ દલપતરામ કેવા હશે ? જી ખારોટ તો પળમાં કાવ્ય રચી દે છે ! આવાં કાવ્યો હું ન રચી શકું ?

તરત દોડ્યો માતા સરસ્વતીના ગોખ ભણી. યે હાથ ભેડી પ્રાર્થના કરી : ‘ હે મા, મને શક્તિ આપ. મારે કવિતા રચવી છે. મા ! તારા આશિષ આપ.’

બાળકના હૃદયમાં કવિતાની જ્યોત જાગી ઊઠી. અંતરમાં સૂતેલી કાવ્યવીણાના તાર રણજણી ઊઠ્યા. મનમાં કંઈકંઈ ભાવો ગૂંજવા લાગ્યા. અજબગજબની ઊર્મિઓ ઊભરાવા લાગી. આપોઆપ એક કાવ્યની રચના થઈ :



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૦૭

‘ઓ ઈશ્વર માયાપ તું, તું છે તારણહાર;
 સારો કર મુજને પ્રભુ, લે મારી સંભાળ.
 સારી વિદ્યા આપ તું, દુઃખુર્ણ દોષો ટાળ;
 કૃપા કરી મુજને પ્રભુ, ગણજે તારો બાળ.
 જગમાં મોટો તું ધણી, તું મોટો રખવાળ;
 સત્ય માર્ગમાં દોરજે, કરજે મુજ પર વહાલ.
 મારા સહુ અપરાધને, કરજે પ્રેમે માફ;
 ભૂલ ચૂક સુધારીને, મનને કરજે સાફ.
 અદ્વૈતપુષ્પાદ છે માહરી, આપો મુજને જ્ઞાન;
 નમન કરું વંદુ સદા, આપો મુજને સાન.’

કવિતાનું ઝરાણું કેવી સુંદર રીતે ફૂટી નીકળ્યું!
 સાહિત્યનું સર્જન અને આત્માની સાધના એ બે
 એમનાં જીવનનાં મુખ્ય ધ્યેય. આ બંને ધ્યેયોનો
 સુમેળ આ કાવ્યથી થયો. કવિતાની કલા અંતરની
 ભાવનામાં એકરૂપ બની ગઈ.

આરંભની કવિતામાં ભાવના હતી, તેા ધીમે
 ધીમે એમાં ઊંડાણ સધાવા લાગ્યું. માત્રામેળ અને
 છંદમેળથી એમની કવિતા વધારે ગૌરવવંતી અને
 મનમોહક બની.



૨૦૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

સાધુ બન્યા. સાધના ચાલુ રહી. સાથે સાથે સાહિત્યસર્જનનું અને કવિત્વનું એ ઝરણુંય વહેતું રહ્યું.

એ જમાનામાં સાધુસમુદાય શિષ્યોની સંખ્યા વધારવાની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો હતો. જેમ વધારે શિષ્યો એમ મહત્તા વધારે. શ્રાવકો એમના સંખ્યાબળને ભેદ એમને વધુ પૂજનીય અને પ્રભાવશાળી માને. જે સાધુને એાછા શિષ્યો એની એાછી ભક્તિ થાય.

શિષ્ય બનાવવાનો મોહ વધતો ચાલ્યો. સંખ્યા વધારવા પર નજર રહેતી તેથી પાત્રતા બહુ એાછી બેવાતી.

એક વખત તો એવો આવ્યો કે જૈન બાળકોની સ્થિતિ બેખમમાં આવી ગઈ. બાળક કલાક-બે કલાક ન દેખાય તો મા-બાપના હૈયે ફાળ પડતી. એની શોધ એના ગોઠિયાને ઘેર નહિ, પણ અપાસરે થતી!

બાળકોને ભોળવીને, સંતાડીને અને ભગાડીને સાધુનો વેશ પહેરાવી દેવામાં આવતો.



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૦૯

બુદ્ધિસાગરજી મહારાજ વિચાર કરે છે કે કરવું શું? લોકોમાં વાતો થતી હતી કે એક સાધુરાજે તો એકસો ને આઠ શિષ્યો કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી.

બુદ્ધિસાગરજી મહારાજને આવી વાતોથી ભારે દુઃખ થતું. તેઓ વિચાર કરતા કે આવા વગર વિચારે થયેલા અનેક સાધુઓ શાસનનું કશુંય કલ્યાણ નહિ કરી શકે. સમજીને સાધુતા સ્વીકારનાર એક સાધુ અનેકનો તારક બનશે.

પોતે એવા શિષ્યો ચાહતા હતા જે સદા અમર હોય, કદી પણ વેશ છોડીને ભાગી ન જાય. ક્યારેય શાસનની અવહેલના ન કરે.

એમણે મનોમન નિરધાર કર્યો કે પેલા પૂજનીય સાધુની માફક હું પણ એકસો ને આઠ શિષ્યો બનાવીશ, પરંતુ એ અંતરૂપે. મારી પાછળ જે સદા ચમક્યા કરે. મારા વિચારોને હમેશાં મૂર્ત કર્યા કરે. મારી ભાવનાઓને સમાજના ખૂણેખૂણે પહોંચાડે અને



૨૧૦

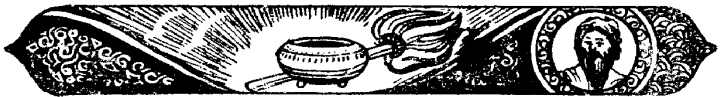
બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ન્યાં નય ત્યાં સહુનું કલ્યાણ કરે—આવા એકસો આઠ ગ્રંથશિષ્યો તૈયાર કરીશ.

જ્ઞાનની સાધના હતી, કવિની કલ્પના હતી, ચિંતકનું ચિંતન હતું, અને પાંડિતોએ વિદ્વત્તાનું દાન કર્યું હતું. વળી ગુરુદેવોના આશીર્વાદનું બળ પણ હતું. તો પછી હવે વાર શેની ?

એવામાં એ સાધુરાજની કલમને વહેતી મૂકનારી એક ઘટના બની. દીક્ષા જીવનનું પહેલું ચાતુર્માસ સુરતમાં કર્યું. આ સમયે એમના હાથમાં એક પુસ્તક આવ્યું. પુસ્તકનું નામ હતું, ‘જૈનધર્મ અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો મુકાબલો.’

એનો હેતુ જૈનધર્મને ઉતારી પાડવાનો અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો મહિમા ખતાવવાનો હતો. જે એમાં કેવળ ખ્રિસ્તી ધર્મની મહત્તા ખતાવી હોત તો મહારાજ-શ્રીને એની સામે હરકત નહોતી. જે એમાં સર્વધર્મ સમભાવની વાત હોત તો પણ તેઓ એનાં સારાં



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૨૧

તત્ત્વોનો આદર કરત. દલીલપૂર્વક કોઈ તાત્ત્વિક વિચારણા આપી હોત તો એથી પણ એમને ખૂબ આનંદ થાત.

પણ આ પુસ્તક તો કોઈ જુદા જ હેતુસર લખાયું હતું. એનો ધરાદો સ્વધર્મની પ્રતિષ્ઠા માટે અન્ય ધર્મની નિંદા કરવાનો હતો.

જૈન ધર્મને હીણો ચીતરવા માટે લખનારે પોકળ દલીલો અને જુદા આક્ષેપો કર્યા હતાં; શરમ ઊપજે એવી ટીકાઓ પણ કરી હતી.

વળી આ પુસ્તકનો લેખક કોઈ ખ્રિસ્તી કે ખ્રિસ્તી ધર્મનો પાદરી નહોતો; પણ એક જૈન હતો અને તે પણ વટલેલ જૈન સાધુ હતો. એમનું મૂળ નામ જિત-મુનિ હતું, પરંતુ મિશનરીઓની મોહબળમાં ફસાઈને એણે જૈન દીક્ષા છોડી દીધી હતી અને જયમલ પદમીંગ એવું નવું નામ ધારણ કર્યું હતું. આવાં પુસ્તકોથી ખ્રિસ્તી ધર્મનો વિજય વાવટો ફરકાવવા એ નીકળ્યો હતો.



૨૧૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

સહુનાં દિલ ઘવાયાં હતાં. સમગ્ર સંઘમાં બળભળાટ મચી ગયો હતો. બધાને કારી ઘા લાગ્યો હતો કારણ કે એણે ખ્રિસ્તી ધર્મનો પ્રચાર કરવામાં જૈન ધર્મ પર સાવ ખોટા આક્ષેપો કર્યા હતા. પેટ ભરીને વિષવમન કર્યું હતું. આવે સમયે કોણ જાણે કેમ, પણ કોઈની જબાન ખૂલી નહીં. અંતર સહુનું સળગે, પણ જીભ પર ઉહંકારો ય ન આવે !

સત્યના ચાહક મુનિરાજ બુદ્ધિસાગરજીથી આ બધું જોયું જતું નહીં. એમનું હૈયું કકળી ઊઠ્યું. જાહેરમાં ચર્ચા કરવા આહ્વાન આપ્યું. કહ્યું કે હું તમારા પુસ્તકના ખોટા આક્ષેપો અંગે જવાબ આપવા ચાહું છું, આપ કહેા તે સમયે અને સ્થળે હાજર થઈશ.

નિંદાખોરનું હૃદય ખીકણ હોય છે. પોતાની ખીક છૂપાવવા જ ખીજની નિંદા કરતો હોય છે. મુનિરાજની વિદ્વત્તા તો જાણીતી હતી. એમની વાદ-વિવાદની શક્તિથી તો ભલભલા અંજઈ જતા. મુનિ-



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૧૩

રાજના પડકારનો કોઈ એ સ્વીકાર કર્યો નહીં. સિંહનું ચામડું ચોઠીને ફરતું લુચ્યું શિયાળ કઢી ગર્જના કરી શકે ખરું? મુનિ બુદ્ધિસાગરજીના પડકારનો કરો જવાબ ન મળ્યો. મુનિરાજ જાણતા હતા કે આવાં પુસ્તકો એ તો ચેપી રોગ જેવાં કહેવાય. એને તો ઊગતા જ ડામી દેવા બેઠાં એ.

શ્રી બુદ્ધિસાગરજી તો પલાંઠી લગાવીને બેસી ગયા. ઘૂંટણને આધારે નોટખુકને ટેકવીને લખવા માંડયા. ખરૂંની કલમથી લખવાનું શરૂ કર્યું. રોજમેળ જેવી ડાયરીમાં એ પુસ્તકની એકેએક દલીલનો સચોટ જવાબ આપવા માંડ્યો.

કામ માથે લીધું એટલે પૂરું પાડવું જ એ તો એમનો સ્વભાવ હતો. દસ દિવસમાં તો એમણે એ લખાણ પૂરું કર્યું. હૃદયમાં સંતાપ એટલો બધો કે કલમ વણથંભી જ વહી રહી હતી અને અઠીસો પાનાંનો એક ઉમદા ગ્રંથ બેતબેતામાં લખાઈ ગયો. કયાંય આપવડાઈ કે પરનિંદા નહીં, ક્યાંય આકરી



૨૧૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસરિછ

તીખાશ કે અઘટિત આક્ષેપ નહીં. લખાણના પાને પાને એમના સૌજન્યની સુવાસ મહેંકે. એમાં એમણે વિરોધીની એકેએક દલીલનો જવાબ આપ્યો હતો, એનું અજ્ઞાન ખુલ્લું પાડ્યું હતું, એની મેલી મુરાદને છતી કરી દીધી હતી.

આ ગ્રંથનું નામ રાખ્યું—‘જૈન ધર્મ અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો મુકાબલો—તેમાં જૈન-ખ્રિસ્તી સંવાદ.’

ગ્રંથ લખીને શ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ શ્રી મોહનલાલજી મહારાજને ખતાવ્યો. મહારાજશ્રીએ વ્યાખ્યાનમાં એની મુક્ત મને પ્રશંસા કરી. સુરતના શ્રીસંઘે જ પુસ્તક છપાવવાનું હોંશભેર માથે લીધું. એ ગ્રંથ છપાયો. એની નકલો ઠેર ઠેર વહેંચવામાં આવી.

એક નકલ જયમલ પદ્મીંગને પહોંચાડવામાં આવી. એ વાંચતાં જ જયમલનો જીવ ઊડી ગયો. એની એકેએક વાતનું આમાં સચોટ ખંડન કરવામાં આવ્યું હતું. જૈનધર્મની ખદખોઈ કરવાની એની



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૧૫

મહેનત એને પોતાને જ ભારે પડી. આખરે સુરત-
માંથી એને ભાગી નીકળવું પડ્યું.

આ અગાઉ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીએ ઘણાં કાવ્યો
રચ્યાં હતાં પણ એમનો આ પહેલો ગ્રંથ તો ગદ્યમાં
જ લખાયો.

એકસો ને આઠ ગ્રંથશિષ્યો રચવાનો એમનો
ભેખ હતો. એવામાં વિ. સં. ૧૯૮૦ માં ક્ષીણ થતા
દેહને જોઈને ડોક્ટરે જાહેર કર્યું કે મધુપ્રમેહનો રોગ
એટલો વધેલો છે કે આવો રોગી છ માસથી વધુ ન ભાળે.

મૃત્યુને તરી ગયેલા સૂરિરાજ બુદ્ધિસાગરજી હસ્યા
અને કહ્યું, ‘હજી તો મારે ઘણા શિષ્યો ણનાવવાના
બાકી છે, ઘણું કામ બાકી છે.’

આ વેળાએ ઉપસ્થિત એક શ્રાવકે સૂરિજીને કહ્યું :
‘અરે ! આપ આ કેવી વાત કરો છો ? આપે શાસન
પર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. આપને વળી શિષ્યોનો કયાં
તોટો છે ?’



૨૧૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

સૂરિજીએ જવાબ વાળ્યો, ‘ભાઈ, આ તો મારા એકસો ને આઠ શિષ્યો રચવાના મનસૂબાની વાત છે. મારે એકસો ને આઠ અમર ગ્રંથશિષ્યો રચવા છે. હવે કામ વેગે ઉપાડવું પડશે.’

એમણે આ માટે ‘અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ’ નામની સંસ્થા સ્થાપી. આ સંસ્થા દ્વારા પોતાના ગ્રંથશિષ્યોને પ્રગટ કરવાનો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો. આ બંધભાગી સંસ્થાએ ગ્રંથશિષ્યો પ્રગટ કરવાનું કામ ખરાખર કરી જાણ્યું.

વિ. સં. ૧૯૮૦ માં એમણે પેથાપુરમાં ચાતુર્માસ ક્યું. પુસ્તક પ્રકાશનનું કામ ખૂબ ઝડપી ગતિએ ચાલવા લાગ્યું. અનેક નકલ કરનારા એકઠાં કર્યાં. મુફ સુધારનારને સતત કામે લગાડી દીધા.

મુફ સુધારનાર થોડા દિવસથી આવતો નહોતો. સૂરિજીને ચિંતા થઈ. એને બોલાવ્યો ત્યારે મુફરીડરે કહ્યું : ‘મારી મા ખૂબ ખિમાર છે, આથી આવી શકતો નથી.’



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૧૭

કામમાં પજોપળની કિંમત હતી, સહેજે વિલંબ કર્યો પાલવે તેમ નહોતો. સૂરિજીથોડો સમય ધ્યાનમાં ઊતરી ગયા અને પછી જોલ્યા : ‘અરે, જરા આ મારાં જો પડ્યાં પર હાથ મૂક તો.’

પુક્રીડરે હાથ મૂક્યો અને જાણે અગ્નિથી દાઝ્યો હોય તેમ જોલ્યા, ‘જાહ, આ તો ખૂબ ગરમ લાગે છે.’

સૂરિરાજે કહ્યું : ‘બસ, તો હવે આજથી તારી માતાનો તાવ ગયો જાણજે ! હવે ભાઈ, ઝડપ કરજે. આપણે સમયસર કામ પાર પાડવું છે.’

બાળપણમાં સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરવાનું નીમ લેનાર સૂરિરાજે એ જ કાળે અન્યની ખિમારી પણ પોતાના દેહમાં લઈ લીધી.

સૂરિરાજે લખતી વેળા કદી ટેબલ તો શું, પણ ઢાળિયાનોય ઉપયોગ કર્યો નહોતો. પલાંઠી લગાવી જોસે. સરસ્વતીની એમની સાધના શરૂ થાય. ઘૂંટણના



૨૧૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

આધાર પર એમની કલમ વહેવા લાગે. લખતી વખતે કદીય એાઠીંગણુ દઈ ને યેસે નહીં.

લખવાનું મોટે ભાગે એકાંતમાં રાખતા. વિભ-પુરમાં ભોંયરામાં યેસીને લખતા. મહુડીમાં પણ સાખરમતીના કાંઠે આવેલા જૂના કોટર્યકના મંદિરમાં આવેલા ભોંયરામાં ધ્યાન ધરતા કે પુસ્તક લખતા. આ ભોંયરાનો પ્રવેશ એક કૂવા જેવો છે. તેમાં ઉતરવા માટે કૂવાની જેમ માત્ર ટેકા જ ગોઠવેલા છે, એમાં પગથિયાં મૂકેલાં નથી.

ઉપલક નજરે તો આ નાનો પાણી વગરનો કૂવો જ લાગે, પરંતુ એ સમયોરસ જગા પૂરી થતાં જ લગભગ યેએક કુટનો વળાંક બાંધેલો છે. એ વળાંક પૂરો થતાં જ એક ખંડ દેખાય. ખંડમાં એક જ જાળિયું. અને એ જાળિયામાંથી સીધો પ્રકાશ ખંડની દીવાલો પર અથડાય અને ચારે બાજુ ફેલાઈ જાય. આ જગા વસતિથી દૂર ઊંચી ટેકરી પર આવેલી



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૧૯

તેમજ ચારે બાજુ બંધ દીવાલોથી ઘેરાયેલી રહેતી હોવાથી આ ભોંયરામાં ખૂબ જ શાંતિ રહેતી. આવા શાંત એકાંત સ્થળે તેઓ ગ્રંથ લખતા હતા. આવા ગ્રંથો લખવા માટે એમણે ઈન્ડીપેનનો કદી ઉપયોગ કર્યો નહોતો. માત્ર બરૂની કલમ કે પેન્સીલથી જ તેઓ લખતા. દિવસમાં લગભગ બારેક પેન્સીલ વાપરી નાખતા. બરૂની કલમો તો હમેશાં છોલીને તૈયાર જ રખાતી. પોતાના ગ્રંથનાં પ્રુફે પણ તેઓ બંધ જ તપાસતા. જેવો ગ્રંથ તરફનો અનુરાગ એટલી જ એ માટેની ચીવટ. જેવી આત્મસાધના એવી જ જ્ઞાનસાધના.

શ્રીમદે ત્યાગી અવસ્થામાં ૧૦૮ ગ્રંથોનું સર્જન કર્યું. માત્ર ચોવીસ વર્ષના સાધુકાળમાં સાધુજીવનના વ્યવહારો અને ધ્યાનપ્રધાન આત્મસાધનાને અખંડિત રાખી આટલું સમૃદ્ધ સાહિત્યસર્જન કોઈએ કર્યું નથી. આ ગ્રંથો સંસ્કૃત, હિન્દી અને ગુજરાતી એમ



૨૨૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

ત્રણે ભાષામાં લખાયા છે. પચીસ ગ્રંથો તો તત્ત્વજ્ઞાન અને આધ્યાત્મ જ્ઞાનથી ભરપૂર છે. ચોવીસ ગ્રંથોમાં એમનું કાવ્યસર્જન વહે છે. અન્ય બાવીસ ગ્રંથોમાં ધર્મ અને નીતિનો ઘોઘ સચવાયો છે. આ સિવાય સંસ્કૃત ભાષામાં પણ બાવીસ ગ્રંથો લખ્યા છે.

‘શ્રીમદ્ દેવચંદ્રણ’ નામનું એ ભાગમાં લખેલું ચરિત્ર એ એમનો સૌથી મોટો ગ્રંથ છે. બંને ભાગને સાથે ગણતાં કુલ પચીસસો પાનાં થાય ! એમણે એક ચોસઠ પાનાનો પત્ર લખ્યો. એ પત્ર ‘તીર્થયાત્રાનું વિમાન’ નામે પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થયો. એમના દરેક ગ્રંથની પ્રસ્તાવના એ જાણે ગ્રંથના હાર્દ જેવી જ લાગે. ‘આગમસાર’ નામનો ગ્રંથ એમણે એકસો વાર વાંચ્યો હતો. પોતાના જીવન દરમિયાન શ્રીમદ્દ્રણ્ય પચીસ હજાર જેટલા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

‘કર્મયોગ’ નામનો એમનો ગ્રંથ જ્ઞેઠને લોક-માન્ય તિલક ખૂબ ખુશ થયા હતા અને એમણે કહ્યું હતું કે જ્ઞે શ્રીમદ્ આ ગ્રંથ લખી રહ્યા છે એવો મને



૧૦૮ અમર શિષ્યો

૨૨૧

ખ્યાલ હોત તો હું આ વિષય પર ગ્રંથ લખત નહિ. જૈન યોગના વિષયને શ્રીમદ્દના સર્જનમાં પહેલીવાર ગૌરવભયુ' સ્થાન મળ્યું. જૈન સાધુઓમાં ડાયરી લખનાર તેઓ સૌ પ્રથમ હતા !

આ ડાયરીમાં એમનાં હૃદયમાં ચાલતા વિચારોના ધમ્મરવલોણાથી નીકળેલું ચિંતનનું નવનીત મળે છે.

બાળપણમાં સરસ્વતી માતાની છબી આગળ હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરનાર ખુદ જ્ઞાનની જ્યોત સમા બની ગયા. રોજ ધર્મચર્યા ચાલે, વ્યાખ્યાન આપે. દિવસમાં બે વખત પ્રતિક્રમણ કરે. કેટલાય મૂંઝાયેલા માનવીઓને માર્ગદર્શન આપે. ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો ચાલે. સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ થાય. પણ આ બધામાં શ્રીમદ્દની સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિ તો સતત અને એકધારી ચાલ્યા કરે. માંદગીના બિછાને હોય તોય કામ વણુથંભે ચાલ્યા કરે. એમની તપિયત ઘણી અસ્વસ્થ બની હતી, ત્યારે કોઈ એ એમને સાહિત્યસાધના પૂર્ણ કરવા કહ્યું. આ સમયે શ્રીમદે



૨૨૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

જવાબ આપ્યો :

‘મારું લેખનકાર્ય તો મારી જિંદગીના અંત સુધી લગભગ ચાલુ જ રહેશે.’

સરસ્વતીની કેવી સાચા દિલની ઉપાસના !

તેમના સમયના વિખ્યાત સાહિત્યકારોએ

શ્રીમદ્દના સાહિત્યની મુક્ત મને પ્રશંસા કરી હતી.

લોકલાડીલા નવલકથાકાર શ્રી રમણલાલ વસંત-લાલ દેસાઈ એ કહ્યું : ‘શ્રી બુદ્ધિસાગરજીનું સાહિત્ય એટલે ? એને હિંદુ પણ વાંચી શકે, જૈન પણ વાંચી શકે અને મુસ્લિમ પણ વાંચી શકે. સૌને સરખું ઉપયોગી થઈ પડે તેવું એ કાવ્યસાહિત્ય બુદ્ધિસાગર-સૂરિજીને આપણા ભક્ત અને જ્ઞાની કવિઓની હારમાં મૂકી દે એવું છે.’

આજેય એમના એકસો આઠ ગ્રંથો શ્રીમદ્ બુદ્ધિ-સાગરસૂરિના અમીટ કીર્તિસ્તંભ અને અમર શિષ્યો-રૂપે જનસમુદાયમાં ષોધ,ચિંતન અને આત્મકલ્યાણની સુવાસ વહાવી રહ્યા છે.





જાગ-દીપક

૧૯

વસંતનો સમય હતો. ચૈત્રનો મહિનો હતો. શુકલ ચતુર્થીને દિવસે વડોદરાના રાજમહેલમાં શ્રી ખુદ્ધિસાગરસૂરિની વાણી વહેતી હતી.

વડોદરાના રાજવી સયાજીરાવ ગાયકવાડ સૂરિજીની ખ્યાતિની સુગંધથી આકર્ષાયા હતા. પોતાના રાજમહેલમાં વ્યાખ્યાન આપવા માટે એમણે સૂરિજીને બહુમાનપૂર્વક ઘોલાવ્યા. મહારાજાએ સામે આવીને મહારાજાનું સન્માન કર્યું.



૨૨૪

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

બે પુરુષાર્થી વિભૂતિઓનો એ મેળાપ હતો. વિદ્યાતાની ખૂબી પણ કેવી છે? બંનેએ પુરુષાર્થ કર્યો. પોતાના ધ્યેય માટે કઠિન સાધના કરી. આસપાસના કાદવલચ્યાં વાતાવરણમાંથી કમળની જેમ ખીલી ઊઠ્યા. એકે રાજનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. બીજાએ સંત તરીકે સર્વત્ર નામના મેળવી હતી.

વડોદરાના નરેશ સૂરિજીને વંદન કરીને લક્ષ્મી-વિલાસ રાજમહાલયમાં એક ઊંચી પાટ પર ખિરાજવા વિનંતિ કરે છે. અનેક વિદ્વાનો, શાસ્ત્રીઓ, દરબારીઓ અને આખુંય રાજકુટુંબ ત્યાં હાજર હતું. લગભગ દોઢેક હજારની માનવમેદની ઊમટી હતી.

શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિએ ‘આત્મોન્નતિ’ના વિષય પર વ્યાખ્યાન આપ્યું. પહેલાં સમજવ્યું કે આત્મા શું છે. પછી આત્માની ઉન્નતિ વિશે રસભરી ચર્ચા કરી.

સૂરિજીની પ્રવચનધારા બે કલાક સુધી ચાલી. મહારાજ સયાજીરાવે તેો દેશવિદેશના અનેક પ્રસિદ્ધ



જગ-દીપક

૨૨૫

વક્તાએને સાંભળ્યા હતા. ભારતના વિદ્વાનેનો તો એમને ગાઢ પરિચય હતો, પરંતુ આ વક્તા એમને કોઈ અદ્ભુત લાગ્યો. એમની સાદી, મધુર છતાં સચોટ વાણી જાણે અંતરમાં વસી જતી હતી. ભાષણ પૂરું થતાં મહારાજ આનંદવિભોર થઈને ઘોલી ઊઠ્યા : 'ચોહ ! જો આવા થોડા વધુ સંતો ભારતમાં હોય તો દેશોદ્ધાર ઘણો નજીક આવે.'

મહારાજએ સૂરિજને વિદાય આપી. ફરી પધારવાની વિનંતિ કરી. એમની વાણીએ મહારાજના અંતરને ખળભળાવી મૂક્યું હતું. તેઓ ખીજ વાર શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજને ઘોલાવી આદરપૂર્વક એમનું પ્રવચન સાંભળે છે અને તેમને ખાતરી થાય છે કે છેલ્લા હજાર વર્ષમાં ગુજરાતે પ્રગટાવેલાં નરરત્નોમાં શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજનું સ્થાન ઘણું ઊંચું છે.

શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ જૈન ધર્મને વીરનો ધર્મ માનતા. અહિંસાને વીરની અહિંસા માનતા. આથી



૨૨૬

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

જ્યારે જ્યારે એમની સામે પડકાર ખડો થતો, ત્યારે તેઓ એનો હિંમતભરે સામનો કરતા રહ્યા.

એકવાર સુરતમાં એમનું ચાતુર્માસ હતું. આ સમયે તેઓ અને મુનિશ્રી વિનયવિજયજી સ્થંડિલ (શૌચ) જવા નદીને પેલે પાર જતા હતા. શ્રી વિનયવિજયજી આગળ હતા. તેમની પાસે પુલને નાકે ઘેઠેલા સિપાઈ એ નાકાવેરો માગ્યો. મુનિ પાસે હોય શું? મુનિશ્રી વિનયવિજયજીએ પોતાની સ્થિતિ સમજાવી, પણ જડ સિપાઈ એ તો એમની કશી વાત સાંભળી નહિ. એણે મુનિરાજને ત્યાં જ બેસાડયા. એવામાં શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી આવી પહોંચ્યા. એમણે સિપાઈની બેઅદબી બ્રેધ; એણે આપેલો તુમાખીલર્યો જવાબ સાંભળ્યો. તરત જ બુદ્ધિસાગરજીએ પ્રચંડ અવાજે કહ્યું : ‘શું સાધુ-સંન્યાસી પાસેથી તારે વેરો લેવો છે? જરા સમજ તો ખરો, સાધુ પાસે હોય શું? તને વેરો આપે કઈ રીતે? સિપાઈ થયો એટલે માણસમાંથીયે ગયો?’



જગ-દ્વીપક

૨૨૭

સિપાઈ તો શ્રી બુદ્ધિસાગરજીનાં પ્રચંડ દેહને જોઈને
અને બુલંદ અવાજને સાંભળીને ચૂપ થઈ ગયો. એણે
ભક્તિભાવથી પ્રણામ કર્યાં. બુદ્ધિસાગરજીએ કહ્યું,
'ભાઈ, જીવનમાં હમેશાં સાધુ-સંન્યાસીનું સન્માન
કરજે. સન્માન ન થાય તો કંઈ નહિ, પણ અપમાન
તો ન જ કરતો.'

સિપાઈ ગળગળો ખની ગયો.

એક વાર સૂરિજી પાલનપુરની નજીક આવેલા
હણાદ્રા ગામથી આગળ વિહાર કરી રહ્યા હતા.
રસ્તામાં એમને ચોરનો ભેટો થયો. એની દાનત એવી
કે સાધુ પાસે જે કંઈ હોય તે લૂંટી લેવું. ચોરે
પડકારો કર્યો. સૂરિજી આગળ ધસી આવ્યા. ચોરને
એવો ઝડપ્યો કે બિચારાને ભાગતાં ભોં ભારે પડી.
સૂરિજીએ એને કહ્યું : 'તું અમને લૂંટવા આવ્યો
હતો, પણ હવે અમે તને લૂંટીશું. બાલ, હું મારું
તે તારે આપવું પડશે, નહિ તો જીવનો જઈશ.'



૨૨૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ચોર મૂંઝાયો. લેવા જતાં દેવાની દશા આવી પડી ! સૂરિજીની પ્રચંડ દેહમૂર્તિ અને હાથમાં રહેલા દંડને જોઈને એ ઢીલો પડી ગયો હતો. એણે સૂરિજીની શરત કપૂલ રાખી. એણે પોતાના ઈષ્ટદેવની શાખે દાડૂ નહિ પીવાની બાધા લીધી.

એક વાર ભરબપોરે વિજયપુર ગામમાં યૂમ પડી કે મીરખાં નામનો બહારવટિયો આવ્યો છે. ભલભલા ઘર મૂકીને ભાગી ગયા. ભડોભડ બારણાં દેવાઈ ગયાં. આ સમયે સૂરિજી દંડો લઈને બહાર આવ્યા અને એમણે લોકોને હિંમત રાખવા કહ્યું. બધા શાંત થયા. પછી તપાસ કરતાં જણાયું કે એ યૂમ જ ખોટી હતી !

એક વાર જૈનેતરો મહેસાણાનો ઉપાશ્રય બાળવા આવ્યા. સૂરિજીનો પુણ્યપ્રકોપ પ્રગટયો. સખળ શું નિર્બળને દબાવે ! હાથમાં દંડ લઈને ઉપાશ્રયના આટલે આવીને ઊભા રહ્યા. કોની તાકાત હતી કે એમની સામે આવે ! જૈનેની કાયરતા સૂરિજીને



જગ-દીપક

૨૨૯

હમેશાં કઠતી હતી. તેઓ જૈન બાળકોનાં નમાલાં નામ પાડવાનો વિરોધ કરતા. સૂરિજી કહેતા: ‘જૈનો ત્રિઅંગી છે. એમની પાસે બ્રાહ્મણ (સાધુ) છે. વૈશ્ય (વેપારી) છે ને શૂદ્ર છે, પણ ક્ષત્રિયનું અંગ નથી. એ અંગને ખીલવવાની જરૂર છે.’

અન્ય ધર્મો તરફ તેઓ એટલો જ ઉદાર ભાવ અને આદરભાવ રાખતા. વિ. સં. ૧૯૭૬માં મુસલમાનોના એક મોટા માણસનું વિજપુરમાં મૃત્યુ થયું. તેઓ ગામમાં પાખી પળાવવા સૂરિજી પાસે આવ્યા અને કહ્યું કે જૈનોનું મહાજન કહે તે લાગે આપીએ પણ આપ પાખી પળાવો. સૂરિજીએ ગામના મહાજનને ભેગું કર્યું. એક પણ પાઈ લીધા વિના પાખી પળાવરાવી.

સૂરિજીએ વિ. સં. ૧૯૭૭નું ચાતુર્માસ સાણુંદમાં કર્યું. કોઈ કારણસર સાણુંદના જૈનો અને મુસ્લિમો વચ્ચે લાંબા વખતથી અણબનાવ ચાલતો હતો. સૂરિજીને



૨૩૦

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

ખબર પડતાં તેઓ જાતે મસ્જિદમાં ગયા અને બંને પક્ષ વચ્ચે સમાધાન કરાવ્યું.

એક વાર તેઓ ઊંઝામાં ભરાયેલી કડવા કણુખી-ઓની મોટી સભામાં ગયા. કણુખીઓએ સંતને આંગણે આવેલા જોઈ ભારે આદર આપ્યો. સૂરિજીએ એમનું જીવન સાડું થાય અને તેઓ રૂઢિઓ પાછળ ખુવાર થતાં અટકે તે માટે કેટલાક ઠરાવો કરાવ્યા.

સુરતમાં એમણે દુબળા કોમના લોકોને ઉપદેશ આપ્યો. દુબળાઓની દશા ગુલામ જેવી હતી, એમની સાથે પશુ જેવો વર્તીવ થતો. સૂરિજીએ જે વખત વ્યાખ્યાન આપીને એમને બદીઓમાંથી બહાર નીકળવા સમજાવ્યા. એ જ રીતે ભોઈ નામની પછાત જાતિના લોકોને ઉપદેશ આપ્યો અને કેટલાકે સૂરિજી પાસે દારૂ અને માંસ છોડવાનાં વ્રત લીધાં. વિજ્ઞપુર અને ...તિજમાં ભંગી બાળકો માટે એમણે શાળા ખોલાવી.

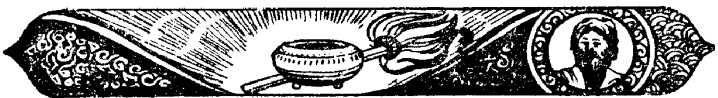


જગ-દીપક

૨૩૧

વિ. સં. ૧૯૭૫ માં પાદરામાં મહોત્સવ થવાનો હતો. અગિયાર અગિયાર નવકારશી થવાની હતી ત્યારે સૂરિજીએ કહ્યું કે, દેશમાં તમારા ઘણા ભાઈએને એક ટંકનુંય ખાવા મળતું નથી, ત્યારે તમે અગિયાર અગિયાર દિવસ સુધી મિષ્ટાન્ન ઉડાવો તે વાજખી કહેવાય? લોકોને સૂરિજીની વાત સાચી લાગી. પરિણામે વરઘોડાના દિવસે અને શાંતિ-સ્નાત્રના દિવસે જે નવકારશીએ રાખીને ખાકીના જમણવાર બંધ કર્યા. તેઓ ખાસ ભાર દઈને કુરિવાજે અને ખોટા ખર્ચાઓથી દૂર રહેવાનું કહેતા.

એક વાર મહેસાણામાં સૂરિજી રસ્તામાં આવતા રામાનંદી સંપ્રદાયના સમર્થરામજી નામના મહંતના મુકામે ગયા. તેઓએ સૂરિજીનો આદર સત્કાર કર્યો. બંને સંત વચ્ચે ધર્મ ચર્ચા અને જ્ઞાનગોષ્ઠિ થઈ. ખીજે દિવસે સવારે સૂરિજી હંમેશના નિયમ મુજબ લખતા હતા ત્યારે મહેસાણાના વૃદ્ધ શ્રાવક એમની પાસે



૨૩૨

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

આવ્યા અને એમણે પૂછ્યું : ‘ મહારાજજી, કાલે તમે સમર્થરામના મુકામે ગયા હતા ? ’

‘ હા, ગયો હતો. ’

વૃદ્ધ શ્રાવકે કહ્યું : ‘ તમારાથી ત્યાં જવાય નહિ. ત્યાં જવાથી ગામમાં અમારી ઘણી નિંદા થાય છે. ’

સૂરિજીએ ટૂંકો જવાબ વાળ્યો : ‘ આ બાબતમાં તમે ન પડો તો સારું. ’

વૃદ્ધ શ્રાવક અકળાયા અને ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં ઠપકાના ઘણા શબ્દો બોલી ગયા. સૂરિજીએ તેમને શાંત પાડી વિદાય કર્યાં.

એ જ દિવસે બપોરે સમર્થરામજી પોતાના શિષ્ય સમુદાય સાથે તંબૂરાના સાજ સહિત સૂરિજીના નામનો જયઘોષ કરતા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. સૂરિજીએ તેમને પોતાની પાસે બેસવાનું કહ્યું. પણ સમર્થરામજી નીચે બેઠા અને બોલ્યા : ‘ આપ તો બડે યોગી હો. મੈં તો આપકે આગે કુછ નહિ હૂં. ’



જગ-દીપક

૨૩૩

સમર્થરામજીએ પોતે બનાવેલાં આધ્યાત્મિક ભજનો સંગીતના સાજ સાથે ગાઈ સંભળાવ્યા. સૂરિજીએ પણ સ્વરચિત ભજનો ગાયા. મહેસાણાનો આખાય ઉપાશ્રય ચિક્કાર ભરાઈ ગયો. પેલા વૃદ્ધ શ્રાવક પણ એ વખતે ત્યાં હાજર હતા.

ભજનની ધૂન પૂરી થયા પછી સમર્થરામજીએ ત્યાં ભેગા મળેલા સમુદાયને ઉદ્દેશીને કહ્યું : ‘હું હિંદુસ્તાનના ઘણા ભાગોમાં ફર્યો છું, પણ આવા ત્યાગી અને યોગી પુરુષ મેં ક્યાંય જોયા નથી. તમારાથી એમનો જોટલો લાભ લેવાય તેટલો લો. ચૂકશો તો પસ્તાશો.’

પાંચેક વાગે સમર્થરામજી પોતાના શિષ્યસમુદાય સાથે વિદાય થયા. બધા લોકો પણ વીખરાઈ ગયા. પેલા વૃદ્ધ શ્રાવક સૂરિજી પાસે નીચા મુખે આવ્યા અને એમના પગ આગળ પાઘડી મૂકી, જે હાથ જોડીને કહેવા લાગ્યા : ‘મહારાજ, મને ક્ષમા કરો !



૨૩૪

ખાળકોના યુદ્ધસાગરસૂરિજી

મારાથી સવારે ગુસ્સામાં ગમેતેમ બોલાઈ ગયું.
આપને હું ઝાળખી શક્યો નહિ.'

સૂરિજીએ વૃદ્ધ સજ્જનને શાંત પાડતાં -કથું :
'તમે સવારે જે કાંઈ બોલ્યા હો તે; પણ મારા મનમાં
એમાંનું કશું નથી.'

સૂરિજી સાચા દેશભક્ત હતા. ખાદી તો એમણે
ઘણા વખતથી સ્વીકારી હતી. એમનાં લખાણોમાં
એમની દેશભક્તિ, સત્યભક્તિ અને દૂરદર્શિતા પ્રગટ
થતાં હતાં. પોતાની દેશ વિશેની ભાવના પત્ર, પુસ્તક,
કવિતા અને ભાષણ દ્વારા હંમેશા પ્રગટ કરતા રહેતા.
ક્યારેક કોઈ સાધુ રાજકારણથી દૂર રહે છે, કારણ
કે એને રાજરોષનો ભય હોય છે, પરંતુ આવો ભય
નિર્ભય સૂરિજીને ક્યાંથી ડરાવી શકે? એમણે સ્વરાજ્યની
વાત કરી, પણ સાથોસાથ આત્મિક રાજ્યની મહત્તા
પણ ખતાવી.

વિ. સં. ૧૯૮૦માં ડો. કૃપરે સૂરિજીને તપાસ્યા.



જગ-દીપક

૨૩૫

છેલ્લા ચાર વર્ષથી એમના દેહમાં ડાયાબિટીસ-મધુ-પ્રમેહનો રોગ ધર કરી ગયો હતો. દાકતરે એવું નિદાન કર્યું કે રોગ એટલો બધો વધી ગયો છે કે તેઓ છ મહિનાથી વધુ નહિ ભાળે.

સૂરિજી હસ્યા. એમણે કહ્યું : ‘ હજી ઘણા કામ બાકી છે. પૂરાં ન થાય ત્યાં સુધી મૃત્યુની ફિકર શું કરવી? જો કે હવે કામ ઝડપથી ઉકેલવા પડશે, એ સાચું.’

સૂરિજીએ આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું હતું. મૃત્યુને તેઓ આજખતા હતા, એથી જ દાકતરના નિદાને એમને સહેજે ચિંતાતુર કર્યાં નહિ. એમણે તો એમનાં કાર્યો ઝડપથી પૂરા કરવા માંડ્યાં; ગ્રંથશિષ્યો ઝડપથી પ્રગટ કરવા માંડ્યા. બીજી બાજુ પત્રથી સહુને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. પોતાના વિચારો સાથે સંમત ન થનારા શિષ્યોની એમણે વારંવાર સમાચારના કરી.



૨૩૬

આળકોના સુદ્ધિસાગરસૂરિજી

વિ. સં. ૧૯૮૧ના ફાગણ માસમાં તેઓ વિજ્ઞપુર આવ્યા. વિજ્ઞપુરમાં જ્યાં ગુરુપાદુકા હતી, એ જમીનનો ઉત્તર ભાગ તેમણે શ્રાવકો પાસે ખરીદાવી લીધો. શ્રાવકોએ પૂછ્યું : ‘મહારાજ, આવું શા માટે?’

‘અરે ભાઈ, જમીન હોય તો સારી, ક્યારેક કામ આવે.’

એ સમયે પણ સૂરિજીના શબ્દનો મર્મ કોઈએ પારખ્યો નહિ. પણ સૂરિજી તો ભાવિના ભેદને સામી ભીંત પર નીરખી રહ્યા હતા.

વિ. સં. ૧૯૮૧નું ચાતુર્માસ કરવા માટે સૂરિજીને ઠેર ઠેરથી આમંત્રણ આવ્યા. સૂરિજી સહુને એક જ જવાબ વાળે : ‘ભાઈ, હવે કોણ ચાતુર્માસ કરવાનું છે? જ્ઞાનયોગની આ વાત કોઈના ગળે ઉતરી નહિ. મહેસાણામાં ગુરુમંદિર પર છત્રી અને મંડપની રચના થઈ, એમાં શ્રી રવિસાગરજી



જગ-દીપક

૨૩૭

મહારાજ તથા સુખસાગરજી મહારાજનાં પગલાં હતાં. મહેસાણાના ગુરુમંદિર પરની છત્રી અને મંડપ જોવા માટે આવતું ચોમાસું મહેસાણા કરવાની વિનંતિ સાથે શ્રાવકો આવ્યા. મહારાજે સ્પષ્ટ કહ્યું કે હવે આવતું ચોમાસું કરવું છે જ કેને ?

ચોગીરાજ શ્રી પુલ્હિસાગરજીને પહેલેથી જ પોતાની અંતિમ યાત્રાની જાણ થઈ ચૂકી હતી. તે વખતે તેઓ પોતાના પ્રિય સ્થાન મહુડીમાં ખિરાજતા હતા. વિજ્ઞપુરનો સંઘ એમને મહુડીથી વિજ્ઞપુર લઈ જવા માગતો હતો. પુંઘરાના જ્યોતિષીએ વિહારનું મુહૂર્ત કાઢી આપતાં કહ્યું કે, ‘જેઠ વદ ત્રીજે આઠ વાગ્યા પછી મહુડીથી વિહાર થાય.’

સૂરિજીએ કહ્યું કે, ‘મારે તો છ વાગે વિજ્ઞપુર પહોંચવું છે.’

સંઘે કપૂલ રાખ્યું. મહુડીમાં એ રાતે એમની નાડી મંદ પડી. દાકતરો ગભરાયા. વહેલી સવારે



૨૩૮

બાળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

મહુડીથી વિન્નપુર ભણી વિહાર કર્યો.

યોગીરાજે વિન્નપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. એમનો એક વરદ હાથ સહેજ હાલ્યો ને પં. મહેન્દ્રસાગરજીને સમીપ બોલાવવાનો સંકેત થયો, અને ધીમા શબ્દો ગૂંજ્યા : ‘ભાઈ, શાંતિ ! શાંતિ ! શાંતિ !’

શાંત મુદ્રા સાથે જોઈ વઢી ત્રીજના દિવસે સાડા આઠ વાગે યોગીરાજનાં નયનો મીંચાઈ ગયાં. તેઓ ઉન્નત સ્થાનના યાત્રિક બની ગયા.

સંસારસરોવરનું એક રમણીય કમળ અનંતમાં વિલીન થઈ ગયું. એ કમળ તો ગયું, પણ દિશા-ઓ જાણે એનાથી મહેંકી રહી.

મૃત્યુને પાર કરી જનારા યોગીને માટે મૃત્યુ એ તો વસ્ત્રપલટા જેવી સાવ સહેજ ક્રિયા હતી. એક ધોરણુમાંથી પાસ થઈ ઉપલા ધોરણુમાં જવા જેવું હતું. મૃત્યુ એ અંત નહિ, પણ આત્માની ઉન્નતિનું સોપાન હતું. આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ



ગ-દીપક

૨૩૯

જ આ વિશે 'ધર્મરનેહાંજલિ'ના પુસ્તકમાં
યુ છે :

'મુસાફર સૌ પ્રાણીઓ છે, દેહવસ્ત્રો છોડતા;
એ અવર તનુના વાસી થઈને, વેષ લેતા નવા નવા;
જગ રડવું કોને, શોક કોનો, ક્ષણિકતા સહુ દેહની;
એ નિત્યચેતન તે મરે નહીં, કર્મથી દેહો વરે'

સૂરિજીએ કહ્યું કે, આત્મા અમર છે અને મૃત્યુ
ધિક્કારની વસ્તુ નહિ, પણ આનંદથી ભેટવાની
ીજ છે.

આજે વર્ષોનાં વન વીંધીને એમનો આત્મપ્રકાશ
ગતને અજવાળી રહ્યો છે.

કોઈ એમને અઢારે આલમના અવધૂત તરીકે
કરે છે. જૈન અને પ્રાહ્મણ, પિંજરા અને પાટી-
ર, મુસલમાન અને ઠાકરડા-સહુ કોઈ એક સંત
કે સૂરિજીને આદરભાવ આપતા હતા.

કોઈ એમણે સમાજમાં કરેલા સુધારા જોઈને
ાજસુધારક તરીકે યાદ કરે છે, તો કોઈ એમના



૨૪૦

આળકોના બુદ્ધિસાગરસૂરિણ

રાજકીય વિચારો જોઈને દીર્ઘદૃષ્ટા તરીકે એમને ગણાવે છે.

જૈન સમાજમાં, જૈન પરંપરામાં ધ્યાનસાધના બુલાતી જતી હતી. એ સાધનાને સજીવન કરવાનો સમર્થ પ્રયત્ન કરનાર સાધક તરીકે સૂરિણને અધ્યાત્મ માર્ગના પ્રવાસીઓ ઓળખે છે, સંભારે છે. જ્યારે એમના ૧૦૮ અમર ગ્રંથશિષ્યો હતા આજેય એમના અમર કીર્તિસ્થંભો સમા ઝળહળી રહ્યા છે.

આવા પ્રતિભાશાળી આત્માને મૃત્યુ કદીય સ્પર્શી શક્યું છે ખરું ?

કર્મયોગી, ધ્યાનયોગી અને જ્ઞાનયોગી આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિણ મહારાજના પવિત્ર આત્માને આપણાં લાખ લાખ વંદન.

૭



શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિશ્વરજી મહારાજશ્રીની લખાયેલી ભવિષ્યવાણી

એક દિન એવો આવશે, એક દિન એવો આવશે,
મહાવીરના શબ્દો વડે, સ્વાતંત્ર્ય જગમાં થાવશે,
— સ્વાતંત્ર્ય જગમાં થાવશે. એક. (૧)

સહુ દેશમાં સ્વાતંત્ર્યનાં, શુભ દિવ્ય વાદો વાગશે,
બહુ જ્ઞાનવીરો—કર્મવીરો જાગી અન્ય જગાવશે. એક. (૨)

અવતારી વીરો અવતરી, કર્તવ્ય નિજ બજાવશે,
અશ્રુ છુટી સૌ જીવનાં, શાન્તિ ભલી પ્રસરાવશે. એક. (૩)

સહુ દેશમાં સૌ વર્ણમાં જ્ઞાનીજનો બહુ ફાવશે,
ઉદ્ધાર કરશે દુઃખીનો, કડુણા ધણી મન લાવશે. એક. (૪)

સાયન્સની વિદ્યા વડે, શોધો ધણી જ ચલાવશે,
જે ગુપ્ત તે જાહેરમાં, અદ્ભુત વાત જણાવશે. એક. (૫)

રાજા સકલ માનવ થશે, રાજા ન અન્ય કહાવશે,
હુનર કળા સામ્રાજ્યનું, બહુ જોર લોક ધરાવશે. એક. (૬)

એક ખંડ ખીજા ખંડની, ખબરો ધડીમાં આવશે,
ધરમાં રહ્યા વાતો થશે, પરખંડ ધર સમ થાવશે. એક. (૭)

એક ન્યાય સર્વે ખંડમાં, સ્વતંત્રતામાં થાવશે,
'બુદ્ધયજિંધ' પ્રભુ મહાવીરનાં,
તરવો જગમાં વ્યાપશે. એક. (૮)

(સંવત ૧૯૬૭ માં લખાયું.)

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिश्वरञ्ज विरचित १०८थी अधिक अमर ग्रंथ-शिष्यो

- | | |
|--|---|
| १ अध्यात्म व्याख्यानभाषा | २२ गडुली संग्रह भाग-२ |
| २ अध्यात्म गीता, आत्मसमाधि- शतक, ज्वनप्रभोध, आत्म- स्वर्ण, परमात्मदर्शन आदि ग्रंथ पत्रो समावेश. | २३ गुरुगीत संग्रह |
| ३ अध्यात्मशांति | २४ गुरुभोध |
| ४ अनुभवपर्ययीशी | २५ चिंतामणि |
| ५ आनंदवन पद भावार्थसंग्रह | २६ जैनधर्मनी प्राचीन-अर्वाचीन स्थिति |
| ६ आत्मप्रकाश | २७ जैनगच्छमतग्रंथ, जैनसंघ प्रगति गीता |
| ७ आत्मप्रदीप | २८ जैनधार्मिक प्रतिभालेख संग्रह |
| ८ आत्मतत्त्वदर्शन | २९ जैनोपनिषद् |
| ९ आगमसारोद्धार | ३० जैन धार्मिक प्रतिभालेख संग्रह भाग-२ |
| १० आत्मशक्तिप्रकाश | ३१ जैन-ख्रिस्ती धर्मनो मुकायलो |
| ११ आत्मदर्शन | ३२ जैनसूत्रमां भूर्तिपूज |
| १२ आत्मशिक्षा भावना प्रकाश | ३३ जैन ऐतिहासिक रासभाषा भाग-१ |
| १३ अध्यात्म लज्जनसंग्रह | ३४ तत्त्वचिंदु |
| १४ षशावास्थोपनिषद् (जैनदृष्टिसे) | ३५ तत्त्वविचार |
| १५ कक्कावली सुभोध | ३६ तत्त्वज्ञानदीपिका |
| १६ कर्मयोग | ३७ तीर्थयात्रानुं विमान |
| १७ कर्मप्रकृति | ३८ देववदन स्तुति स्तवन संग्रह |
| १८ कन्याविक्रयनिषेध | ३९ श्रीमद् देवयंद्रञ्ज भाग-१ |
| १९ गुजरातभृङ्ग विष्णुपुर वृत्तांत | ४० श्रीमद् देवयंद्रञ्ज भाग-२ |
| २० गुणानुराग कुलक | ४१ देवविदास-देवयंद्रञ्ज ज्वन |
| २१ गडुली संग्रह भाग-१ | |

- ४२ દેવચંદ્રજીનું ગુર્જર સાહિત્ય-
નિબંધ
- ૪૩ ધાર્મિક ગદ્યસંગ્રહ
પત્ર સુદુપદેશ ભાગ-૧
- ૪૪ ધાર્મિક શંકાસમાધાન
- ૪૫ ધ્યાનવિચાર
- ૪૬ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન
- ૪૭ પરમાત્મજ્યોતિ
- ૪૮ પરમાત્મદર્શન
- ૪૯ પત્ર સદુપદેશ ભાગ-૨
- ૫૦ પત્ર સદુપદેશ ભાગ-૩
- ૫૧ પૂજનસંગ્રહ ભાગ-૧
- ૫૨ પૂજનસંગ્રહ ભાગ-૧-૨
- ૫૩ પ્રેમગીતા
- ૫૪ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૧
- ૫૫ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૨
- ૫૬ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૩
- ૫૭ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૪
- ૫૮ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૫ તથા
જ્ઞાનદીપિકા
- ૫૯ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૬
કવાલીસંગ્રહ
- ૬૦ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૭
- ૬૧ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૮
- ૬૨ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૯
- ૬૩ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૧૦
- ૬૪ ભજનસંગ્રહ ભાગ-૧૧
- ૬૫ ભારત સહકારશિક્ષણ કાવ્ય
- ૬૬ મિત્ર-મૈત્રી
- ૬૭ મુદ્રિત જૈ. શૈ. ગ્રંથગાઈડ
(પ્રેરક)
- ૬૮ યોગદીપક
યોગસમાધિ
- ૬૯ યશોવિજયજી નિબંધ
- ૭૦ લાલા લજપતરાય ને જૈનધર્મ
- ૭૧ વિઘ્નપુર વૃત્તાંત
- ૭૨ વચનામૃત (બૃહત્)
- ૭૩ સ્તવનસંગ્રહ
- ૭૪ સમાધિશતક
- ૭૫ સત્યસ્વરૂપ
- ૭૬ સંઘકર્તાવ્ય
- ૭૭ પ્રજ્ઞસમાજ કર્તાવ્ય
- ૭૮ શોકવિનાશક ગ્રંથ
- ૭૯ ચેટક પ્રબોધ
- ૮૦ સુદર્શના સુબોધ
- ૮૧ સાયરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય
- ૮૨ સુખસાગર ગુરુગીતા
- ૮૩ સ્નાત્રપૂજા
- ૮૪ પદ્મદ્રવ્યવિચાર
- ૮૫ શિષ્યોપનિષદ્
- ૮૬ શોકવિનાશક ગ્રંથ
- ૮૭ સાંવત્સરિક ક્ષમાપના
- ૮૮ શ્રાવક ધર્મસ્વરૂપ, ભાગ-૧
- ૮૯ શ્રાવક ધર્મસ્વરૂપ, ભાગ-૨
- ૯૦ શુદ્ધોપયોગ
- ૯૧ દયા ગ્રંથ

| | |
|---|---------------------------------------|
| ૯૨ શ્રેણિક સુભોધ | ૧૦૩ જૈન સ્યાહવાદ ઉક્તાવલિ |
| ૯૩ કૃષ્ણગીતા | ૧૦૪ અધ્યાત્મગીતા |
| ૯૪ શ્રી રવિસાગરજી ચરિત્ર | ૧૦૫ તત્ત્વપરીક્ષા વિચાર |
| ૯૫ વચનામૃત નાનું | ૧૦૬ ગુરુ મહાત્મ્ય |
| ૯૬ આત્મદર્શન ગીતા | ૧૦૭ કાલ્પનિક અધ્યાત્મ મહાવીર લાગ-૧ |
| ૯૭ જ્ઞાનદીપિકા | ૧૦૮ કાલ્પનિક અધ્યાત્મ મહાવીર લાગ-૨ |
| ૯૮ પૂજ્યસંપ્રહ-વાસ્તુ પૂજા | ૧૦૯ કાલ્પનિક અધ્યાત્મ મહાવીર લાગ-૩ |
| ૯૯ ચેતનશક્તિ અંથ | ૧૧૦ મહાવીરગીતા |
| ૧૦૦ વર્તમાન સુધારો | |
| ૧૦૧ પરબ્રહ્મ નિરાકરણ | |
| ૧૦૨ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ પાસં આપેલું વ્યાખ્યાન | |



